

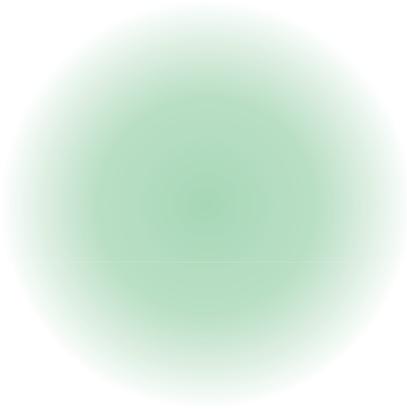
โลกร้อน วิกฤตสิ่งแวดล้อม ภัยพิบัติ

สร้าง “จริยธรรมด้านสิ่งแวดล้อม”

การเดินทางสู่ สิ่งแวดล้อมที่ดีกว่า

เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

การเดินทางสู่
สิ่งแวดล้อมศึกษา
เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

สิ่งแวดล้อมศึกษา

เพื่อการพัฒนา

ที่ยั่งยืน...

คำนำ

หนังสือ “การเดินทางสู่สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” พัฒนาเนื้อหาจากการดำเนินโครงการแผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนที่กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ร่วมกับสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดำเนินการศึกษาวิจัย เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนากระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาของประเทศไทยแก่หน่วยงานต่างๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาทางด้านสิ่งแวดล้อมและด้านการศึกษาของประเทศไทยนับแต่บัดนี้

โดยได้รับเกียรติจากรองศาสตราจารย์ สุรัชชัย หวันแก้ว เป็นผู้เขียนและเรียบเรียงเนื้อหาของแผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ให้ง่ายแก่การเข้าใจและการนำไปใช้ โดยมีเนื้อหาถึงสถานการณ์สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน การเชื่อมโยงให้เห็นความจำเป็นของการนำไปใช้ในการพัฒนางานและกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา รวมทั้งกลไกการขับเคลื่อนให้กระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนสามารถเกิดขึ้นได้จริงในสังคมไทย

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม

การเดินทางสู่สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ISBN : 978-974-286-761-4

ที่ปรึกษา

อรพินท์ วงศ์ชุมพิศ
รัชนี เอมะรุจิ
ธเนศ ดาवासวรรณ
สากล สุนะกุล
สาวิตรี ศรีสุข

ผู้เขียน

รองศาสตราจารย์ สุรัชชัย หวันแก้ว

บรรณาธิการ

นันทวรรณ เหล่าฤทธิ

กองบรรณาธิการ

บรรพต อมราภิบาล
จงรักษ์ สุนะกุล
นุชนารถ ไกรสุวรรณสาร
หิรัญย์ จันทนา

ออกแบบและจัดพิมพ์โดย

บริษัท ดอกเบี๋ย จำกัด

ลิขสิทธิ์โดย

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
49 พระรามหก ซอย 30 แขวงสามเสนใน เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400
<http://www.deqp.go.th>

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	3
คำกล่าวเปิด	
- “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและพอเพียง : ความท้าทายและความร่วมมือ” โดย รศ.สุรัชัย หวันแก้ว	7
บทนำ	
- สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน สิ่งที่ต้องทำความเข้าใจเบื้องต้น	17
• สาระสำคัญ	18
• องค์ประกอบหลัก	21
• เป้าประสงค์	23
• ความเป็นมาของแผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (EESD)	25
• วัตถุประสงค์ของแผนหลักของแผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (EESD)	26
บทที่ 1	
- สถานการณ์สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน	27
- สถานการณ์ในโลกและระดับภูมิภาค	28
- สถานการณ์ในประเทศไทย	31
- สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กับสถานศึกษาของไทย	36
- สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กับองค์กรและหน่วยงานภาครัฐ ภาคธุรกิจ และองค์กรไม่แสวงหากำไร	45
 อุปสรรคและความสำเร็จของสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในภาคราชการ	46
สรุปสภาวะการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในภาคราชการ	48
 อุปสรรคและความสำเร็จของสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในภาคธุรกิจ	48
สรุปสภาวะการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในภาคธุรกิจ	50
 อุปสรรคและความสำเร็จของสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในองค์กรไม่แสวงหากำไร	51
สรุปสภาวะการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในองค์กรไม่แสวงหากำไร	53

	<ul style="list-style-type: none"> 🌿 <ul style="list-style-type: none"> อุปสรรคและความสำเร็จของสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 54 สรุปสภาวะการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 55 🌱 <ul style="list-style-type: none"> อุปสรรคและความสำเร็จของสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในสื่อมวลชน 56 สรุปสภาวะการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในสื่อมวลชน 57
บทที่ 2	<ul style="list-style-type: none"> - รากฐานและแนวทางการพัฒนาของสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนใน ประเทศไทย 59 - ปัจจัยเกื้อหนุนและอุปสรรคต้นทุนของสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในประเทศไทย 60 - ประเด็นแห่งโอกาสของสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในประเทศไทย 68 - กระแสการพัฒนาระดับชาติและนานาชาติ 68 - ภาควิชาเครือข่าย 68 - เทคโนโลยีและช่องทางการสื่อสารใหม่ 68 - กำแพงที่ขวางกั้นของสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในประเทศไทย 69 - สรุปการวิเคราะห์ปัจจัยบวกและปัจจัยลบของ การพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในประเทศไทย 69
บทที่ 3	<ul style="list-style-type: none"> - อุดมคติและจินตนาการของการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในประเทศไทย 73 - แผนหลักการพัฒนาของสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในกรอบระยะเวลา 2551-2555 75 - ภารกิจและเป้าหมาย 75 - หลักการสำคัญ 77 - ยุทธศาสตร์การพัฒนา พ.ศ. 2551-2555 78 - พลวัตของยุทธศาสตร์การพัฒนา 79 - การขับเคลื่อนทางยุทธศาสตร์ 80
บทที่ 4	<ul style="list-style-type: none"> - การขับเคลื่อนไปสู่สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน 91 - กลไกการดำเนินงานและการประสานงาน 92 - กลไกการประเมินผล 94
บรรณานุกรม	115

“การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและพอเพียง: ความท้าทายและความร่วมมือ”¹

รศ. สุรัชย์ หวันแก้ว

ในการร่วมกันดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษาในสังคมปัจจุบันมีข้อโดดเด่นและปัญหาท้าทายอย่างไรบ้าง หลายท่านในที่นี้คงได้ร่วมอยู่ใน การเปิดตัวทศวรรษการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (UN Decade of Education for Sustainable Development-UNDES 2005-2014) ณ อาคารสหประชาชาติ² เมื่อวันที่ 19 ธ.ค. 2550 มาแล้ว ขณะเดียวกัน หลังการประชุมเวทีของสหประชาชาติเรื่องโลกร้อนที่บาหลี ก็แสดงออกถึงความตื่นตัวด้วยการพูดคุยในเรื่องเหล่านี้กันอย่างกว้างขวาง บรรยายภาคของการพูดจาอภิปรายที่ปรากฏอยู่โดยทั่วไป ประกอบกับความโชคดีที่บ้านเรามีพระราชดำริในเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักอยู่ด้วย สิ่งเหล่านี้ก็นำอารมณ์ความรู้สึกให้ไปในทำนองที่ว่า การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศของเรานั้น เป็นสิ่งที่ได้รับการดำเนินการกันอยู่แล้ว จึงไม่ต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอะไรอีก ขอเพียงแต่เราสนใจชักชวนคนมาทำเพิ่มเติมให้มากขึ้นกันที่จะเพียงพอแล้ว

กล่าวเฉพาะสถาบันวิจัยสังคมเองซึ่งได้มีนักวิจัยไปทำงานกับชาวมอแกนที่หมู่เกาะสุรินทร์หลายคนทำงานเกี่ยวกับคนมีปัญญา คนไทยที่ไร้สถานะ หลายๆ คนในที่ประชุมนี้ก็ทำงานเกี่ยวกับท้องทะเลและคนชายขอบ พวกเราได้ค้นพบว่า ผู้คนซึ่งดำรงชีวิตอยู่ด้วยการพึ่งพาอาศัยฐานทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ ต้องถูกกระทบกระเทือนจากแนวทางการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงในยุคสมัยปัจจุบันจนเหลือที่จะประมาณ ภายใต้สถานการณ์ของประเทศเช่นในปัจจุบันนี้ ย่อมเป็นการบ่งบอกว่าในด้านหนึ่ง การจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนยังคงเดินหน้าต่อไป ในขณะที่ผู้คนซึ่งมีชีวิตอยู่ชายขอบและชุมชนท้องถิ่นก็เป็นอีกโลกหนึ่ง โดยที่ต่างคนต่างอยู่ไม่จำเป็นต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กลายเป็นคนละเรื่องกันโดยปริยายใช่หรือไม่

¹ ในการประชุมเชิงปฏิบัติการพิจารณา “ร่าง” แผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (พ.ศ.2551-2555) วันที่ 24 มกราคม 2551 ณ ห้องประชุมศศินทร์ สออลส์ ชั้น 9 สถาบันบัณฑิตบริหารธุรกิจศศินทร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดโดยสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

² จัดโดยคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO)

ประเด็นคำถามในเบื้องต้นก็คือ การที่มีผู้ได้รับผลกระทบดำรงอยู่จริงเรากำหนดวงท่าที่ เช่นไรเมื่อเราพูดถึงการศึกษาสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งสองสิ่งจะเกี่ยวข้องกันแค่ไหน เพียงใด ความหมายภายนอกดูเหมือนจะสวมใส่เสื้อคลุมสีเดียวกัน ด้วยคำเรียกขานเดียวกัน แต่ว่าความหมายภายในที่เราเห็นนั้นเหมือนกันหรือไม่ การพัฒนาที่ยั่งยืน “ของเรา” มีความเชื่อมโยงกับ “คนอื่น” ซึ่งเป็นผู้อยู่ร่วมแผ่นดินเดียวกัน คนอื่นซึ่งอาจเป็นคนไร้สถานะทางกฎหมาย และบางกรณีได้แก่ผู้ตกเป็นเหยื่อของมลภาวะจากโครงการขนาดใหญ่ หรือสิ่งที่ได้รับผลกระทบ อาจจะเป็นสัตว์อื่น รวมทั้งสิ่งมีชีวิตอื่นหรือไม่ ท่ามกลางความตื่นตัวอย่างสำคัญในเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนเช่นนี้ จึงใคร่จะชี้ให้เห็นว่า สภาพการณ์เช่นนี้ชวนให้รู้สึกถึงความเสี่ยง อันแฝงเร้นอยู่ด้วย เป็นอาการโน้มเอียงที่จะเดินลงร่องเดิมๆ เพียงแต่เพิ่มปริมาณ เพิ่มกระบวนการ เข้าไปเท่านั้น ข้อที่น่าห่วงใย คือ การถอดถอนเอาความหมายเชิงลึกซึ่งเป็นหัวใจของเรื่องนี้ออกไปเลย เป็นหัวใจที่จะทบทวนทิศทางการพัฒนา (Paradigm Shift) ปราบฎการณ์ที่เราแลเห็น คือ แทนที่จะสนใจ ใส่ใจคุณภาพของการพัฒนา เรายังหวนกลับไปคำนึงถึงการบรรลุเป้าของการพัฒนาเกี่ยวกับ อัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจการค้าเป็นเอก โดยละเลยด้านคุณภาพเช่นดังเคย

ในบริบทของการปรับตัวทางเศรษฐกิจโลกปัจจุบัน แนวโน้มของการมองแต่ตัวเลขอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นของความเจริญยังเป็นไปอย่างแข็งแกร่ง การถกเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษาในสังคมปัจจุบันจึงมีความเห็นพ้องในเปลือกนออก แต่แฝงด้วยปัญหาแตกต่างและขัดแย้งในรายละเอียดขั้นพื้นฐาน ดังนั้นน่าจะต้องชวนให้หันมาตั้งหลักร่วมกันให้ได้ เพราะเราไม่อาจแน่ใจได้เลยว่าความหมายที่แต่ละคนให้ กับคำว่า “การพัฒนา” “สิ่งแวดล้อม” “พอเพียง” นั้น ผู้คนเห็นตรงกันหรือไม่ และการศึกษาที่เราต่างเรียกขานนั้นหมายถึง สิ่งเดียวกันหรือไม่ โดยบางทีก็ปรากฏเป็นการเพิ่มหลักสูตรในมหาวิทยาลัยเพียงเท่านั้น ที่ทางของสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนจะอยู่ตรงไหนในโลกที่นำหนักยังไปที่การคิดแบบเน้นเศรษฐกิจที่ขยายตัวโดยไม่สิ้นสุด

ปัญหาของการศึกษาสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในท่ามกลางบริบทปัจจุบันจะมีประการใดบ้างนั้น บุคคลที่ทำงานในองค์กรท้องถิ่น ทำงานเป็นครูบาอาจารย์ รวมทั้งในด้านสื่อ ซึ่งมีประสบการณ์มากกว่าก็คงจะได้ช่วยกันจำแนกแจกแจงกันต่อไป หากในที่นี้จะขอแสดงทัศนะ

จากมุมมองส่วนคนที่ทำงานจำกัดตัวอยู่ในมหาวิทยาลัย จนได้แลเห็นข้อใหญ่ใจความอย่างน้อย³ ประการซึ่งแสดงถึงภาวะขาดแคลนความสมดุลในการคิดจนถึงขั้นเอนเอียงไปทางความคิดแบบเก่าๆ อันเรามักมองข้ามไปหรืออาจยังมีได้ใส่ใจเท่าที่ควร

ประการแรก การเปลี่ยนแปลงในสถานะของการสร้างความรู้และประเภทของความรู้ที่แล้วมา เราสนใจเรื่องของการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับความรู้กันเพียงเล็กน้อย สนใจเรื่องการเปลี่ยนแปลงความรู้ สภาพการณ์เกี่ยวกับรู้น้อยเกินไป แม้จะมีการพูดถึงความรู้ที่มีฐานข้อมูล แต่ว่าความรู้กับข้อมูลนั้น ก็น่าจะมีความแตกต่างกัน นี่นับเป็นประเด็นสำคัญ เพราะสภาวะที่เรียกว่า สังคม ฐานความรู้ ย่อมมองเห็นว่าโลกนี้ต้องมีความรู้เป็นตัวนำ เป็นระบบที่เชื่อมโยง ไม่ปิดกั้นตนเอง เรียนรู้จากทุกฝ่ายอย่างกว้างขวาง เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงทางด้านความรู้ ได้สำแดงออกมาในหลายลักษณะ ความรู้ที่พัฒนาขึ้นในโรงเรียน ในสถาบันการศึกษาที่มหาวิทยาลัย ในทุกวันนี้ แม้จะยังมีความสำคัญ ทว่าก็ยังไม่เพียงพอ เราต้องยอมรับว่าโลกที่ก้าวมาถึง ณ พ.ศ.นี้ ว่ามีความรู้ที่มาจากผู้ปฏิบัติจริง มีความรู้ของระบบมีความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น นักปราชญ์ชาวบ้าน ฯลฯ

กว่า 2 ทศวรรษแล้วที่มีการใช้คำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาชาวบ้าน ฯลฯ จนเราค่อนข้างจะคุ้นชินกันแล้ว แต่ก็ไม่ได้มีความสนใจกันมากนัก ว่าความรู้ดังกล่าวมีเนื้อหาแตกต่างจากความรู้ที่ได้มีการพัฒนากันในมหาวิทยาลัยอย่างไร เราตั้งหลักสูตรในมหาวิทยาลัยมากมาย โดยที่หลักสูตรจำนวนไม่น้อย มีมหาวิทยาลัยในเมืองใหญ่ของแต่ละประเทศและในประเทศ เป็นต้นแบบสำหรับมหาวิทยาลัยในต่างจังหวัดหลายแห่ง ฯลฯ มีการตั้งข้อสังเกตที่น่ารับฟังว่า การศึกษากับการเรียนรู้ในสังคมปัจจุบัน มีลักษณะที่วิ่งสวนทางกันมากยิ่งขึ้นทุกที มีโครงการการศึกษา หลักสูตรปริญญาในระดับต่างๆ เพิ่มขึ้นมากมาย แต่ความสามารถที่จะเรียนรู้เรื่องปัญหา ความเดือดร้อนที่สังคมเผชิญในทุกระดับซึ่งทวีมากขึ้นนั้นกลับตรงกันข้าม สภาพการณ์ที่กลับตาลปัตรกันเช่นนี้เป็นไปได้อย่างไรกัน แต่ภาวะเหลือเชื่อเช่นนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงและดูเหมือนจะไม่อาจหยุดยั้งตัวมันเอง

ปัญหาที่จะต้องพิจารณาอีกประการหนึ่งก็คือ สิ่งที่เราเรียกว่าความรู้ เกี่ยวกับ ความรู้ลึก หรือไม่ ความรู้ คือ ข้อมูล จดจำ แม่นยำ คิดคำนวณ แต่ความรู้ลึกนั้นได้แก่ เรื่องความดี ความงาม

³ Michael Gibbons, et.al, The New Production of Knowledge. The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies. London: Sage Publications, 1994

ความถูกต้อง เรื่องอะไรคือสิ่งที่เราต้องยึดเหนี่ยวเวลาอยู่ด้วยกัน ก่อนหน้านี้อาเคยเชื่อว่าความรู้เดิมก็คือความรู้ที่เป็นกลาง แยกขาดออกจากความรู้ที่กรวากับเกรงกลัวว่าสิ่งนี้จะเข้ามาทำลายความบริสุทธิ์ของความรู้ แต่มาบัดนี้โลกทั้งผองมีความตื่นตัวเกิดขึ้นในหลายวงการว่าความรู้ในฐานะที่เป็นเพียงเครื่องมือ (Instrumental Knowledge) โดยไม่มีสติกำกับ (Non-reflexive) นั้นกลับเป็นภัยของการอยู่ร่วมกันเป็นความรู้อันจะนำพาโลกไปสู่หายนะเพราะวิกฤตโลกร้อน ฯลฯ ก็ได้ นี่คือ ข้อแรกของการเปลี่ยนแปลงสถานะของความรู้

ประการที่สอง เงื่อนไขของการก่อให้เกิดความรู้และการนำเอาความรู้ไปใช้ก็มีลักษณะเดินข้ามไปไม่พ้นร่องเดิม ดังที่ปรากฏว่าแม้มหาวิทยาลัยในปัจจุบันจะได้มีการมอบปริญญาเกิตติมศักดิ์ให้แก่บุคคลต่างๆ ที่ยอมรับกันในฐานะผู้สร้างความรู้ โดยมิได้จำกัดตัวอยู่แต่คนในรั้วสถาบันการศึกษาชั้นสูงแต่ฝ่ายเดียว แต่เมื่อได้มอบปริญญาเกิตติมศักดิ์แก่ท่านไปแล้วก็กลับไม่มีเวลามาสนใจเนื้อหาความรู้ของบุคคลเหล่านั้นเอาเลย อาทิ ผู้สร้างความรู้เป็นใคร มีลำดับกระบวนการเรียนรู้กันมาอย่างไร มิติใหม่ของภูมิปัญญาที่ตื่นเต็นยินดีกันเป็นความรู้ที่มหาวิทยาลัยยกย่องโดยมิได้สำเหนียกอย่างแท้จริง แต่ข้อสำคัญก็คือการขาดซึ่งการทำให้ความรู้นั้นอยู่ในสถานะเสมอกัน ดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน สำหรับส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในมิติใหม่ก่อเกิดขึ้นได้ ตัวขับเคลื่อนการสร้างความรู้ในปัจจุบันย่อมเป็นไปภายใต้ความมุ่งมาดปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกันที่ยั่งยืน แทนที่จะปล่อยให้เป็นการมุ่งส่งเสริมกำลังการแข่งขันในด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น

อันที่จริง การแข่งขันไม่ใช่เรื่องเสียหาย แต่การเน้นการแข่งขันด้านเดียวคือทางด้านเศรษฐกิจ การทำรายได้เพิ่มขึ้น แข่งขันเพื่อจะสร้างมูลค่าเพิ่มโดยที่มีเครื่องชี้วัดอย่างแยกส่วน โดยปราศจากเครื่องชี้วัดที่วัดความสามารถของการอยู่ร่วมกันและวัดความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกัน หากวัดแต่ความแข่งขัน ก็จะเป็นการสร้างความรู้ซึ่งชวนให้เกิดการแข่งขันมากขึ้นเพื่อจะได้เห็นผลงาน อันเป็นการขัดแย้งกับการสร้างเงื่อนไขความรู้ใหม่ที่ทำให้คนต้องหันมาใส่ใจว่าการแข่งขันเพิ่มขึ้นนั้น หลายต่อหลายกรณีเป็นการเบียดเบียนฐานทรัพยากรของชุมชนและสังคมส่วนรวมโดยไม่รู้ตัว เป็นการทำลาย “สายสัมพันธ์” ที่พึงพาอาศัยกันในการดำรงชีวิตที่ยั่งยืนในระยะยาว โดยมุ่งประสงค์จะบรรลุเป้าหมายเฉพาะหน้าประเทศไทยในปัจจุบันมีการสร้างโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ (Mega-projects) ที่มีความคิด เสนอ “สินค้าตัวใหม่ ๆ” อย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ไม่ได้หยุดยั้งเพียงแคโครงการภายในพรมแดนของราชอาณาจักรไทย หากแต่รวมไปถึงสร้างโครงการขนาดใหญ่ในประเทศเพื่อนบ้านหลายต่อหลายแห่งแล้ว

ในเรื่องเงื่อนไขการสร้างความรู้และการใช้ความรู้⁴ ใครจะขอตั้งข้อสังเกตเป็นคำถามเกี่ยวกับแรงจูงใจว่า พลังขับเคลื่อนการสร้างความรู้และการใช้รู้นั้นแท้ที่จริงแล้วคืออะไร⁴ เป็นการมุ่งเน้นที่ความสามารถในการแข่งขัน การมุ่งกำไรมุ่งอัตรากาเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเท่านั้น หรือว่าเราสนใจเรื่องนี้เพราะต้องการมองเรื่องการอยู่ร่วมกันที่ยั่งยืน มีการพัฒนาที่ยั่งยืนมากขึ้น เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าเงื่อนไขการสร้างความรู้และการใช้ความรู้เปลี่ยนแปลงไปมากในยุคโลกโลกาภิวัตน์ ด้านที่ขับเคลื่อนด้วยพลังการแข่งขันทางเศรษฐกิจนั้นชัดเจนในความรู้โดยทั่วไป ดังที่เกิดขึ้นในแวดวงของหน่วยงานราชการ และธุรกิจ รวมทั้งมหาวิทยาลัย แต่อีกด้านหนึ่งที่แม้จะสอดคล้องไปด้วยกันแต่ก็ถูกพูดถึงน้อยมากก็คือ ในเชิงลึกลงไปโลกปัจจุบันที่ขับเคลื่อนด้วยความสำนึกทางสังคมร่วมกันมากขึ้นด้วย เช่น มีความตื่นตัวในมนุษยธรรมเพิ่มขึ้น ผู้คนข้ามทวีปมีความรู้สึกเป็นห่วงเป็นใยมนุษยชาติห่างไกลในดินแดนคนละซีกโลกสามารถสัมผัสถึงความไม่เป็นธรรมในโลกที่แข่งขันทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง จักรกลใดเล่า ที่ขับเคลื่อนทศวรรษการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน? แม้ว่าโครงการเหล่านั้นจะมีตรรกะที่ทุกคนยอมรับร่วมกัน แต่ในความเป็นจริงได้มีกระทบกระทั่งถึงความหมายหรือคุณค่าที่แท้จริงของถ้อยคำเหล่านั้นแค่ไหนเพียงไร จึงอยากให้เราหันมาตรวจสอบร่วมกันว่า เงื่อนไขสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น เกี่ยวข้องกับคุณค่าแบบไหน แรงจูงใจอะไรที่จะนำไปสู่การยอมรับข้อพิจารณาอันเรายังมิได้หันมาคิดใหม่อย่างเต็มที่นัก

ประการที่สาม โครงสร้างกลไกที่รองรับการจัดสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนควรจะเป็นเช่นไร โครงสร้างและกลไกการศึกษาแต่ละที่ ต่างก็มีประเด็นรายละเอียดอันผิดแผกกันไปในกรณีของโรงเรียนที่แม้จะกล่าวถึงการปฏิรูปการศึกษาแต่โครงสร้างและกลไกที่รองรับก็ไม่ได้เกื้อกูลสิ่งที่ควรจะเป็น ความตื่นตัวเรื่องการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนเกิดขึ้นในหลายที่ มีหลายโรงเรียนหลายสถาบัน บุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งในและนอกสถาบัน เราจะมีโครงสร้างและกลไกรองรับอย่างไร โครงสร้างกลไกที่เราพูดกันทั้งในมหาวิทยาลัยและนอกมหาวิทยาลัย อาทิ การสื่อสารในสังคม บางครั้งก็นึกคิดไปในทางรูปธรรมเอาเลย ดังเช่นความพยายามที่ได้รับความสำเร็จระดับหนึ่งก็คือการตั้งสถานีโทรทัศน์สาธารณะ โครงสร้างและโอกาสที่เกิดขึ้นแบบเดิมไม่พอ ต้องสร้างโครงสร้างและโอกาสใหม่หรือกลไกใหม่ หรือวิธีสร้างความเชื่อมโยง (connectivity) แบบใหม่ ๆ

⁴ ในทำนองเดียวกัน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้ตั้งคำถามต่อยุคสมัยปัจจุบันไว้ในจักรใด ขับดันยุคไอที งานบุญกลุ่มชั้นห้า พฤษจิกายน 2550 สำหรับมหาวิทยาลัยซึ่งถูกรุกรานจากกระแสการค้าพาณิชย์ อดิโตธิการบดี มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด เขียนไว้อย่างน่าสนใจใน Derek Bok, Universities in The Market Place: The Commercialization of Higher Education, 2003, Princeton, N.J. : Princeton University Press

เพราะฉะนั้นจึงเกิดปรากฏการณ์ดังที่ได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้วว่า กระแสความตื่นตัวในเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนมีสูงยิ่งขึ้น เชื่อมโยงกับการพัฒนาด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกันมากขึ้นและกว้างขวางขึ้น แต่ทั้งปวงนี้ก็ยังมีได้เอื้อให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโครงสร้างในเชิงลึกเท่าที่ควร เรายังคงดำเนินการไปตามแบบเดิม เพียงแต่ว่าแต่งเติมคำใหม่เข้าไป หากปราศจากการเคลื่อนย้ายในเชิงความหมาย ไม่มีมิติแนวคิดในความสำนึกร่วมกันเอาเลย สภาพการณ์เช่นนี้การทบทวนการพัฒนาเชื่อมโยงกับการตื่นตัวเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะมีความจำเป็นหรือไม่ อย่างไร การพิจารณาในโอกาสนี้จึงมีความสำคัญมาก

ความรู้มีหลายประเภท ความรู้เชิงวิชาการที่ร่ำเรียนอยู่ในมหาวิทยาลัยนับว่าสำคัญและถูกต้องว่าเป็นระบบความรู้อันชอบธรรมเป็นที่รับรองกันในประเทศและระหว่างประเทศ จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นความรู้สากล ความรู้เหล่านี้เป็นระบบของความรู้ประเภทที่สามารถนำไปเทียบโอนปรับขึ้นอัตราเงินเดือน ความรู้ที่มีการคิดคำนวณค่าตอบแทน แต่ความรู้ประเภทอื่นๆ ที่มีความตื่นตัวกัน โดยมักจะเรียกขานกันในถ้อยคำใหม่ เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ ปรากฏการณ์เรื่องการดูแลป่ากับชุมชนอยู่ใกล้ป่า คนสามารถอยู่คู่กับป่าโดยไม่ทำลายป่า อาจทำความเข้าใจได้ยากสำหรับผู้คนที่เติบโตมาในสังคมเมือง เขาคิดว่าชุมชนกับป่าต้องแยกออกจากกัน การอยู่ใกล้ก็มีแต่จะทำลายกัน ทุกวันนี้ความรู้บางประเภทได้รับการยกสถานะเป็นความรู้หลักที่มีความถูกต้องน่าเชื่อถือกว่า แต่ความรู้อย่างเช่นคนกับป่าพึ่งพาอาศัยกันได้ดี กลับกลายเป็นความรู้ชายขอบที่ไม่ได้รับการยอมรับ และถูกผลักไปอยู่ชายขอบ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเป็นความรู้ชนิดที่สังคมถือว่าอันตราย ไม่มีที่มั่นทางสังคม

ปัจจุบันเราจะพบว่า ความรู้ของคนหลายกลุ่มที่อยู่ชายขอบกำลังได้รับความสนใจมากขึ้นๆ เช่น ความรู้เพื่อนช่วยเพื่อนที่ประสบเคราะห์กรรมกรณีของผู้ป่วยที่ติดเชื้อ HIV ยิ่งกว่านี้ในระยะเวลา 3 ปีของเหตุการณ์สึนามิที่ผ่านมาทำให้เรายิ่งประจักษ์ชัดมากขึ้น ว่าบรรดาอาสาสมัครสึนามิจริงๆ ก็คือคนที่เผชิญกับภัยสึนามิด้วยตัวเอง การช่วยคนอื่นทำให้เขาลืมความเศร้าซึมจากความรู้สึกโทษตนเองที่ไม่อาจช่วยคนในครอบครัวได้ทัน ตอนนี้นำพวกเขาใช้ชีวิตในการร่วมฟื้นฟูชุมชนหลังภัยพิบัติได้อย่างน่าศึกษา มีความรู้ที่ติดตัวคนหลายชนิดหลายประเภทและหลายกลุ่ม ซึ่งนักวิชาการเรารู้จักและคุ้นเคยน้อยมาก สังคมมักรู้จักและคุ้นเคยแต่ความรู้ที่เรียกว่าเป็นระบบและอยู่ในสถาบัน (Institutionalized Knowledge) ความรู้เหล่านี้จะมีฐานะพิเศษคือ มีคุณค่า

มากกว่า เป็นความรู้เลิศเลอกว่าความรู้อื่นๆ มีอำนาจสร้างความชอบธรรมให้กับการตัดสินใจของผู้มีอำนาจทางการเมืองและโครงการขนาดใหญ่ได้ง่าย ในขณะที่ความรู้ซึ่งเรียกว่าความรู้ชายขอบนั้น มีสถานะต่ำต่อยกกว่า แม้ได้รับการเอ่ยอ้างถึงอยู่บ้างเป็นบางครั้งบางคราว

อย่างไรก็ดี ถ้าจะมุ่งทิศทางการพัฒนาที่ยั่งยืนจริงจังแล้วไซ้ การจัดแบ่งความรู้เป็นระดับสูงต่ำ (Hierarchy of Knowledge systems) นี้ก็เป็นปัญหาใหญ่ที่สมควรได้รับการทบทวน และวิธีการแสวงหาความรู้ที่จะนำมาแก้ไขปัญหาก็ต้องปรับเปลี่ยนไป แม้แต่ภายในมหาวิทยาลัย การแบ่งชั้นระหว่างความรู้กันระหว่างวิชาสายวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี กับสายสังคมศาสตร์และสายมนุษยศาสตร์ ก็น่าจะเป็นประเด็นที่ต้องมีการทบทวนด้วย เราต้องการการทำงานอย่างไม่จำกัดเฉพาะกลุ่มสาขาวิชาตนเอง หรือเรียนรู้แต่ภายในโครงสร้างเดิมอย่างจำกัดวง เช่น ชาวมหาวิทยาลัยทำงานของตนเองไป กรมก็ทำงานตัวเองไป กระทรวงก็ทำไป องค์กรพัฒนาเอกชน ก็ทำงานของตัวเองไป ฯลฯ การทำงานโดยขาดทำที่ที่เปิดกว้างกว่าเดิม โดยเฉพาะในฝ่ายที่อยู่ในโครงสร้างที่มีอำนาจและสถานะเดิมนั้น กลับเป็นการทบทวนความคับแคบแก่กันและกันให้มากยิ่งขึ้นไปอีก

สิ่งท้าทาย 4 ประการ

เราให้คุณค่ากับความรู้ประเภทใดบ้าง ประเด็นว่าด้วยคุณค่า (Values) ได้กลายเป็นปัญหาพื้นฐานในการจัดการศึกษาอย่างไร โจทย์ข้อนี้นับเป็นเรื่องที่ท้าทาย ประการแรก เราพูดถึงมูลค่าเพิ่มกันจนกระทั่งติดปาก และโดยที่ไม่สีกู้ตัวถ้อยคำนี้ได้แฝงเข้ามาในการประเมินโครงการ เหตุฉะนั้น ความรู้ที่เพิ่มมูลค่าได้ (Value added) จึงกลายเป็นความรู้ที่ได้รับการยกย่องและประเมินว่าสำคัญกว่าความรู้ประเภทอื่นอันไม่อาจตีมูลค่าได้ ดังนั้นในโอกาสของการอภิปรายถกเถียงกันในเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงน่าจะเป็นโอกาสอันดีที่จะพิจารณาว่าคุณค่าใดที่แฝงอยู่ในการประเมินความรู้ในหมู่พวกเรา คุณค่าที่แฝงอยู่ในการประเมินความรู้ในสังคมเป็นคุณค่าชนิดใด เราให้ความสำคัญแก่กับความรู้ที่ขายได้แต่อย่างเดียวใช่หรือไม่ หรือการที่จะมิให้เป็นเช่นนั้นเราพึงทำอย่างไรกันดี

เราได้รับมอบหมายจากกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้ดำเนินการศึกษาวิจัยเรื่องแผนหลักฯ นี้ ท่านคงเห็นว่ามหาวิทยาลัยน่าจะเป็นแหล่งที่ช่วยทำงานนี้ได้ ขณะเดียวกัน พวกเราในรั้วมหาวิทยาลัย กลับรู้สึกที่เราจะต้องแสวงหาความรู้จากอีกหลายๆ แหล่ง จึงหันไปพึ่งท่านที่

อยู่นอกแควดวงของมหาวิทยาลัย ในฐานะที่เป็นแหล่งความรู้ประเภทอื่น เราต้องการผู้ที่มีความรู้จาก
ทุกๆ องค์คัพพเพื่อเข้ามาช่วยกำหนดทิศทางในเรื่องนี้...⁵ อันที่จริง บ่อยครั้งที่มีการตั้งคำถามขึ้นว่า
ใครเป็นผู้ตัดสินว่าความรู้ชนิดใดมีคุณค่า เราจะไว้ใจให้มหาวิทยาลัยเป็นผู้ตัดสินอะไรว่าเป็น
คุณค่าโดยลำพังได้ละหรือ หรือว่าสังคมอาจที่จะมีส่วนร่วมในการกำหนดว่าความรู้ข้อใดที่มี
คุณค่าด้วย เพราะชีวิตสังคมย่อมเน้นการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนนั่นเอง⁶ หากแยกความดี ความงาม
ออกไปจากความรู้เสียแล้ว เราจะนำเอาสิ่งใดมาสู่ออนาคตของมนุษยชาติ ด้วยความห่วงใย
ต่ออนาคตที่ปราศจาก “คุณค่าที่จะอยู่ร่วมกัน” จึงจำเป็นที่เราจะต้องเรียนรู้เรื่องการอยู่ร่วมกัน
เงื่อนไขใหม่ของการเรียนรู้ย่อมจะต้องได้รับการรังสรรค์ให้เกิดมีขึ้น

ประการที่สอง จะเพิ่มมิติของคุณค่าพอเพียงและยั่งยืนเข้าไปในวิถีวิทยา ที่เน้น
“ความเป็นกลาง” ได้อย่างไร คำว่า “วิชาความรู้” ในปัจจุบัน โดยเฉพาะวิชาความรู้ที่คุ้นชินได้ยิน
ได้ฟังกันในรั้วมหาวิทยาลัยเป็นความรู้ที่แบ่งแยกวิชาออกจากกันเพื่อพัฒนาศาสตร์ต่างๆ จนเป็น
ระบบของวิชา การพัฒนาวิชาการในมหาวิทยาลัยได้อาศัยแบบจำลองที่วางอยู่บนหลักของการ
พัฒนาความรู้ที่มีความรู้ทางวิทยาศาสตร์กายภาพเป็นต้นแบบ คือเอาเงื่อนไขความเป็นกลาง มาเป็น
เงื่อนไขของการสร้างความรู้ทั้งหลายทั้งปวงโดยไม่รู้ตัวคือ ปล่อยให้คุณค่าของความรู้ต้องตกอยู่ภาย
ใต้วิธีคิดเชิงเครื่องมือ โดยมีได้ตระหนักถึงคุณค่าของความรู้ในเชิงวิพากษ์ (Critical Knowledge)
และความรู้เชิงเตือนสติ (Reflexive Knowledge) ขณะเดียวกันความรู้ที่สะท้อนถึงคุณค่าสูงส่งที่
มนุษย์พึงมุ่งหวัง (Humanistic Values) ย่อมจะถูกกีดกันออกไปอยู่ชายขอบ มองอีกแห่งหนึ่ง
ความรู้วิทยาศาสตร์ที่ถือว่าแข็งแกร่งหนักหนาาก็กลับเป็นความรู้ที่ขาดมิติของหัวใจของการ
สำนึกร่วมกัน โดยเฉพาะในบริบทของปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อมและภูมิอากาศ วิทยาศาสตร์
และเทคโนโลยีสร้างผลงานให้มหาวิทยาลัยได้มาก แต่ด้านสังคมศาสตร์ ด้านการศึกษา
ด้านมนุษยศาสตร์ ซึ่งวัดได้ยากจึงเป็นข้ออ้างที่จะละเลยคุณค่าเหล่านี้เสีย แม้ในหมู่นักสังคมศาสตร์
เองก็กลับไปยึดคุณค่าตามกระแสเช่นนี้มิใช่น้อย

⁵ คณะผู้วิจัยโครงการนี้ได้แก่ รศ.สุริชัย หวันแก้ว, คุณปรีชาต ศิวรักษ์, คุณนฤมล อภินิเวศ, คุณสุภรานต์ โรจนไพรวงศ์, คุณวรรณณี พุฒิดาวรร, ดร.นฤมล อรุโณทัย, คุณรัตนา จารุบุญ, คุณปรีชาต ชิตนุกูล, คุณวราดา ธรรมวิจิตร, คุณจงจิตร นิลภรณ์ และคุณพรพิมล วิมลธาดา

⁶ จรัส สุวรรณเวลา, สังคมความรู้ยุคที่ 2 สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์การแพทย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547

ประการที่สาม จะฝ่าทฤษฎีหรือความยึดมั่นถือมั่นบางรูปแบบได้อย่างไร เราจำต้องกระตุ้นเตือนให้เกิดความตระหนักว่า เราตกอยู่ในภาวะของโลกกว้างจิตแคบอย่างไม่ค่อยรู้ตัวมานาน ความคับแคบของการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนอาจจะเกิดขึ้น ถ้าเราสนใจแต่เฉพาะเรื่องอันจำกัดอยู่ในพรมแดนประเทศไทย เขวachsenจะทำสิ่งใดก็ตงเน้น **“ภูมิใจในความเป็นไทย”** มีปัญหายากอย่างไรก็ตงอ้าง เรายรักประเทศไทย กลายเป็นส่งเสริมให้คับแคบโดยไม่รู้ตัว เราพากันลืมนไปว่าไทยเราก็มียหลายชาติพันธุ์ หากไม่หลุดจากกรงขังตรงนี้ ก็ะกลายเป็น **ปัญหา** แม้แต่การอ้างเอาผลประโยชน์แห่งชาติซึ่งมักถูกนิยามด้วยผลประโยชน์ทางการเมืองเฉพาะหน้า ก็เป็นการเสี่ยงที่จะก่อความเสียหายขึ้นได้ เพราะเท่าที่ผ่านมา ธุรกิจและโครงการขนาดใหญ่จำนวนมิใช่น้อยที่ไปดำเนินกิจการในประเทศเพื่อนบ้านในนาม **“คนไทย”** จนบางกรณีเกิดปัญหาเอาวัดเอาเปรียบ ดังนั้น การจัดการศึกษาแก่คนไทยในรูปการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามแดนจึงจำเป็นอย่างยั้งที่เราจะตงช่วยกันเชื้อชวนให้ผู้คนหลุดพ้นออกจากกรอบความคิดในยามที่สังคมไทยเผชิญปัญหาด้วยการจำกัดการมองแต่ผลประโยชน์ชาติที่จะได้เฉพาะหน้า แต่ละเลยผลประโยชน์ที่ยั่งยืนที่ตงอยู่ร่วมกับประชาชนประเทศเพื่อนบ้านในฐานะ **“พลโลก”** ด้วยกันไป ข้อจำกัดทางวิธีวิทยาแบบชาตินิยมทางวิธีวิทยา (Methodological Nationalism) จึงเป็นเรื่องที่เราตงชวนกันพิจารณาตรวจสอบเพื่อจะก้าวฝ่าไปให้พ้น

ประการที่สี่ จะทำงานเป็น **“ภาคี”** ได้อย่างไร ปัญหา Ownership สิ่งแวดล้อมศึกษานี้เป็นงานของใคร หรือของหน่วยงานใด ใครเป็นเจ้าของแผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จริงอยู่ในทางบริหารราชการแผ่นดินจำตงมีกระทรวงหรือกรมที่เป็นเจ้าภาพ แต่เรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนนี้ ไม่อาจจะปล่อยให้อยู่ภายใต้หน่วยงานหนึ่ง เสมือนหนึ่งว่าเป็นเจ้าข้าวเจ้าของ หรือผู้ขับเค็ลื่อนให้สำเร็จได้ภายในบริบทของตัวเอง มิฉะนั้นก็จะเป็เพียงของกรมหรือของหน่วยงานราชการเท่านั้น อันเป็นการจำกัดตัวแคบอย่างน่าเสียดาย และคงไม่ถูกต้องตามเจตนารมณที่ตงไว้อย่างแน่นอน ที่ประชุมนี้ประสงค์จะช่วยกันสร้างทำ และขับเค็ลื่อนโดยอาศัย **“พลังภาคี”** ร่วมกันมากกว่า อย่งไรก็ตาม สิ่งทำทหายที่ตงพินฝ่าให้ได้มากที่สุดคือ วิธีกาารตีๆ อันจะนำมาใช้เป็นแผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษาซึ่งเป็นของกลางของทุกภาคส่วน เพื่อการขับเค็ลื่อนไปด้วยกันได้ ดังที่ท่านทั้งหลายจะได้มีส่วนช่วยชี้แนะในที่ประชุมแห่งนี้กันต่อไป

บทนำ

สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
สิ่งที่ต้องทำความเข้าใจเบื้องต้น

บทนำ

สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน สิ่งที่ต้องทำความเข้าใจเบื้องต้น

สาระสำคัญ

สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Environmental Education for Sustainable Development - EESD) ในแง่หนึ่งหมายถึง การเรียนรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมกับชีวิตและการเผยแพร่ความรู้นั้นให้กว้างขวางออกไป ขณะที่อีกแง่หนึ่งหมายถึงความสัมพันธ์กันของสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นมีความสำคัญ เพราะเป็นความรู้พื้นฐานของการดำรงชีวิตและการอยู่ร่วมกันในชุมชน สังคม ประเทศ และโลก เมื่อสังคมส่วนใหญ่ได้รู้จักเข้าใจในเรื่องนี้แล้ว จะเป็นผลให้เกิดเป็นความตระหนักอย่างลึกซึ้ง จนสามารถเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมให้เป็นไปในทางอันเกื้อกูลต่อการพัฒนา ตามครรลองของการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม

ทั้งนี้เพื่อผลักดันให้การกระทำนับแต่นั้น เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับชนรุ่นนี้และอนุชนรุ่นต่อไป

ในโลกเราทุกวันนี้ ผู้คนล้วนถูกบ่มเพาะและพร่ำสอนลูกหลานรุ่นต่อๆ ไปว่า ในฐานะที่เป็นปัจเจกชนคนหนึ่ง เราไม่สามารถช่วยแก้ไขปัญหาของโลกได้ เพราะไม่มีอำนาจอิทธิพลพอที่จะชี้นำชะตากรรมของโลก ดังนั้นเราจึงต้องรอคอยให้ผู้มีอำนาจเข้ามาแก้ไข แม้จะพอมีสิ่งละอันพันละน้อยให้เราพอกระทำได้อยู่บ้าง อาทิ การลดการใช้สอยธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย เรื่อยไปจนถึงการนำเอาทรัพยากรกลับมาใช้ใหม่ แต่การพลิกหน้ามือเป็นหลังมือในเรื่องสิ่งแวดล้อมของโลกนั้น ย่อมเป็นภาระกิจของผู้มีอำนาจโดยแท้ มีการเปรียบเทียบสภาวะการณ์เช่นนี้ว่า เหมือนกับ

บ้านที่กำลังถูกเพลิงไหม้ แต่เราถูกอบรมมาว่าปัญหาเช่นนี้จะต้องจัดการโดยมืออาชีพเท่านั้น คนธรรมดาสามัญต้องไม่เข้าไปยุ่งยามจนกว่าเจ้าหน้าที่ดับเพลิงจะมาถึง เราจึงได้แต่ยืนดูอยู่เฉยๆ แต่จนแล้วจนรอดบรรดามืออาชีพที่ว่าก็ยังเดินทางมาไม่ถึงสักที ห้ายที่สุดบ้านซึ่งกำลังมอดไหม้อยู่กลางเปลวเพลิงนั้น ก็พังทลายลงมาต่อหน้าต่อตาของเรา

แท้จริงแล้ว ไม่มีใครเลยในบรรดาคนเราที่ปราศจากคุณสมบัติของการเปลี่ยนแปลงแก้ไข วิกฤตการณ์ที่กำลังบังเกิดขึ้นกับโลก ควรมีการเผยแพร่ความจริงในเรื่องนี้ให้เป็นที่รับรู้กัน ในวงกว้าง การที่โลกจะมีการพัฒนาต่อไปได้อย่างยั่งยืนนั้น เราไม่เพียงแต่ต้องการมืออาชีพ เช่น วิศวกรด้านสิ่งแวดล้อม หากยังต้องการนักกฎหมาย นักวิทยาศาสตร์ ที่ใส่ใจในสิ่งแวดล้อม พ่อครัวแม่ครัวที่มีจิตสำนึกในเรื่องสิ่งแวดล้อม เรื่อยไปจนนักขาย นักพัฒนาที่ดิน นักอุตสาหกรรม นักสื่อสารมวลชน พ่อค้าวาณิชย์ ทหารปลดประจำการ นายหน้าค้าหุ้น แม้กระทั่งช่างก่อสร้างใส่ใจในสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ไม่ว่าจะมืออาชีพเป็นอะไร หากว่าเราทำสิ่งที่รับผิดชอบอยู่ให้ดีที่สุด ย่อมเป็นการปฏิบัติต่อโลกที่สิ่งแวดล้อมเราอยู่อย่างแตกต่างออกไป จากที่แล้วๆ มาได้มากอย่างมากมาย

ด้วยเหตุนี้ “การศึกษา” จึงเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่ง ในวิถีของความยั่งยืน ไม่ว่าจะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมหรือว่าการพัฒนา เราต้องเปลี่ยนแปลงแนวคิด คำสอนสั่งที่มีต่อเนื่องกันมาว่า วิกฤตสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องของคนอื่น เราต้องทำให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอันสลักสำคัญนี้ แลเห็นว่า หาใช่ผู้ประกอบการวิชาชีพเฉพาะทางสิ่งแวดล้อมเท่านั้นไม่ ที่มีบทบาทหน้าที่แก้ไขเยียวยาปัญหา นี้ หากแต่จะต้องเป็นพวกเราทุกๆ คนโดยไม่ยกเว้นใครเลย

เมื่อมองในระดับของบุคคล สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (EESD) นับเป็นเรื่องของการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Life-long Learning) ที่เชื่อมโยงการเรียนรู้ทุกประเภท ทั้งการศึกษาในรูปแบบที่เป็นทางการ และ

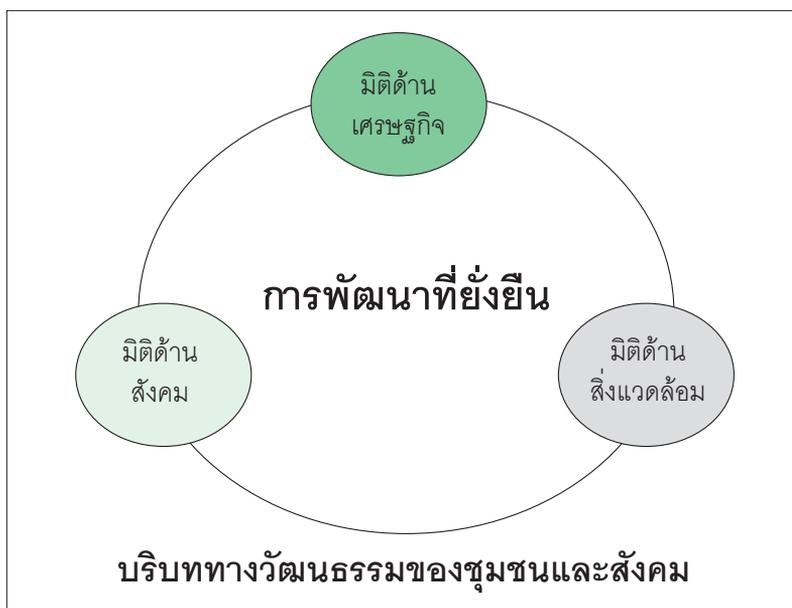

การเรียนรู้ตามธรรมชาติหรือในชีวิตประจำวัน อย่างที่เรียกกันว่าการเรียนรู้ตามอัธยาศัย เพื่อให้เกิดการเสริมสร้าง ปรับเปลี่ยนเจตคติและพฤติกรรมทางด้านสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เมื่อยกการมองให้เหนือขึ้นไปในระดับประเทศแล้ว สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน นับเป็นเรื่องของการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาพลเมือง (Civic Education) ให้เป็นกำลังสร้างสรรค์สังคมในปัจจุบันและอนาคต

เพราะเหตุเช่นนี้กลุ่มเป้าหมายของสิ่งแวดล้อมศึกษา (EESD) จึงครอบคลุมประชากรทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพ ในทุกองค์กร ทุกชุมชน และทุกภาคส่วนของสังคม

แนวคิดพื้นฐานของสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ย่อมได้แก่

1) **แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)** หมายถึง การพัฒนาที่สนองความต้องการของมนุษย์ยุคปัจจุบัน ภายใต้ทรัพยากรที่มีจำกัด โดยไม่ริดรอนทอนโอกาสชนรุ่นต่อไปที่จะพัฒนาอย่างพอเพียงกับความต้องการในอนาคต การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องคำนึงถึงมิติด้านเศรษฐกิจ มิติด้านสังคม และมิติด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันภายใต้บริบททางวัฒนธรรมของชุมชนและสังคมนั้นๆ

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

2) **แนวคิดเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental Education)** คือกระบวนการเรียนรู้ และสร้างความเข้าใจที่มีผลให้ประชากรโลกเกิดความสำนึกและห่วงใยในปัญหาสิ่งแวดล้อม และปัญหาที่เกี่ยวข้องอื่นๆ มีความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ความชำนาญ และความมุ่งมั่นอุทิศตน ค้นหาหนทางดำเนินการแก้ไขปัญหาทั้งที่กำลังเผชิญอยู่ และป้องกันปัญหาใหม่ที่จะเกิดขึ้น ทั้งโดยลำพังตนและด้วยการร่วมมือกับผู้อื่น กล่าวได้ว่าสิ่งแวดล้อมศึกษาเป็นทั้งความรู้พื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิตทั่วไป เป็นความรู้เริ่มต้นของการประกอบอาชีพทุกสาขา และเป็นความเข้าใจที่เอื้อให้เกิดการอยู่ร่วมกันในชุมชน สังคม ประเทศ และโลก

3) **แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Continuing, Life-long Learning)** หมายถึง การศึกษาอย่างผสมกลมกลืนกันระหว่างการศึกษาระบบ นอกระบบ และการศึกษาตาม อรรถาธิบาย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดไป

4) **การศึกษาเพื่อพัฒนาพลเมือง (Civic Education)** เป็นการเสริมสร้างความรู้ แก่พลเมือง เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนและสร้างสำนึกวัฒนธรรมพลเมือง ในระดับ ของสิ่งแวดล้อม ได้แก่การสร้างความรู้ความเข้าใจแก่พลเมืองเพื่อให้เกิดจริยธรรมด้าน สิ่งแวดล้อม (Environmental Ethics) และทำให้ประชาชนเป็นพลเมืองสีเขียว (environmental citizen)

องค์ประกอบหลัก

ในภาพรวม สิ่งแวดล้อมศึกษาฯ มีองค์ประกอบหลัก 5 ประการ ได้แก่

1. กลุ่มเป้าหมาย คือ ทุกๆ คนโดยไม่ยกเว้นผู้ใดเลย หากอาจจำแนกแยกออกได้เป็น หลายมิติ ตามแง่มุมที่บุคคลนั้นๆ จะเกี่ยวข้องกับการพัฒนา อาทิ ผู้กำหนดนโยบาย ผู้ปฏิบัติ นโยบาย และประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกพื้นที่ ทุกสาขาอาชีพ หรือรวมระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว องค์กรและสถาบันต่างๆ อาทิ สถานศึกษา สถานประกอบการ สถาบันศาสนา ชุมชน สังคม ฯลฯ

2. องค์ความรู้ ซึ่งแสดงออกในรูปลักษณะต่างๆ อาทิ หลักสูตร module ข่าวสาร แนวความคิด ข้อมูล ข้อเท็จจริง สถานการณ์ ซึ่งทำให้เราประจักษ์ชัดจนสามารถสรรหา หนทางเลือกในการดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสมรอบด้านกับตนเอง ยิ่งไปกว่านั้นยังอาจเข้าไปร่วม กำหนดแนวทางการพัฒนาที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

3. ที่มาของความรู้และวิธีการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาจิตสำนึกและจริยธรรมด้านสิ่งแวดล้อม อาทิ ศูนย์เรียนรู้ทั้งนอกและในสถานศึกษา สื่อการเรียนรู้ บุคลากรผู้เผยแพร่สื่อสารองค์ความรู้ โครงการ กิจกรรม ช่องทางการสื่อสารสาธารณะและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทุกรูปแบบ

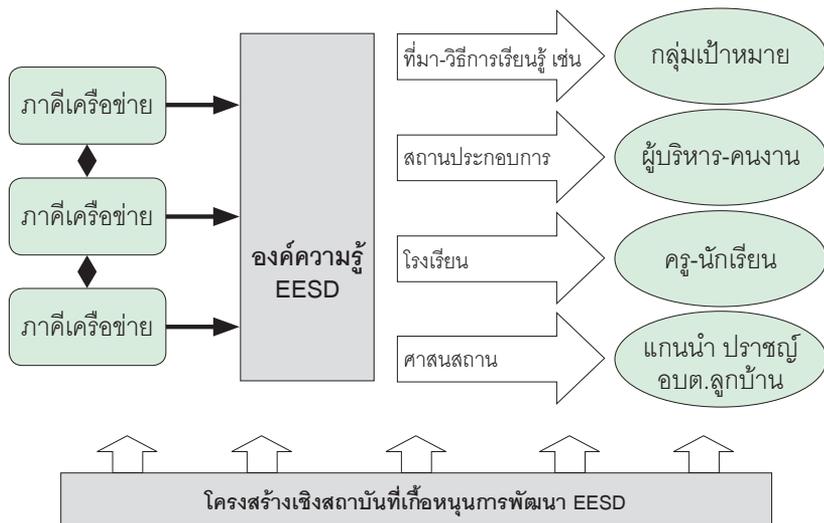
4. ภาคีเครือข่าย ได้แก่ บุคคล หน่วยงาน องค์กรทุกภาคส่วนที่จะมีบทบาทสำคัญในการนำองค์ประกอบที่ 2 ขั้วเคลื่อนผ่านองค์ประกอบที่ 3 ไปสู่องค์ประกอบที่ 1 อาทิ หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ครูและสถานศึกษา องค์กรต่างประเทศ สื่อมวลชน

5. โครงสร้างเชิงสถาบัน อาทิ นโยบาย ยุทธศาสตร์ งบประมาณ และทรัพยากรอื่นๆ หน่วยงานที่รับผิดชอบหลัก และหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งกลไกกระบวนการประสานงาน

เป้าประสงค์

เป้าประสงค์ของสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้แก่ การที่บุคคลและประชาชนมีส่วนร่วมที่จะป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม รวมทั้งร่วมมือกันพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยวิธีการอย่างสร้างสรรค์ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดขึ้นซึ่ง

ความรู้ ความเข้าใจจนประจักษ์ชัด ในเรื่องระบบนิเวศ ธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม กับสิ่งแวดล้อม สาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม ผลกระทบที่เกิดจากการกระทำของเรา และการพัฒนาต่างๆ รวมทั้งแนวทางในการแก้ไขปัญหา

ภาพที่ 2 องค์ประกอบหลักของสิ่งแวดล้อมศึกษา (EESD)

ความตระหนักแน่แกใจ ถึงปัญหาและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม กับทั้งรู้สึกผูกพัน ห่วงใย มีจิตสำนึก และเล็งเห็นคุณค่าความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ว่ามีศักยภาพและเป็นโอกาสในการพัฒนาคนและสังคม

ค่านิยมอุดมการณ์ ที่เกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อม มุ่งมั่นอุทิศตัวที่จะปกป้องรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม แก้ไขปัญหาที่กำลังเกิดอยู่ และป้องกันปัญหาใหม่ที่จะเกิดขึ้นได้ในอนาคตค่านิยมอุดมการณ์อาจเติบโตงอกงามไปจนถึงระดับ “จริยธรรมด้านสิ่งแวดล้อม”

ความชาญฉลาดในระดับปฏิบัติการ ที่จะสังเกตเห็น บ่งชี้ปัญหา เก็บข้อมูล ตรวจสอบวางแผน การคิดวิเคราะห์ เพื่อการแก้ปัญหา รวมถึงความสามารถในการตัดสินใจ ซึ่งเป็นทักษะสำคัญในการแก้ไขและป้องกันปัญหา

เครือข่ายความร่วมมือ ของบุคคลและสังคม โดยการสังเคราะห์และสร้างสรรค์พฤติกรรมอย่างใหม่ หรือบุคคลและประชาชนผลักดันให้เกิดนโยบาย ยุทธศาสตร์ มาตรการใหม่ๆ ที่เป็นนวัตกรรมการนำความรู้และทักษะมาใช้ในรูปของการมีส่วนร่วม เกิดเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการแบ่งปันประสบการณ์

ฉะนั้น ความสำเร็จของสิ่งแวดล้อมศึกษา จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อบุคคล และ/หรือ สังคม ได้มีการยกระดับจากความ “ไม่รู้” เป็นความ “รู้” เป็นความ “รู้สึก” เป็นความ “คิดจะทำ” และเป็นการ “ลงมือกระทำ” อย่างไรก็ตาม การ “ลงมือกระทำ” นั้นควรมีแหล่งกำเนิดมาจาก “อุปนิสัย หรือ พฤติกรรม” ซึ่งมีความยั่งยืน มิใช่ “กิจกรรม” ชั่วขณะระยะสั้นเท่านั้น

สังคมใดที่บุคคลและประชาชนมีความก้าวหน้าในมิติต่างๆ ดังเป้าประสงค์ที่ระบุไว้ข้างต้นนี้ ย่อมหวังได้ว่าสิ่งแวดล้อมศึกษา หรือ EESD จะมีบทบาทในการนำไปสู่สังคมที่มีการพัฒนาที่ยั่งยืนอันแท้จริง

ความเป็นมาของเพลงหลักสิ่งแวดล้อมศึกษา เพื่อการพัฒนที่ยั่งยืน (EESD)

เมื่อปี พ.ศ. 2535 องค์การสหประชาชาติได้จัดการประชุมครั้งสำคัญว่าด้วยเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา มีชื่อเรียกว่า “Earth Summit” ที่เมืองริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล โดยการประชุมได้เน้นให้ทุกประเทศเกิดความตระหนักและระมัดระวังให้มากขึ้นในเรื่องการพัฒนาที่สร้างผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม พร้อมกับเสนอ “แผนปฏิบัติการ 21” (Agenda 21) เพื่อให้ประเทศต่างๆ ที่เข้าร่วมลงนามเห็นชอบ และใช้เป็นแนวทางปฏิบัติการเพื่อสร้างความสมดุลระหว่าง “การพัฒนา” กับ “การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม” วิธีการที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Education for Sustainable Development – ESD) โดยให้แนวทางไว้ในบทที่ 36 (chapter 36)

โดยที่กลุ่มประเทศเพื่อนบ้านในอาเซียนก็เห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมศึกษาด้วยเช่นกัน จนเกิดความร่วมมือกันจัดทำ แผนปฏิบัติการสิ่งแวดล้อมศึกษาแห่งอาเซียน ฉบับแรก สำหรับปี พ.ศ. 2543-2548 และฉบับที่ 2 สำหรับปี พ.ศ. 2549-2553

องค์การสหประชาชาติและประเทศสมาชิกย้ำถึงความสำคัญของ “แผนปฏิบัติการ 21” อีกครั้งในการประชุมสุดยอดโลกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ณ กรุงโยฮันเนสเบิร์ก ประเทศแอฟริกาใต้ เมื่อปี พ.ศ. 2545 แล้วในปลายปีเดียวกันนั่นเอง ที่ประชุมสหประชาชาติก็มีมติประกาศให้ปี พ.ศ. 2548-2557 เป็นทศวรรษแห่งการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในส่วนของประเทศไทย ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคมในหลายทศวรรษที่ผ่านมา ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในระดับปัจเจกบุคคลและครัวเรือน และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและธรรมชาติแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนค่านิยมและวัฒนธรรมของชุมชนและสังคมอย่างรวดเร็ว เป็นการวางกันความสามารถและโอกาสของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอนุชนรุ่นหลังที่จะเติบโตขึ้นมาอย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดีและการพัฒนาที่ยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของแผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษา เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (EESD)

โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา ตั้งแต่ แนวความคิด วิธีการ และเป้าหมาย เกิดการมีส่วนร่วมของหน่วยงาน และกลุ่มองค์กรต่างๆ ที่สำคัญในอันที่จะกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา ในประเทศไทยอย่างกว้างขวาง

บทที่ 1

สถานการณ์สิ่งแวดล้อมศึกษา
เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

บทที่ 1

สถานการณ์สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

สถานการณ์ในโลกและระดับภูมิภาค

สิ่งที่แสดงให้เห็นว่าโลกได้เริ่มต้นตระหนักถึงสภาวะวิกฤตในเรื่องสิ่งแวดล้อม ย่อมได้แก่การประชุมระหว่างประเทศเรื่องสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (The United Nations Conference on the Human Environment) เมื่อปี พ.ศ. 2515 ที่กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน นับได้ว่าเป็นครั้งแรกที่มีการพูดถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมและแนวทางแก้ไขในระดับโลก ที่ประชุมได้เสนอแผนปฏิบัติการทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ ในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การศึกษา การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ และมลพิษ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือต่อสู้กับวิกฤตสิ่งแวดล้อม

อย่างไรก็ตามในอีก 3 ปีต่อมา กลับเป็นที่ปรากฏชัดว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีได้สร้างปัญหาสังคม สิ่งแวดล้อม และความไม่เท่าเทียมกันระหว่างคนจนและคนรวยสูงขึ้นมาก คราวนี้จึงได้เกิดการประชุมเชิงปฏิบัติการสิ่งแวดล้อมศึกษา (The International Workshop on Environmental Education) ขึ้น ณ เมืองเบลเกรด ประเทศยูโกสลาเวีย ในที่ประชุมมีการแสดงความเห็นว่าควรดำเนินการปฏิรูปแนวทางการศึกษาทั้งระบบ และได้เสนอกรอบสิ่งแวดล้อมศึกษาซึ่งต่อมาเรียกว่า กฎบัตรเบลเกรด (Belgrade Charter) ที่กำหนดเป้าหมายของสิ่งแวดล้อมศึกษาว่า เพื่อพัฒนาประชากรโลกให้มีจิตสำนึกและห่วงใยในสิ่งแวดล้อม มีความรู้ ทักษะ เจตคติ ความตั้งใจจริง และความมุ่งมั่นในการแก้ไขปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ และป้องกันปัญหาใหม่ ทั้งด้วยตนเองและร่วมมือกับผู้อื่น นอกจากนี้ ได้ให้แนวทางปฏิบัติไว้ด้วย

จากกฎบัตรเบลเกรดนี้ได้นำไปสู่การประชุมระหว่างประเทศเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา (The Intergovernmental Conference on Environmental Education) ที่เมืองทปิลีซี สหภาพโซเวียต ในปี พ.ศ. 2520 โดยที่การประชุมชี้ชัดถึงความเชื่อมโยงระหว่างสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง กับพฤติกรรมของมนุษย์ที่ปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมและต่อมนุษย์ด้วยกันเอง จากจุดนี้จึงเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ว่าสิ่งแวดล้อมศึกษาไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติเท่านั้น แต่มีความสัมพันธ์กับด้านอื่นๆ ของสังคมด้วย นอกจากนี้ ที่ประชุมยังได้เสนอหลักการและแนวทางสิ่งแวดล้อมศึกษาโดยยึดเป้าหมายและแนวทางของกฎบัตรเบลเกรด รวมทั้งเพิ่มเติมแนวทางปฏิบัติสิ่งแวดล้อมศึกษาทั้งระดับท้องถิ่น ประเทศ ภูมิภาค และระหว่างประเทศ สำหรับคนทุกวัย ทั้งในและนอกระบบการศึกษา

ในปี พ.ศ. 2530 คณะกรรมาธิการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The World Commission on Environment and Development) ดำเนินการเผยแพร่รายงานที่ชื่อ Our Common Future (อนาคตร่วมกันของเรา) รายงานซึ่งมีข้อความพิมพ์ไว้ชัดเจนที่บนปกหลังว่า นี่คือ “เอกสารที่สำคัญที่สุดแห่งทศวรรษว่าด้วยอนาคตของโลก” ขึ้นนี้เองที่ทำให้แนวคิดและความหมายของ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (sustainable development) ว่าคือการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ลดทอนความสามารถของคนรุ่นอนาคต ที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง (Development that meets the needs of present generations without compromising the ability of future generations to meet their own needs.) ได้รับการกล่าวอ้างอิงจนถึงทุกวันนี้

ดังได้กล่าวแล้วว่า แม้นานาประเทศจะตื่นตัวลุกขึ้นมาแสดงความเอาใจจริงเอาใจง้อที่จะแก้ไขปัญหาล้างสิ่งแวดล้อม ตามที่มีการประชุมครั้งแรกที่กรุงสต็อกโฮล์ม เมื่อ พ.ศ. 2515 ก็ตาม แต่สถานการณ์สิ่งแวดล้อมโดยรวมก็ยังไม่วิเศษมากขึ้นเรื่อยๆ ต่อมาอีก 2 ทศวรรษเมื่อมีเหตุการณ์สำคัญคือการประชุมว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations Conference on Environment and Development) หรือการประชุม Earth Summit ที่เมืองริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อปี พ.ศ. 2535 สถานการณ์สิ่งแวดล้อมก็ยังมีได้กระเดื่องขึ้น ความข้อนี้ได้รับการตอกย้ำจากสถาบัน Worldwatch Institute ซึ่งกล่าวไว้ว่า “แต่ว่าโดยรวม แนวโน้มด้านสภาพแวดล้อมโลก หาได้ทำให้เกิดความมั่นใจไม่ ระหว่าง 20 ปี นับแต่การประชุมที่สต็อกโฮล์มเป็นต้นมา สุขภาพของโลกได้เสื่อมโทรมลงๆ อย่างน่ากลัวอันตรายน”

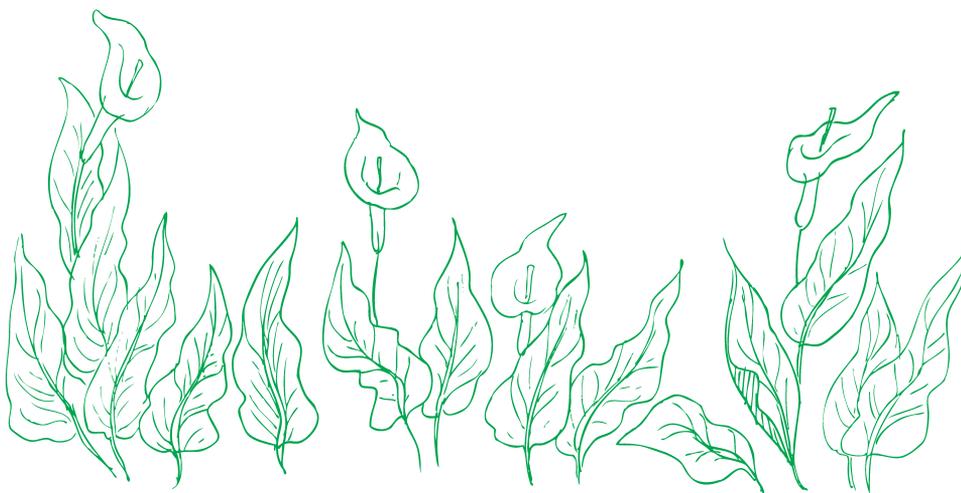
อย่างไรก็ตาม ในการประชุม Earth Summit ณ เมืองริโอ เดอ จาเนโร นั้น ผู้แทนจากประเทศต่างๆ รวมทั้งประเทศไทย ได้ร่วมลงนามและรับรองเอกสารสำคัญที่มีชื่อว่า เอกสารแผนปฏิบัติการเพื่อสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนให้เกิดขึ้นในโลกศตวรรษที่ 21 หรือ Agenda 21 เป็นแผนแม่บทของโลก เพื่อแนวทางปฏิบัติการที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบทที่ 36 (chapter 36) อันว่าด้วยเรื่องการส่งเสริมการศึกษา จัดสำนักสาธารณะ และการฝึกอบรม ระบุว่าการศึกษาทั้งในและนอกระบบเป็นรากฐานสำคัญที่ช่วยให้ประชาชนเกิดความตระหนัก มีจริยธรรม ค่านิยม เจตคติ ทักษะ และพฤติกรรมที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน และช่วยให้การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ การศึกษาจึงควรบูรณาการทั้งเรื่องสิ่งแวดล้อมกายภาพและชีวภาพ สิ่งแวดล้อมด้านสังคม เศรษฐกิจ และการพัฒนามนุษย์

กล่าวได้ว่าการประชุม Earth Summit ส่งผลกระทบบอย่างกว้างขวางยิ่งกว่าการประชุมครั้งใดๆ ก่อนหน้านั้น ด้วยการก่อกระแสนิยมในเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (EESD) เติบโตขึ้นในประเทศต่างๆ ทั่วยังโลก

แผนปฏิบัติการ 21 และสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้รับการเน้นย้ำถึงความสำคัญอีกครั้ง ในการประชุมสุดยอดโลกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (The World Summit on Sustainable

Development) ณ กรุงโยฮันเนสเบิร์ก ประเทศแอฟริกาใต้ เมื่อปี พ.ศ. 2545 และต่อมาในปลายปีเดียวกัน ที่ประชุมสหประชาชาติมีมติประกาศให้ปี พ.ศ. 2548-2557 เป็น “ทศวรรษแห่งการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” (The United Nations Decade of Education for Sustainable Development, 2005-2014) มีความมุ่งหมายให้มีการบูรณาการหลักการ ค่านิยม และแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกส่วนของการศึกษาเรียนรู้ ให้นำไปสู่การสรรค์สร้างพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความยั่งยืน ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และความยุติธรรมในสังคมสำหรับคนรุ่นปัจจุบันและอนาคต โดยที่สหประชาชาติไม่ได้กำหนดแนวทางและต้นแบบที่เป็นสูตรสำเร็จ ทว่าให้ขึ้นกับลักษณะอันเฉพาะของแต่ละประเทศที่จะก่อรูปขึ้นเองตามลำดับความสำคัญ และการดำเนินงานตามความเหมาะสม

ในฝ่ายของกลุ่มประเทศอาเซียนเอง ได้จัดทำแผนปฏิบัติการสิ่งแวดล้อมศึกษาแห่งอาเซียน (ASEAN Environmental Education Plan) สำหรับใช้เป็นกรอบการดำเนินงาน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543-2548 เพื่อส่งเสริมสิ่งแวดล้อมศึกษาในกลุ่มประเทศสมาชิก และกระตุ้นให้ประชาชนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เห็นความจำเป็นในการใส่ใจสิ่งแวดล้อม ภายหลังจากสิ้นสุดระยะดำเนินงานแล้ว ได้พบว่าประเทศอาเซียนส่วนใหญ่มีแผน และการจัดกิจกรรมส่งเสริมสิ่งแวดล้อมศึกษาทั้งในและนอกสถานศึกษา มีการสอดแทรกสิ่งแวดล้อมศึกษาในการเรียนการสอน สรรค์สร้างนวัตกรรมการจัดกิจกรรมในหลายๆ รูปแบบ โดยการดำเนินโครงการโรงเรียนสีเขียว (Eco-school, Green school, Sustainable school) มีการฝึกอบรมครูและบุคลากรในการจัดการเรียนการสอน จัดทำเว็บไซต์ฐานข้อมูลสิ่งแวดล้อมศึกษาอาเซียน (ASEAN Environmental Education Inventory Database-AEEID) เพื่อเป็นเครือข่ายเผยแพร่ผลงานสิ่งแวดล้อมศึกษาในระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียนด้วยกันเองและสู่ประเทศอื่นๆ ทั่วโลก

ต่อเนื่องจากแผนปฏิบัติการสิ่งแวดล้อมศึกษาแห่งชาติฉบับแรก ได้มีการพัฒนาแผนฯ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2549-2553) ขึ้น โดยไม่จำกัดอยู่ในระดับเพียงแค่การส่งเสริมเท่านั้น หากเน้นที่การลงมือปฏิบัติและมียุทธศาสตร์เลยทีเดียว โดยคาดหวังว่าจะสามารถนำไปสู่ผลสำเร็จได้จริงภายในกรอบเวลา 5 ปี ภายใต้ทิศทางเดียวกันกับวิสัยทัศน์อาเซียนปี ค.ศ. 2020 (Asean Vision 2020) ที่มี “อาเซียนสะอาดและเขียว” (Clean and Green Asean) เป็นเป้าหมาย ซึ่งประกอบไปด้วยพลเมืองที่ใส่ใจและมีจริยธรรมด้านสิ่งแวดล้อม อาจนำพาอาเซียนไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน มีเรื่องบูรณาการสิ่งแวดล้อมศึกษาและการมีส่วนร่วมเป็นแนวคิดหลัก และอย่างสอดคล้องกับทศวรรษแห่งการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยทั้งหมดนี้มีความมุ่งปรารถนาให้อาเซียนร่วมมือร่วมใจกันก้าวไปข้างหน้าเพื่อสังคมใหม่ที่อยู่บนฐานของความยั่งยืนทั้งด้านนิเวศ สังคม และเศรษฐกิจ นอกจากนี้ ยังคาดหวังถึงผลในทางรูปธรรม อาทิ การบูรณาการสิ่งแวดล้อมศึกษาในการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีงานวิจัยนวัตกรรมด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาเพิ่มขึ้น มีการฝึกอบรมสำหรับเยาวชน นักการศึกษา และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยที่ภาคเอกชนและประชาสังคมเข้ามามีส่วนร่วมและสนับสนุนมากขึ้น เป็นต้น ในทางกลไกการปฏิบัติงานนั้น มุ่งประสงค์จะให้มีการตั้งคณะทำงานสิ่งแวดล้อมศึกษา ประกอบด้วยผู้แทนจากประเทศสมาชิกทำหน้าที่ประสานความร่วมมือในการนำแผนฯ ไปปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จ และมีสำนักงานเลขาธิการอาเซียน (Asean Secretariat) และ IGES (Institute of Global Environmental Strategies) เป็นผู้สนับสนุนการทำงาน ตลอดจนช่วยเหลือจัดหาทุนในการจัดกิจกรรมหลักระดับภูมิภาค

ในกรณีของประเทศไทย สำนักงานความร่วมมือด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ ของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ประสานงานมายังกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ให้เป็นศูนย์กลางการประสานงาน (focal point) ในการจัดทำข้อเสนอของประเทศไทย และได้รับการคาดหวังว่าจะให้เป็นผู้ประสานงานหลักเพื่อให้เกิดการดำเนินงานตามแผนฯ อาเซียนต่อไป

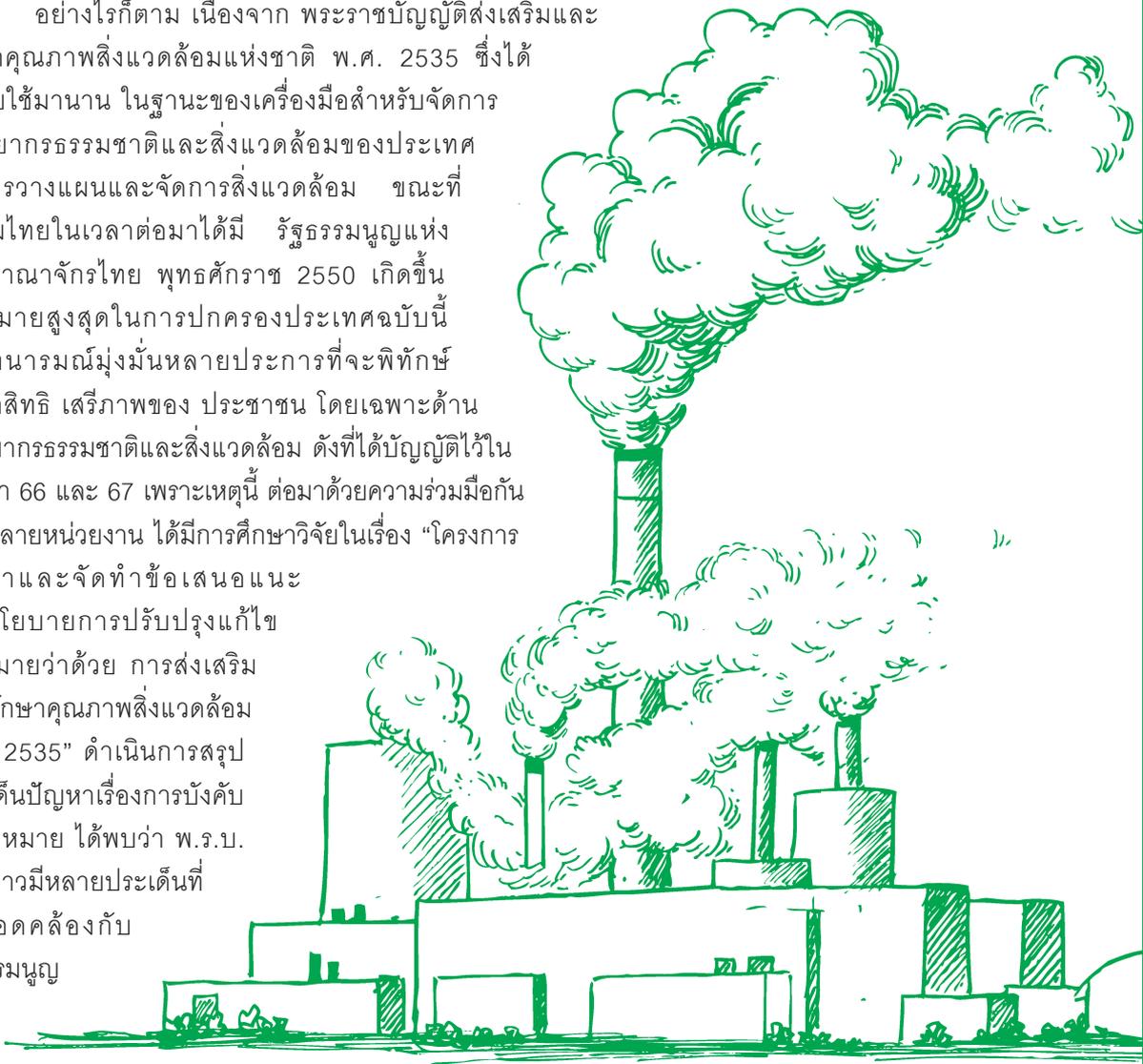
สถานการณ์ในประเทศไทย

แม้ว่าในระดับประเทศไทยเราจะไม่เคยมีนโยบายชัดเจนในเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษามาก่อน แต่ในกฎหมายของไทย ตลอดจนนโยบาย และแผนงานต่างๆ ได้ปรากฏเค้าลางของประเด็นต่างๆ ที่มีนัยยะถึงหลักการและเหตุผล รวมทั้งแนวทางการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษาในประเทศไทย ดังต่อไปนี้

หากกล่าวถึงระดับโครงสร้างเชิงสถาบันของไทย นิमितหมายทางบวกแรกๆ ในเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับประเทศ มีขึ้นตั้งแต่มี พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ที่กำหนดให้มีการพัฒนาองค์การบริหารจัดการมาตรการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม การควบคุมมลพิษ ตลอดจนสิทธิและหน้าที่ของประชาชนในการร่วมกันส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ

ต่อมาในบทบาทของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมได้จัดทำ แผนหลักและแผนปฏิบัติการ สิ่งแวดล้อมศึกษา (ระดับประเทศ) ปี พ.ศ.2540 - 2544 ซึ่งมีเนื้อหาระบุถึงเป้าหมายของสิ่งแวดล้อม หลักการของสิ่งแวดล้อมศึกษา แผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษา และสรุปโครงการสิ่งแวดล้อมศึกษาตาม นโยบายและมาตรการ อันถือกันว่าเป็นเอกสารเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาสิ่งแวดล้อม ศึกษาฉบับแรกและฉบับเดียวของประเทศไทย อย่างไรก็ตาม แผนหลักและแผนปฏิบัติการ ดังกล่าว ก็เป็นเพียงระดับข้อเสนอแนวทางในการดำเนินการเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม เนื่องจาก พระราชบัญญัติส่งเสริมและ รักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ซึ่งได้ บังคับใช้มานาน ในฐานะของเครื่องมือสำหรับจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศ ในการวางแผนและจัดการสิ่งแวดล้อม ขณะที่ สังคมไทยในเวลาต่อมาได้มี รัฐธรรมนูญแห่ง ราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 เกิดขึ้น กฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศฉบับนี้ มีเจตนารมณ์มุ่งมั่นหลายประการที่จะพิทักษ์ รักษาสิทธิ เสรีภาพของ ประชาชน โดยเฉพาะด้าน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังที่ได้บัญญัติไว้ใน มาตรา 66 และ 67 เพราะเหตุนี้ ต่อมาด้วยความร่วมมือกัน ของหลายหน่วยงาน ได้มีการศึกษาวิจัยในเรื่อง “โครงการ ศึกษาและจัดทำข้อเสนอแนะ เชิงนโยบายการปรับปรุงแก้ไข กฎหมายว่าด้วย การส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535” ดำเนินการสรุป ประเด็นปัญหาเรื่องการบังคับ ใช้กฎหมาย ได้พบว่า พ.ร.บ. ดังกล่าวมีหลายประเด็นที่ ไม่สอดคล้องกับ รัฐธรรมนูญ

แห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 โดยเฉพาะการรับรองสิทธิการมีส่วนร่วมในการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชนและชุมชน นโยบายการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะ
โครงการขนาดใหญ่ ประชาชนมีบทบาทน้อยมากในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม ตั้งแต่ขั้นตอนรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การแสดงความคิดเห็น การร่วมตัดสินใจ การร่วม
ดำเนินการ จนถึงขั้นตอนการร่วมติดตามและประเมินผล ขาดความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่าง
นโยบายสิ่งแวดล้อม แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม แผนปฏิบัติการเพื่อจัดการ

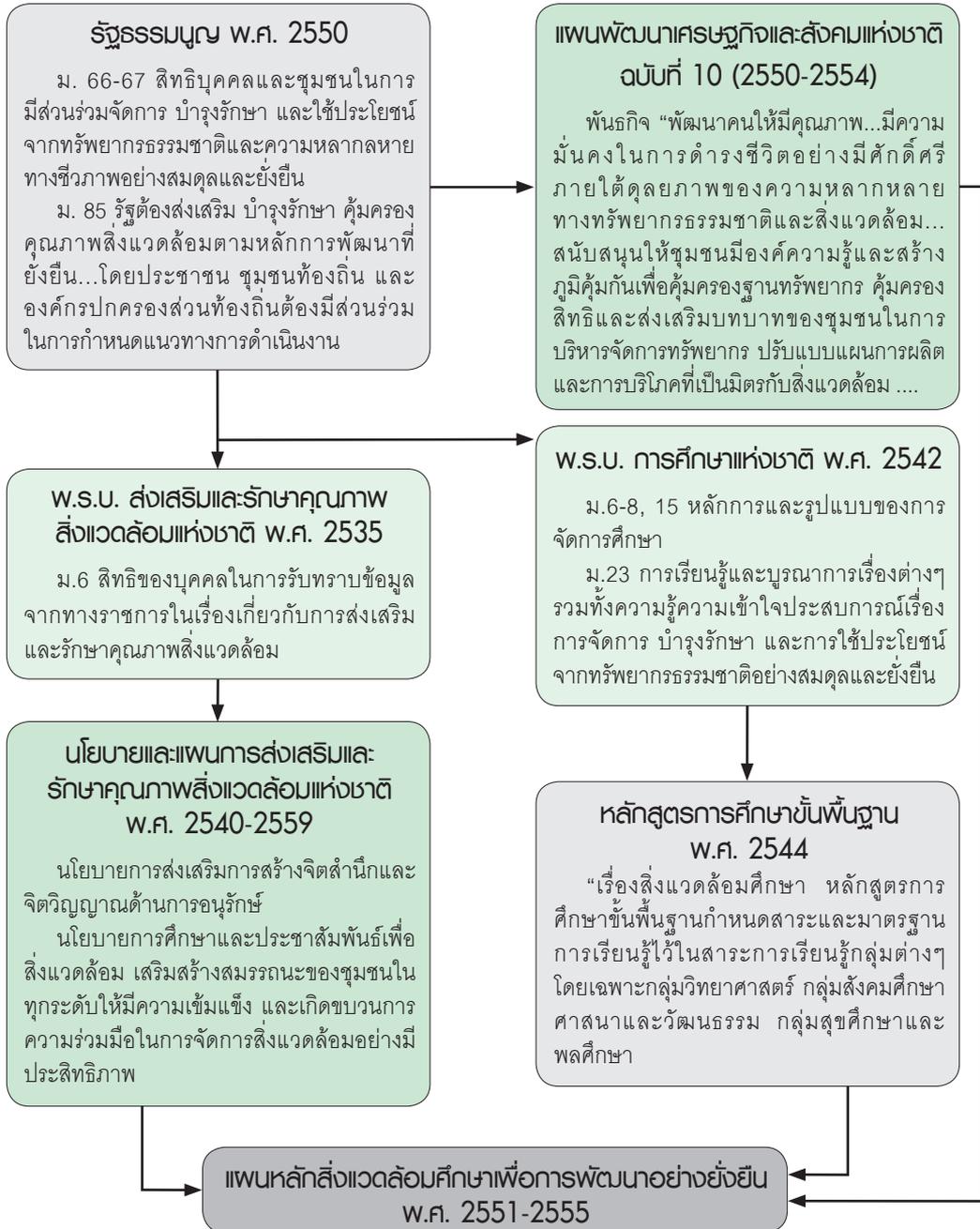
คุณภาพสิ่งแวดล้อมระดับจังหวัด รวมทั้งแผนพัฒนาจังหวัดและองค์การปกครอง
ส่วนท้องถิ่นเข้าด้วยกัน ทำให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีบทบัญญัติของ
กฎหมายให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจสังคม และ
การเมืองที่ได้เปลี่ยนแปลงไป มีการรับรองสิทธิหน้าที่และเพิ่มเติมบทบาท
ในการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือองค์กรเกี่ยวกับการส่งเสริมและรักษา
คุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งปรับปรุงบทบัญญัติ ให้มีเนื้อหาสาระที่
สอดคล้องกับบทบัญญัติ ในกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องด้วย จึงได้จัดทำร่าง
พระราชบัญญัติขึ้นใหม่ โดยเป็นการยกเลิกบทบัญญัติในพระราชบัญญัติ
เดิมทั้งฉบับและยกร่างขึ้นใหม่ทั้งฉบับให้มีความสอดคล้องต่อเนื่องกัน
ทั้งระบบ เพื่อให้ถูกต้อง เหมาะสมต่อการส่งเสริมและรักษาคุณภาพ

สิ่งแวดล้อม ซึ่งส่วนหนึ่งได้กลายเป็นที่มาของ นโยบาย
และแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม
แห่งชาติ พ.ศ. 2540-2559 อันมุ่งให้มีการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติและส่งเสริมและรักษา
คุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ควบคู่ไปกับการ
พัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ที่ยังผลให้การ
พัฒนาประเทศเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน และเสริม
สร้างคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยได้กำหนด
แนวทางที่จำเป็นเร่งด่วน ในการฟื้นฟู
ทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดทดแทนได้ ให้เหลือ
สภาพสมดุลของการใช้และการเกิดทดแทนและ
กำหนดแนวทางการแก้ไข รวมทั้งกำหนดแนวทาง
ในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม
แห่งชาติในอนาคต

ดังที่ได้กล่าวไว้ว่า กลุ่มประเทศอาเซียนรู้สึกตระหนักและให้ความสำคัญในเรื่องของสิ่งแวดล้อมมากขึ้นเรื่อยๆ โดยได้จัดทำแผนปฏิบัติการสิ่งแวดล้อมศึกษาแห่งอาเซียน พ.ศ.2551-2552 (ASEAN Environmental Education Action Plan: AEEAP 2008-2012) ขึ้นมาก่อนแล้ว และประเทศไทยก็รับเป็นเจ้าภาพในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ มีเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องจาก 10 ประเทศสมาชิก และมี จีน เกาหลี ญี่ปุ่น เข้ามาเพิ่มเติมอีก 3 ประเทศ ในช่วงเดือนกรกฎาคม 2551 เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาของแต่ละประเทศ แผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน พ.ศ. 2551-2555 นี้จะเป็นกรอบแนวทางในการดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาในประเทศ โดยให้มีความสอดคล้องกับแผนของอาเซียนที่ได้มีการประกาศใช้ไปแล้ว โดยแผนฯจะมุ่งส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ทั้งในระบบและนอกระบบการศึกษา และเน้นสร้างกระบวนการเรียนรู้โดยเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อมให้กับทุกภาคส่วนในสังคม แผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน หรือแผนหลัก EESD นี้ มีระยะดำเนินการเป็นเวลา 5 ปี บนพื้นฐานความเหมาะสมกับสภาพปัจจุบันของสังคมไทย และให้สอดคล้องกับแผนปฏิบัติการสิ่งแวดล้อมศึกษาแห่งอาเซียน ตลอดจนทศวรรษแห่งการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนดังกล่าว ประกาศตามที่ประชุมแห่งสหประชาชาติได้มีมติ แผนหลักนี้จะเป็นแนวทางให้องค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำแผนปฏิบัติการด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และสามารถนำไปประกอบการจัดทำงบประมาณเพื่อสนับสนุนการพัฒนางานด้านนี้ของประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อไป

ภาพที่ 3 แสดงความเชื่อมโยงระหว่างแผนหลัก EESD
กับนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแผนระดับระดับชาติ

สิ่งแวดล้อมศึกษา กับสถานศึกษาของไทย

สภาวะการดำเนินงานในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานนั้น เนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมได้รับการกล่าวถึงเป็นครั้งแรกอยู่ในวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตและวิชาวิทยาศาสตร์ ของหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2521 โดยได้คลี่คลายผ่านระยะเวลาเกือบ 3 ทศวรรษมาสู่การประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ที่เน้นการปฏิรูปการเรียนรู้ให้เท่าทันกับสภาพความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการด้านต่างๆ ของโลกยุคโลกาภิวัตน์ พร้อมกับคำนึงถึงสภาพความต้องการที่แท้จริงของสถานศึกษาและท้องถิ่น ในส่วนของเนื้อหาการศึกษามุ่งหมายให้ครอบคลุมถึงความรู้ ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืนไว้ด้วย

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ภายใต้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ได้ระบุเกี่ยวกับ “สิ่งแวดล้อมศึกษา” เอาไว้ในหัวข้อโครงสร้างของหลักสูตร ดังนี้

“เรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ไว้ในสาระการเรียนรู้กลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มวิทยาศาสตร์ กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม กลุ่มสุขศึกษาและพลศึกษา”

อย่างไรก็ตาม การดำเนินการบูรณาการสิ่งแวดล้อมศึกษาเข้าในหลักสูตรการศึกษา และกลุ่มสาระการเรียนรู้ยังเป็นระบบที่ต่อเนื่องยังเกิดขึ้นน้อยมาก และสภาพการจัดการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมก็ไม่แตกต่างกันนักจากยุคก่อนการปฏิรูปการศึกษา ตามรายงานวิจัยเรื่อง “ถอดรหัสสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียนจากงานวิจัย” ของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมในปี พ.ศ. 2549 ซึ่งทำการศึกษาวิเคราะห์สภาพการทำงานด้านสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษาทั้งรัฐบาลและเอกชนทั่วประเทศ ค้นพบว่า แม้แต่โรงเรียนที่มีนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมศึกษาส่วนใหญ่ ยังคงมีการจัดการเรียนการสอนตามที่เคยจัดมาก่อนมีหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน อย่างจำกัดอยู่ใน 3 รูปแบบหลัก อันได้แก่

1) การสอดแทรกรายวิชาที่เกี่ยวข้องในเวลาเรียนปกติ ได้แก่ สารการเรียนรู้กลุ่มวิทยาศาสตร์ กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม และกลุ่มการงานอาชีพและเทคโนโลยีในสถานศึกษาที่อยู่เขตชนบท

2) การสอดแทรกสิ่งแวดล้อมศึกษาในกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ซึ่งมีปรากฏให้เห็นในโรงเรียนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะกิจกรรมลูกเสือ-เนตรนารี นอกจากนี้จะสอดแทรกในกิจกรรมชุมนุมและการจัดค่ายสิ่งแวดล้อม

3) การจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาภายใต้โครงการต่างๆ ที่ริเริ่มโดยหน่วยงานภาครัฐและองค์กรเอกชนที่ไม่แสวงผลกำไร เช่น โรงเรียนในฝัน โครงการมิ่งสาสายสืบ โครงการสวนพฤกษศาสตร์ในโรงเรียน โครงการรุ่งอรุณ โครงการนักสืบสายน้ำ และโครงการแข่งขันรอยเท้าทางนิเวศในโรงเรียน (School Ecological Footprint) เป็นต้น

และยังมีอีก 2 รูปแบบย่อยถัดต่อจากการใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานทุกช่วงชั้นแล้ว ได้แก่

4) การบูรณาการแบบโครงการเข้ากับสาระการเรียนรู้ของการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งสถานศึกษาสามารถกำหนดหลักสูตรนี้เองได้โดยให้สอดคล้องกับบริบทและองค์ความรู้ท้องถิ่น และมีส่วนเนื้อหาร้อยละ 50 ของหลักสูตรสถานศึกษา อย่างไรก็ตาม ทั่วประเทศ มีโรงเรียนจำนวนมากที่มีการจัดตามลักษณะข้างต้น หากเทียบกับการจัดตามสามรูปแบบหลัก สำหรับการบูรณาการแบบสหวิทยาการหรือข้ามสาระการเรียนรู้พบว่ามีน้อยที่สุด และ

5) การจัดกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมของโรงเรียนทั้งในและนอกสถานศึกษา ในสถานศึกษา ย่อมได้แก่ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการใช้ทรัพยากร เช่น การอนุรักษ์และประหยัดไฟฟ้า การประหยัดน้ำ ธนาคารขยะรีไซเคิล การนำวัสดุเหลือใช้กลับมาใช้ใหม่ในรูปแบบต่างๆ และระบบมาตรฐาน ISO 14001 เป็นต้น อย่างไรก็ตาม โรงเรียนจำนวนมากไม่ให้ความสำคัญ

ไปที่การพัฒนาสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม เช่น การจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนและการจัดภูมิทัศน์ให้เขียว สะอาด และสวยงาม โดยเข้าใจว่าเป็นภาพสะท้อนความสำเร็จของสิ่งแวดล้อมศึกษา และมองไม่เห็นการจัดกระบวนการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมศึกษาในฐานะที่จะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนค่านิยมและพฤติกรรมในระยะยาว

ขณะที่นอกสถานศึกษานั้น โรงเรียนยังได้จัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่เน้นกิจกรรมอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การจัดการขยะและรักษาความสะอาด ตลอดจนเป็นแหล่งเรียนรู้ในด้านอาชีพและภูมิปัญญาท้องถิ่น แม้กระนั้นการเรียนรู้ปัญหาในชุมชนด้วยประสบการณ์ตรงอย่างลึกซึ้ง และการร่วมมือกันแก้ไขปัญหา ยังนับว่ามีน้อยมาก

อนึ่งในการสำรวจสถานะการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาของสถานศึกษาในประเทศไทย สมควรกล่าวถึง ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาระดับจังหวัดเอาไว้ด้วย เพราะแม้ว่ามีได้สังกัดอยู่กับกระทรวงศึกษาธิการ แต่ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาระดับจังหวัดซึ่งริเริ่มโดยกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก็ดำเนินงานเกี่ยวข้องกับสถานศึกษาโดยตรง โครงการเริ่มต้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 จนถึงปัจจุบัน

มีจุดประสงค์เพื่อส่งเสริมการพัฒนางานสิ่งแวดล้อมศึกษาทั้งในและนอกสถานศึกษา เช่น พัฒนาเทคนิค คู่มือ สื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอน และจัดฝึกอบรมครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง มีการประสานงานกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน หน่วยงาน และองค์กรต่างๆ ในท้องถิ่น เพื่อเกื้อหนุนให้เยาวชนและชุมชนมีความรู้ จิตสำนึก รวมทั้งการเพิ่มพูนทักษะในการปฏิบัติและดำรงชีวิตอย่างมีความรับผิดชอบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กระทั่งในปี พ.ศ. 2548 ได้เกิดแนวคิดการพัฒนาโครงการศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาให้มีความเหมาะสมและเท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมโลก จึงมีการริเริ่มโครงการพัฒนาเกณฑ์และตัวชี้วัดโรงเรียนสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อใช้ในการพัฒนาโครงการศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษา (ระยะที่ 2) โดยจะเน้นการบริหารจัดการตามหลักการ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” ที่เกิดขึ้นจากความสนใจและความสมัครใจของบุคลากรในโรงเรียนเป็นสำคัญ โดยอาศัยการประเมินสถานภาพและศักยภาพของตนเอง เพื่อกำหนดทิศทางในการพัฒนาศูนย์ฯ ตามความพร้อมและบริบทของแต่ละโรงเรียน

โครงการพัฒนาเกณฑ์และตัวชี้วัดฯ ได้พัฒนาต่อมาเป็นโครงการ “Eco-School” สำหรับใช้เป็นแนวทางการพัฒนาโรงเรียนทั้งระบบ ตามกรอบพันธกิจไว้ 4 ด้าน ได้แก่ ด้านนโยบายสิ่งแวดล้อมศึกษาและโครงสร้างการบริหารจัดการ ด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ ด้านระบบการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และด้านการมีส่วนร่วมและเครือข่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา โดยจะมีการฝึกอบรมและทดลองใช้ในโรงเรียนนำร่องในปีการศึกษา 2551 จำนวน 41 โรงเรียนทั่วประเทศ 2550-2552

อุปสรรคและความสำเร็จของสิ่งแวดล้อมศึกษา ในการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษา

เมื่อเกิดการปฏิรูปโครงสร้างการบริหารรูปแบบใหม่ขึ้น ความเปลี่ยนแปลงนี้ได้ส่งผลกระทบต่อถึงหน่วยศึกษานิเทศก์ส่วนกลาง ซึ่งได้ริเริ่มงานด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาไว้มีใช้น้อย ให้มีอันต้องถูกยุบเลิกลงไปด้วย โดยศึกษานิเทศก์ต้องย้ายไปประจำในเขตพื้นที่การศึกษา 185 เขตทั่วประเทศตามความเหมาะสมของภูมิภาคฯ หรือประจำในหน่วยงานอื่นๆ ภายใต้กระทรวงศึกษาธิการ หน่วยศึกษานิเทศก์เหล่านี้เคยมีบทบาทจัดฝึกอบรมครูและศึกษานิเทศก์ทั่วประเทศ โดยล่าสุดก่อนจะถูกยุบมีกิจกรรมน่าสนใจ อาทิ โครงการสร้างความเข้มแข็งสิ่งแวดล้อมศึกษาในประเทศไทย (Strengthening Environmental Education in Thailand: SEET) เนื่องจากการให้ความรู้และพัฒนาทักษะด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาให้แก่ครูและศึกษานิเทศก์เอง ในลักษณะที่เป็นโครงการดังที่เคยดำเนินการมาเกิดขึ้นได้ไม่มากนัก ในขณะที่เดียวกัน ศึกษานิเทศก์ที่มีความรู้และประสบการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาจะมีโอกาสนิเทศและพัฒนาครูในเรื่องดังกล่าวได้ ก็ต่อเมื่อครูและโรงเรียนมีความประสงค์จะเข้าร่วมด้วย การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพครูในด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาจึงมีข้อจำกัดเพิ่มมากขึ้น

สิ่งแวดล้อมศึกษา จะดำเนินการอย่างได้ผล ย่อมต้องอาศัยการจัดการเรียนการสอนที่ได้มาตรฐานทั้งระบบของสถานศึกษาด้วย แต่จากการประเมินคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน รอบแกระหว่างปี พ.ศ.2544-2548 สถานศึกษาที่ได้รับการประเมินคุณภาพการศึกษาจากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) จำนวน 26,584 แห่ง ปรากฏว่าได้มาตรฐานเพียงร้อยละ 34 เท่านั้น โดยด้านที่ไม่ได้มาตรฐานได้แก่

ผู้เรียน ไม่สามารถคิดอย่างเป็นระบบ ความรู้และทักษะที่จำเป็นตามหลักสูตร ทักษะการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รักการเรียนรู้ และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ทักษะการทำงาน รักการทำงาน สามารถร่วมทำงานกับผู้อื่นและมีเจตคติที่ดีต่ออาชีพสุจริต

ผู้บริหาร ไม่สามารถบริหาร “การเรียนรู้ของโรงเรียน” ได้ทั้งระบบ แต่หลายโรงเรียนเน้นการบริหารจัดการศึกษาโดยเฉพาะการมีหลักสูตรที่เหมาะสมกับผู้เรียนและท้องถิ่น มีสื่อการเรียนการสอนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ การส่งเสริมกิจกรรมและการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

ครูอาจารย์ ไม่สามารถจัดการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพได้ และการจัดการเรียนการสอนไม่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ประกอบกับความไม่เพียงพอของครู

ผลการประเมินข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาในทิศทางเดียวกันกับอุปสรรคของการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียน ตามผลการศึกษาวิจัยของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมในปี พ.ศ. 2549 ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

สิ่งแวดล้อมศึกษาเป็นนโยบายนามธรรมที่ขาดแนวทางและวิธีปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน

ผู้สอนขาดความรู้ ความเข้าใจ และทักษะในการจัดสิ่งแวดล้อมศึกษา

ครูอาจารย์มีภาระงานมาก และขาดความร่วมมือจากครูทั้งระบบโรงเรียน ทำให้การบูรณาการแบบสหวิทยาการ และการจัดกิจกรรมนอกสถานที่เป็นไปได้ยาก เน้นและให้ความสำคัญในการดูแลความปลอดภัยของนักเรียนในขณะที่ทำกิจกรรมภาคสนาม

ขาดความรู้ในการใช้แหล่งข้อมูล แหล่งเรียนรู้จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ใกล้ตัว มาส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียน

ในความเห็นของกระทรวงศึกษาธิการ อุปสรรคปัญหาสำคัญของสิ่งแวดล้อมศึกษา คือการขาดความเชื่อมโยงกระบวนกรเรียนรู้และวิถีชีวิตของนักเรียนในสถานศึกษากับนอกสถานศึกษา ซึ่งควรสอดคล้องและเกื้อหนุนกันอย่างมาก เช่น ขณะที่นักเรียน เรียนรู้และทำกิจกรรมการคัดแยกขยะในโรงเรียน แต่ที่บ้านและสังคมโดยรวมยังไม่เห็นความสำคัญและไม่มีการจัดการกับขยะที่คัดแยกแล้วอย่างเป็นระบบ เป็นต้น ความแตกต่างของสิ่งที่เรียนรู้และการปฏิบัติในโรงเรียนกับนอกโรงเรียนเป็นข้อกีดขวางสำคัญต่อกระบวนกรเรียนรู้สิ่งแวดล้อมศึกษาและการนำไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง อันจะนำไปสู่การเกิดผลเป็นรูปธรรมได้อย่างแท้จริง

สำหรับสภาวะการดำเนินงานในระดับการศึกษาชั้นอุดมศึกษานั้น ปรากฏว่าสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษามีการให้ความสำคัญกับความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมศึกษา มากขึ้นเป็นลำดับ ทั้งในด้านจัดการเรียนการสอนของสถาบันการศึกษา และกิจกรรมเสริมหลักสูตร สำหรับนิสิตนักศึกษา อย่างไรก็ตาม สิ่งแวดล้อมศึกษายังไม่ได้เป็นวิชาบังคับ แต่เป็นรายวิชาเลือก ในบางคณะ โดยเฉพาะคณะครุศาสตร์และคณะศึกษาศาสตร์ ส่วนในระดับปริญญาโทมีสาขา สิ่งแวดล้อมศึกษาเปิดสอนในมหาวิทยาลัยเป็นส่วนใหญ่

นอกจากนี้ สถาบันอุดมศึกษามีส่วนร่วมในโครงการด้านสิ่งแวดล้อมต่างๆ โดยมีทั้งที่เป็น การร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัย และร่วมมือกับโรงเรียน ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงาน ภาครัฐและองค์กรเอกชนต่างๆ ดังนี้

1. ความร่วมมือกันระหว่างสถาบันในลักษณะเป็นเชิงจัดตั้ง ได้แก่

- สมาคมสถาบันอุดมศึกษาสิ่งแวดล้อมไทย เป็นความร่วมมือของมหาวิทยาลัยต่างๆ จากทุกภูมิภาคของประเทศที่จัดการเรียนการสอนด้านสิ่งแวดล้อม จัดทะเบียนเป็นสมาคมเมื่อเดือน มีนาคม พ.ศ. 2548 เพื่อร่วมมือกันพัฒนาและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบและยั่งยืน กิจกรรมของสมาคมในด้านการเรียนการสอน ได้แก่ การพัฒนามาตรฐานหลักสูตรการเรียนการสอน ด้านสิ่งแวดล้อม การแลกเปลี่ยนทางวิชาการ ส่งเสริมการพัฒนาหลักสูตรในระดับต่ำกว่าปริญญาตรี สนับสนุนการสร้างเครือข่ายทางด้านสิ่งแวดล้อม ด้านกิจกรรมพัฒนาศักยภาพและเสริมสร้าง ความสามารถบุคลากร รวมทั้งพัฒนาวิชาชีพนักสิ่งแวดล้อมเพื่อรับใช้สังคม สำหรับด้านบริการวิชาการ แก่สังคมนั้นก็เช่น การฝึกอบรม การเผยแพร่ข้อมูลผ่านสื่อต่างๆ ตลอดจนด้านความร่วมมือกับ ต่างประเทศ สมาชิกของสมาคมมีทั้งที่เป็นสถาบัน บุคคลในสถาบัน ตลอดจนนิสิตนักศึกษาและ บุคคลทั่วไป ซึ่งปัจจุบันมีสมาชิกประเภทสถาบัน 31 แห่ง และสมาชิกประเภทบุคคล 435 คน

2. ความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยกับโรงเรียนและชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ ตัวอย่างเช่น

- คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ร่วมมือกับองค์การบริหาร ส่วนจังหวัดสมุทรสาคร จัดโครงการ “โรงเรียนสิ่งแวดล้อมขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสาคร” ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนทักษะในการคิดวิเคราะห์หาเหตุผล ตลอดจน สามารถแก้ไขปัญหาได้ในเบื้องต้น โดยศึกษาจากประสบการณ์จริงในภาคสนาม เป็นหลักสูตรระยะสั้น สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-5 โดยเน้นที่สิ่งแวดล้อมของจังหวัดสมุทรสาครใน 4 ด้าน คือ ชยะมูลฝอย น้ำเสีย อากาศเสีย และป่าชายเลน เป็นต้น

- ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร สนับสนุนด้านวิชาการและ การฝึกอบรมให้แก่โครงการศึกษารวมชาติป่าชายเลนปากอ่าวมหาชัย ซึ่งจัดโดยเครือข่ายผู้ประกอบการ ห้องเรียนประถมศึกษปีที่ 3 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ “อาสาสมัครพิทักษ์สิ่งแวดล้อม” ให้แก่นักเรียนระดับประถมศึกษาปีที่ 5-6 เป็นต้น

- หน่วยวิจัยสิ่งแวดล้อมศึกษา คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการโครงการฝึกอบรมการจัดการกิจกรรมมูลฝอยชุมชนแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนและชุมชนในพื้นที่ต่างๆ ในจังหวัดสงขลา ปัตตานี และตรัง รวมทั้งเป็นแหล่งสนับสนุนสื่อการเรียนรู้ เกี่ยวกับการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วม นอกจากนี้ ได้ร่วมกับกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อพัฒนาแนวคิด นโยบาย กลไก และตัวชี้วัดโรงเรียนสิ่งแวดล้อมศึกษาตามหลักการศึกษเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

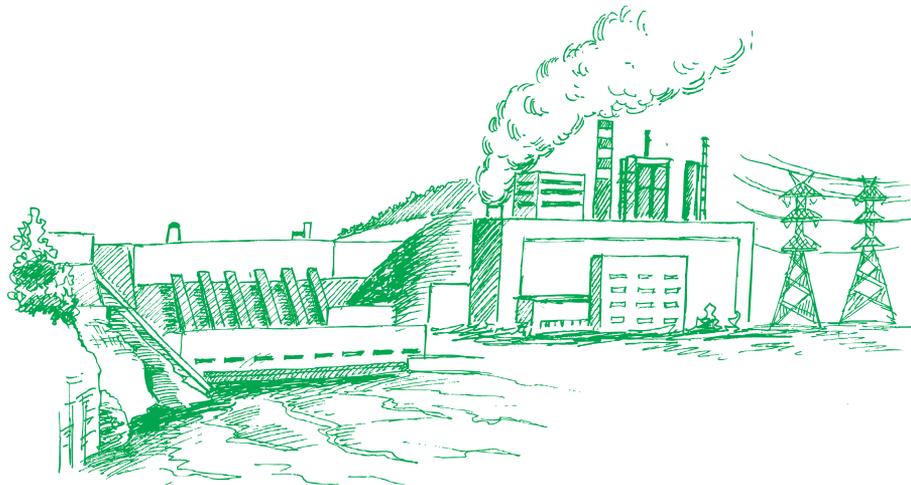
3. ความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษาด้านครุศาสตร์ ตัวอย่างเช่น

- ศูนย์วิจัยและพัฒนาการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เน้นการดำเนินงานฝึกอบรมครูระดับอุดมศึกษาทั่วประเทศ ในเรื่องทักษะชีวิต สิ่งแวดล้อม และโลกศึกษา โดยร่วมมือกับสมาคมบดีคณะครุศาสตร์ ศึกษาศาสตร์แห่งประเทศไทย นอกจากนี้ ได้ร่วมมือกับ UNESCO จัดฝึกอบรมให้แก่ครูอาจารย์จากประเทศแถบเอเชียและแปซิฟิกด้วย

อุปสรรคและความสำเร็จของสิ่งแวดล้อมศึกษา ในการศึกษาชั้นอุดมศึกษา

กล่าวได้ว่าในระดับอุดมศึกษา สิ่งแวดล้อมศึกษาเป็นความร่วมมือกันของทุกภาคส่วนในสังคม ทั้งองค์กรภาครัฐและเอกชน ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาและการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยมีบทบาทหลักเป็นผู้ให้ความรู้และวิชาการในการจัดฝึกอบรม การพัฒนาหลักสูตร และการพัฒนาสื่อการเรียนรู้ นอกจากนี้ มีการทำวิจัยและให้คำปรึกษาด้านการจัดการกระบวนการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมศึกษาด้วย

สิ่งแวดล้อมศึกษา กับองค์กรและหน่วยงานภาครัฐ ภาคธุรกิจ และองค์กรไม่แสวงหากำไร

สังคมทั่วไปมักรู้จักงานสิ่งแวดล้อมศึกษาเท่าที่ดำเนินการและขับเคลื่อนโดยสถานศึกษาหรือมีความเกี่ยวข้องกับสถานศึกษาไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่งเป็นส่วนใหญ่ ขณะที่งานสิ่งแวดล้อมศึกษาซึ่งดำเนินการนอกเหนือจากสถานศึกษาออกไป ยังไม่เป็นที่รับรู้หรือได้รับความสนใจมากนัก เนื่องจากภายนอกสถานศึกษางานสิ่งแวดล้อมศึกษามักผสมผสานอยู่ในเรื่องงานด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม ส่วนเนื้องานที่มีความชัดเจนโดยตรงนั้นมีน้อย และเป็นไปอย่างกระจัดกระจาย ทั้งในแง่รูปแบบ เนื้อหา พื้นที่การทำงาน กลุ่มเป้าหมาย รวมทั้งมีลักษณะเฉพาะเจาะจงหรือจำกัดขอบเขตอยู่ในแวดวงเล็กๆ ขาดการประชาสัมพันธ์ และยังไม่มีการประเมินผลศึกษาอย่างจริงจัง จึงทำให้ยากที่จะมองเห็นภาพรวมได้

อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ของงานสิ่งแวดล้อมศึกษาที่ดำเนินการภายนอกสถานศึกษาได้รับการวิจัยค้นคว้าอย่างจริงจัง ในระหว่างที่มีการจัดทำแผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมร่วมกับสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อใช้ประกอบในการร่างแผนหลัก และเพื่อริเริ่มการศึกษาเอาไว้เป็นเบื้องต้น โดยเน้นหนักใน 4 กลุ่มหลัก ได้แก่ ภาคธุรกิจ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสื่อมวลชน ดังจะได้นำมาแสดงให้เห็นเป็นลำดับไป

อนึ่งนอกจากนั้นทางคณะวิจัยร่างแผนหลักฯ ยังได้ผนวกกิจกรรมความเคลื่อนไหวทางด้านนี้ของภาคราชการเข้าไว้ด้วย ในฐานะที่มีบทบาทสำคัญเช่นกัน

อุปสรรคและความสำเร็จของสิ่งแวดล้อมศึกษา ในภาคราชการ

บทบาทสำคัญของหน่วยงานราชการหรือที่แสดงถึงศักยภาพที่น่าสนใจ ได้แก่

1. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีปรัชญาและภารกิจหลักเกี่ยวกับการสงวน อนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หน่วยงานในได้สังกัดจึงย่อมมีบทบาทในด้านการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของสาธารณชนเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อความยั่งยืนอยู่เอง

อนึ่ง สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือ สผ. และกรมควบคุมมลพิษ หรือ คพ. แม้ทิศทางการงานจะเน้นไปในการจัดการสิ่งแวดล้อมมากกว่า แต่ก็มีกิจกรรมการปลูกฝังจิตสำนึกผ่านการให้ความรู้และข้อมูล โดยมีเนื้องานรูปธรรมคือการจัดทำรายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม โดย สผ. และรายงานสถานการณ์มลพิษ โดย คพ. เป็นประจำทุกปี

กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ต่างมีพื้นที่ในความดูแลที่เป็นแหล่งเรียนรู้ตามธรรมชาติได้เป็นอย่างดี เป็นสิ่งเอื้อให้แก่บุคคลภายนอกและสำหรับการจัดกิจกรรมของหน่วยงานเอง ขณะที่กรมทรัพยากรธรณี และรัฐวิสาหกิจในสังกัดกระทรวง เช่น องค์การสวนสัตว์ในพระบรมราชูปถัมภ์ องค์การสวนพฤกษศาสตร์ ต่างมีแหล่งเรียนรู้ในอีกรูปแบบที่มนุษย์จัดสร้างขึ้น

สำหรับพิพิธภัณฑ์ทรัพยากรธรณี (พิพิธภัณฑ์แร่และหิน) ปัจจุบันมีทั้งสิ้น 6 แห่งทั้งในภูมิภาคและกรุงเทพมหานคร เป็นแหล่งรวบรวมความรู้ทางธรณีวิทยาและทรัพยากรธรณี เพื่อเผยแพร่และส่งเสริมให้ประชาชนเห็นคุณค่า ส่วนสวนสัตว์ในความดูแลขององค์การสวนสัตว์ฯ ปัจจุบันมี 5 แห่งคือ สวนสัตว์ดุสิต สวนสัตว์เปิดเขาเขียว สวนสัตว์เชียงใหม่ สวนสัตว์นครราชสีมา และสวนสัตว์สงขลา โดยทางองค์การมีการพัฒนาสื่อการสอน ฝึกอบรม และการจัดกิจกรรมในวันและวาระสำคัญต่างๆ ด้วย ทางด้านสวนพฤกษศาสตร์นั้นเป็นสถานที่รวบรวมพันธุ์ไม้เพื่อให้เป็นแหล่งความรู้และศึกษาธรรมชาติของเยาวชนและประชาชนทั่วไป ปัจจุบันนอกจากสวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ อำเภอมะริม จังหวัดเชียงใหม่แล้ว ยังมีการพัฒนาศูนย์รวมพันธุ์ไม้ประจำภูมิภาคจำนวน 4 แห่ง คือ ศูนย์รวมพรรณไม้บ้านร่มเกล้า จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดระยอง จังหวัดขอนแก่น และ จังหวัดนราธิวาส

2. กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ภายใต้วิสัยทัศน์ “เป็นองค์กรหลักในการพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม เพื่อสร้างปัญญาในสังคมใช้สนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียง และสร้างความสามารถของประเทศอย่างยั่งยืน” ทำให้หน่วยงานในกระทรวงฯ มีการดำเนินงานในด้านการจัดการความรู้เพื่อกระตุ้นและส่งเสริมสังคมไทยให้สนใจและเห็นความสำคัญของวิทยาศาสตร์ การจัดหาสถานที่ให้ความรู้และความเพลิดเพลินของสาธารณชน เป็นแหล่งท่องเที่ยวของครอบครัวนักท่องเที่ยว หรือในรูปแบบของการจัดทำความรู้เผยแพร่และให้บริการบนเครือข่ายเทคโนโลยีสารสนเทศ เอกสารแผ่นพับ การจัดนิทรรศการ เป็นต้น

หน่วยงานในกำกับดูแลของกระทรวงดังกล่าว อาทิ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ หรือ สวทช. นับว่ามีบทบาทในงานด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาอยู่บ้าง นอกจากนั้นยังมีแหล่งเรียนรู้ที่น่าสนใจอยู่ในความดูแลของหน่วยงานต่างๆ ในกระทรวงฯ เช่น พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ ซึ่งมีการจัดแสดงเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีด้านต่างๆ ซึ่งหลายเรื่องมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น วิทยาศาสตร์พื้นฐานและพลังงาน นิเวศวิทยา การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศของโลก เรื่องของผลกระทบการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

3. กระทรวงศึกษาธิการ นอกจากจะมีบทบาทหลักสำหรับงานสิ่งแวดล้อมศึกษาในสถานศึกษาแล้ว กระทรวงศึกษาธิการยังมีหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการให้ความรู้และปลูกจิตสำนึกที่เกี่ยวข้องกับด้านสิ่งแวดล้อมแก่กลุ่มต่างๆ ในสังคม ที่สำคัญคือศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้วิทยาการเพื่อการเรียนรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ธรรมชาติวิทยาสิ่งแวดล้อม และด้านดาราศาสตร์ โดยมีศูนย์ในเครือข่ายทั้งสิ้น 15 ศูนย์กระจายทั่วประเทศ เช่น ศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา รังสิต ศูนย์ฯ ขอนแก่น ศูนย์ฯ นครศรีธรรมราช ศูนย์ฯ ตรัง ศูนย์ฯ ลำปาง ศูนย์ฯ กาญจนบุรี เป็นต้น

แหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของศูนย์ฯ ส่วนกลางคือ “ท้องฟ้าจำลอง” ซึ่งเปิดโอกาสให้นักเรียนนักศึกษา เยาวชน และประชาชนทั่วไป เข้าศึกษาหาความรู้ โดยมีการจัดแสดงนิทรรศการในอาคาร เช่น นิทรรศการดาราศาสตร์และอวกาศ นิทรรศการเปิดโลกสิ่งแวดล้อม ส่วนนิทรรศการนอกอาคาร เช่น สวนวิทยาศาสตร์ สวนเกษตรธรรมชาติ ไม่นับรวมคนตี สวนสมุนไพร นอกจากนั้นยังมีการจัดกิจกรรมสำหรับเยาวชนระดับต่างๆ เพื่อเรียนรู้และให้เกิดความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม เช่น กิจกรรมค่ายวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม ค่ายนักดาราศาสตร์น้อย เป็นต้น

4. กระทรวงพลังงาน ก่อนหน้าที่จะมีการรวมหน่วยงานต่างๆ จัดตั้งขึ้นเป็นกระทรวงหน่วยงานเหล่านั้นก็มีบทบาทในด้านสิ่งแวดล้อมอยู่แล้ว ในส่วนของงานสิ่งแวดล้อมศึกษาที่โดดเด่นก็คือโครงการรุ่งอรุณ ซึ่งเป็นความพยายามที่จะบูรณาการเรื่องการอนุรักษ์พลังงานและสิ่งแวดล้อมเข้าสู่การศึกษาในระดับประถมศึกษา ซึ่งจัดว่าเป็นงานที่ทำกับสถานศึกษาเป็นสำคัญ แม้ว่าโครงการจะมีองค์การพัฒนาเอกชนเป็นกลไกการปฏิบัติงานก็ตาม

เราจึงอาจกล่าวได้ว่า บทบาทต่องานสิ่งแวดล้อมศึกษาภายนอกสถานศึกษาโดยกระทรวงและหน่วยงานของกระทรวงมีไม่ใช่น้อยเช่นกัน อันมักได้แก่กิจกรรมรณรงค์กระตุ้นการตื่นตัวของสังคมวงกว้าง โครงการในลักษณะที่เป็นการสร้างภาพลักษณ์ โดยเฉพาะในส่วนของรัฐวิสาหกิจและบริษัทมหาชนในกำกับดูแล ไม่ว่าจะเป็นการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ขณะเดียวกันหน่วยงานที่มีภารกิจหลักในด้านการผลิตพลังงานเหล่านี้ยังมีบทบาทในการเป็นแหล่งทุนสนับสนุนงานด้านสิ่งแวดล้อมต่างๆ ซึ่งรวมถึงสิ่งแวดล้อมศึกษาด้วย

สรุปสถานะการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษา ในภาคราชการ

ในภาคราชการของไทย หน่วยงานหลายแห่งได้ดำเนินงานที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับความรู้ด้านวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติศึกษา ทว่ายังไม่ผสมผสานเชื่อมโยงกับกิจกรรมการดำรงชีวิตและการพัฒนาของมนุษย์ เช่นเน้นไปในทางจัดทำและเผยแพร่เนื้อหาผ่านสื่อรูปแบบต่างๆ หรือมีศูนย์การเรียนรู้ภายในสังกัด หน่วยงานราชการบางแห่งมีการจัดกิจกรรมทำโครงการ ทั้งแบบระยะสั้นและต่อเนื่อง ขณะที่บางแห่งมีบทบาทเกี่ยวพันทรัพยากรด้านต่างๆ ให้แก่ผู้ปฏิบัติงานอื่นๆ

อุปสรรคและความสำเร็จของสิ่งแวดล้อมศึกษา ในภาคธุรกิจ

การตราพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2518 (ฉบับที่ 1) ถือเป็นจุดเริ่มต้นการวางมาตรการปกป้องสิ่งแวดล้อมโดยรัฐ ด้วยการกำหนดให้มีการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (EIA) เป็นครั้งแรก ภาคธุรกิจจึงได้เริ่มหันมาคำนึงถึงปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมในฐานะต้นทุนที่มองไม่เห็น แต่เชื่อมโยงโดยตรงกับตัวเลขของการกำไรหรือขาดทุน

นอกเหนือจากบทบัญญัติของรัฐแล้ว ปัจจัยที่ไหลมาตามกระแสของโลก เช่น ในช่วงของการประชุม Earth Summit โดยเฉพาะในระยะ 5 ปีแรก ได้ส่งผลให้ภาคธุรกิจรู้สึกตื่นตัวในเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ภาคธุรกิจหลายแห่งได้ก่อตั้งองค์กรสาธารณประโยชน์ขึ้น เช่น ห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัลก่อตั้งมูลนิธิเพื่อสิ่งแวดล้อม กลุ่มบริษัทสยามกลการก่อตั้งสมาคมริงค์เอิร์ธ กลุ่มบริษัทแปลนก่อตั้งมูลนิธิสถานแสงอรุณ บริษัทบางจากปิโตรเลียมจัดทำโครงการเพื่อสิ่งแวดล้อมและสังคม กลุ่มธุรกิจการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ปตท.) ดำเนินการโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติ เป็นต้น และในทางกลับกัน สถานการณ์ในประเทศก็มีผลกระทบอย่างสำคัญ โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ เมื่อประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจก็มีส่วนไม่น้อยต่อกิจกรรมสิ่งแวดล้อมของภาคธุรกิจ และส่งผลให้หลายโครงการต้องล้มเลิกไป เช่น สมาคมริงค์เอิร์ธ โครงการของบริษัทสิทธิผลมอเตอร์ และโครงการสิ่งแวดล้อมของห้างสรรพสินค้าเดอะมอลล์ เป็นต้น

ล่วงมาถึงทุกวันนี้ ประเด็นในเรื่องภาวะโลกร้อน นับเป็นกระแสความตื่นตัวที่มาแรงและครอบคลุมกว้างขวางที่สุด โดยเฉพาะเมื่อภาพยนตร์สารคดี An Inconvenient Truth ได้รับรางวัลออสการ์ (Academy Award) ในปี พ.ศ. 2550 และนายอัล กอร์ อดีตรองประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา ผู้บรรยายในเรื่องได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพของปี 2007 ดูเหมือนความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศมีผลกระทบอย่างรุนแรง ในทุกภูมิภาคของโลกจะเกิดปรากฏการณ์ตอกย้ำสิ่งซึ่งได้นำเสนออยู่ใน An Inconvenient Truth เช่นเดียวกับแนวความคิดเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility: CSR) และมาตรฐานสากลใหม่ที่ว่าด้วยเรื่องการรับผิดชอบต่อสังคม (ISO 26000 หรือ ISO SR) ได้แพร่หลายมากขึ้นและอาจมีการบังคับใช้ในอนาคตอันใกล้ สถานการณ์เหล่านี้มีส่วนกระตุ้นให้ภาคธุรกิจมีกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมและชุมชนมากขึ้นอีกครั้ง

การรวมตัวกันของภาคธุรกิจในรูปแบบเครือข่ายการทำงานด้านสิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อมศึกษาที่เกิดขึ้นไม่น้อย ได้แก่

1. สถาบันสิ่งแวดล้อมอุตสาหกรรม ภายใต้การบริหารของสภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ทำหน้าที่ให้บริการทางวิชาการด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมอุตสาหกรรม โดยการส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสะอาดแก่สมาชิกสภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ซึ่งมีจำนวนมากกว่า 5,000 ราย รวมทั้งการทำโครงการที่มีความต่อเนื่อง เช่น โครงการลดการใช้พลาสติกและโฟม

2. คณะกรรมการนักธุรกิจเพื่อสิ่งแวดล้อมไทย (TBCSD หรือ ธวท.) เป็นการร่วมกันขององค์กรธุรกิจขนาดใหญ่ 30 องค์กร เพื่อเสริมสร้างความตระหนักและพัฒนาศักยภาพในด้านสิ่งแวดล้อมให้แก่สมาชิกเป็นหลัก รวมทั้งดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนาธุรกิจอย่างยั่งยืน เช่น โครงการฉลาดเขียว โครงการค่ายเยาวชนเรียนรู้ปัญหาขยะ โครงการวางแผนการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนเกาะเกร็ด

3. เครือข่ายธุรกิจเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม (Social Venture Network Asia หรือ SVN Asia) ส่งเสริมและให้ความรู้ด้านธุรกิจเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มธุรกิจขนาดกลางและเล็ก (SMEs) กลุ่มนี้ได้เข้าไปสนับสนุนและลงพื้นที่ศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมและชุมชนจากเขื่อนปากมูล เป็นต้น

4. สมาคมกลุ่มความร่วมมือระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชน ราชการ และกลุ่มอุตสาหกรรมไทยเพื่อสิ่งแวดล้อม (Industries, Non-government and Government Organization Association หรือ IN Group) ทำงานบริการให้ความรู้และคำปรึกษาด้านเทคโนโลยีสะอาดเป็นหลักแก่สมาชิกกว่า 200 ราย โดยใช้วิธีการประชุมรายเดือนและจัดทำจุลสาร

5. โครงการเครือข่ายสารสนเทศด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย (Thailand Energy and Environment Network: TEENET) เพื่อตอบสนองข้อมูลข่าวสารด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อมที่มีทั้งจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน นอกจากนี้การจัดตั้งเครือข่ายดังกล่าว ยังช่วยลดความซ้ำซ้อนของการจัดเก็บข้อมูลสารสนเทศ ตลอดจนก่อให้เกิดการเผยแพร่ และการแลกเปลี่ยนข้อมูลในลักษณะเครือข่ายที่ประสานงานกัน

6. องค์กรเครือข่ายอื่นๆ ที่ขับเคลื่อนด้าน CSR ในเชิงส่งเสริมแนวคิด และวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการดำเนินธุรกิจด้วยความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมแก่ภาคธุรกิจ เช่น เครือข่ายธุรกิจร่วมรับผิดชอบต่อสังคมไทย (Thai CSR) สถาบันธุรกิจเพื่อสังคม ศูนย์ส่งเสริมธุรกิจเพื่อสังคมในสังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และ Network of NGO and Business Partnerships for Sustainable Development เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างภาคธุรกิจและประชาสังคมทั่วโลก เป็นต้น

สรุปสภาวะการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษา ในภาคธุรกิจ

กิจกรรมโดยส่วนใหญ่เป็นเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อม มากกว่าสิ่งแวดล้อมศึกษา

บริษัทธุรกิจที่เคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมมากที่สุด ได้แก่ องค์กรขนาดใหญ่ที่เป็นสมาชิกคณะกรรมการธุรกิจเพื่อสิ่งแวดล้อมไทย

กลุ่มธุรกิจพลังงานและสาธารณูปโภค มีองค์กรที่เคลื่อนไหวด้านกิจกรรมสิ่งแวดล้อมเป็นจำนวนมากและค่อนข้างต่อเนื่องที่สุด เช่น บริษัทบางจาก กลุ่มบริษัท ปตท. บริษัทเซฟรอนประเทศไทย บริษัทผลิตไฟฟ้า บริษัทปูนซิเมนต์ไทย เป็นต้น ทั้งนี้เพราะการดำเนินงานของธุรกิจเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยตรง ทั้งยังมีฐานปฏิบัติการและการผลิตตั้งอยู่ในชุมชน

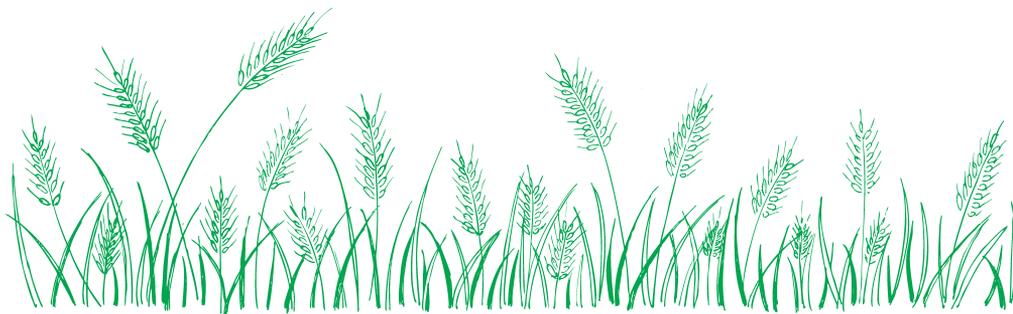
บริษัทธุรกิจส่วนมากมองว่า กิจกรรมสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่ได้ทั้งผู้ให้-ผู้รับ (Win-Win) ส่วนที่ “ได้” ขององค์กรคือความได้เปรียบทางการแข่งขัน เช่น การให้ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมแก่พนักงานในองค์กรเป็นการลดต้นทุนขององค์กร การทำกิจกรรมสิ่งแวดล้อมให้แก่สังคมเป็นการเสริมภาพลักษณ์องค์กร และเอื้ออำนวยผลประโยชน์ประกอบการธุรกิจ รวมทั้งดึงดูดการลงทุนมากขึ้นในอนาคต (เช่น ผู้บริโภคและผู้ถือหุ้น) ตลอดจนลดความเสี่ยงต่อแรงกดดันรอบด้าน

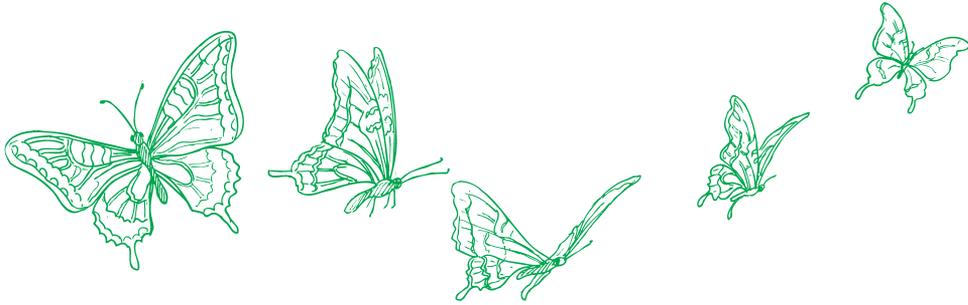
องค์กรธุรกิจส่วนใหญ่ไม่ได้คิดว่าตนเองเป็น “ผู้ให้ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม” โดยตรง แต่เป็นความรับผิดชอบต่อสังคม

บริษัทธุรกิจส่วนใหญ่ที่ดำเนินกิจกรรมสิ่งแวดล้อม ยังต้องการการสนับสนุนขององค์ความรู้ทั้งด้านสิ่งแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมศึกษาจากผู้เชี่ยวชาญ รวมถึงประสบการณ์และทักษะ

มีความพยายามปรับตัวให้หลุดพ้นจากกรอบของการประชาสัมพันธ์ภาพลักษณ์ โดยการเป็นผู้สร้างสรรค์กิจกรรมมากขึ้น และให้พนักงานเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น (บ้างก็ว่าเป็นการทำประชาสัมพันธ์ที่ซับซ้อนขึ้น) หรือปรับโครงสร้างองค์กรให้มีหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรง

นอกจากนี้ พบว่าภาคธุรกิจมีแนวโน้มที่จะบริหารและดำเนินกิจกรรมหรือโครงการด้านสิ่งแวดล้อมเอง เนื่องจากตระหนักแล้วว่า การบริจาคหรือสนับสนุนด้วยเงินไม่อาจสร้างกิจกรรมที่ยั่งยืนได้ ทั้งยังเป็นภาระให้แก่องค์กรเนื่องจากจำนวนผู้ขอทุนมีมาก และธุรกิจบางรายพบว่า องค์กรพัฒนาเอกชนที่ตนสนับสนุนใช้เงินทุนในการบริหารจัดการ (Management) มากกว่าเนื้อหากิจกรรม ในอัตรา 60:40 และบางครั้งก็ดำเนินการล่าช้าหรือไม่บรรลุเป้าหมาย

อุปสรรคและความสำเร็จของสิ่งแวดล้อมศึกษา ในองค์กรไม่แสวงหากำไร

องค์กรไม่แสวงหากำไรที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนางานสิ่งแวดล้อมศึกษา ทั้งในสถานศึกษาและนอกสถาบันการศึกษามานาน องค์กรพัฒนาเอกชนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความเติบโตขึ้นเป็นเงาตามตัวปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งนับวันจะมีความซับซ้อนมากขึ้น ปัจจุบันมีองค์กรมากกว่า 155 แห่ง ที่จดทะเบียนกับกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยที่ไม่จดทะเบียนก็ยังมีอีกเป็นจำนวนมาก

องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมศึกษา อาจแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มที่ทำงานสิ่งแวดล้อมศึกษา อย่างชัดเจน เป็นกลุ่มที่ริเริ่มและพัฒนานวัตกรรมใหม่ๆ ด้านการเรียนรู้ที่สามารถนำไปใช้ได้ทั้งในการเรียนการสอน การเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่น และบุคคลทั่วไป เช่น การบูรณาการการเรียนการสอนด้านพลังงานโดยสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย กระบวนการนักร้องสายน้ำโดยมูลนิธิโลกสีเขียว การเรียนรู้ระบบนิเวศในนาข้าวโดยมูลนิธิการศึกษาไทย การเรียนรู้ธรรมชาติผ่านกระบวนการทางศิลปะทุกแขนงโดยศูนย์ศึกษาศิลปธรรมชาติเด็กรักป่า จังหวัดสุรินทร์ กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน ศูนย์ศึกษาธรรมชาติบางปู โดยกองทุนสัตว์ป่าโลก (WWF) ประเทศไทย และกิจกรรมอนุรักษ์ลุ่มน้ำเจ้าพระยากับตาวิเศษ โดยสมาคมสร้างสรรค์ไทย เป็นต้น

2. กลุ่มที่มีเนื้อหาสิ่งแวดล้อมศึกษา อยู่บ้างในบางส่วนของงานหลัก เป็นกลุ่มที่มีงานสิ่งแวดล้อมศึกษา แฝงอยู่ในกิจกรรมหลักต่างๆ เช่น มูลนิธิศูนย์สื่อเพื่อการพัฒนา (โครงการกระดาษเพื่อต้นไม้) มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนประเทศไทย ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มูลนิธิอีกเมื่อนาน มูลนิธิพัฒนาอีสาน มูลนิธิพัฒนาศักยภาพชุมชน มูลนิธิสืบนาคะเสถียร เป็นต้น นอกจากนี้ มีกลุ่มที่เน้นเนื้อหาเฉพาะท้องถิ่น เช่น สมาคมสร้างสรรค์ชีวิตและสิ่งแวดล้อม (มีศูนย์ธรรมชาติศึกษาม่อนแสงดาว) มูลนิธิพิทักษ์ธรรมชาติเพื่อชีวิต จังหวัดอุบลราชธานี (อนุรักษ์และพิทักษ์ป่าดงนาทาม) มูลนิธิพะเยาเพื่อการพัฒนา โครงการส่งเสริมเครือข่ายป่าชุมชนและลุ่มน้ำบุรีรัมย์ ชมรมศึกษาและอนุรักษ์ป่าตะวันออก กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาลำห้วยหลวงตอนล่าง เครือข่ายชาวบ้านร่วมอนุรักษ์ป่าทามแม่น้ำมูล 3 จังหวัด เป็นต้น

3. กลุ่มที่มีเนื้องานใกล้เคียงหรือเชื่อมต่อกับงานสิ่งแวดล้อมศึกษา มีกลุ่มที่เน้นการทำงานในเชิงประเด็น เช่น มูลนิธิชีววิถี (ไบโอไทย) ธรณรงค์คัตค้านการปลูกทดลองพืชจีเอ็มโอในแปลงเปิด มูลนิธิสายใยแผ่นดินและสหกรณ์ กรีนเนท เน้นการทำเกษตรอินทรีย์ มูลนิธิข้าวขวัญ เน้นการทำเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมี มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กลุ่มศึกษาและรณรงค์มลภาวะอุตสาหกรรม เครือข่ายกะเหรี่ยงเพื่อวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ สมาคมอนุรักษ์นกและธรรมชาติแห่งประเทศไทย เป็นต้น นอกจากนี้ มีองค์กรที่เน้นการทำงานในเชิงพื้นที่ ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์กาญจน์ กลุ่มอาสาสมัครเพื่อป้องกันสิ่งแวดล้อม จังหวัดเชียงราย ประชาคมกองทุนชุมชนจังหวัดลำพูน โครงการพัฒนาชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ป่าภูหลวง โครงการฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำป่าทามมูล เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภาคอีสาน เป็นต้น

4. กลุ่มที่ทำงานด้านการให้การศึกษา การพัฒนาบุคลากร การสื่อสาร และศิลปวัฒนธรรม กลุ่มนี้แม้ว่าเป้าหมายหลักขององค์กรจะไม่ได้เป็นประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา โดยตรง แต่ก็มีเนื้อหาหรือมีลักษณะที่เปิดสำหรับประเด็นทางด้านนี้ กลุ่มที่ทำงานด้านการศึกษาและพัฒนาบุคลากร เช่น มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก มูลนิธิเด็ก เป็นต้น กลุ่มที่ทำงานด้านสื่อและการรณรงค์ เช่น มูลนิธิศูนย์สื่อเพื่อการพัฒนา คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา มูลนิธิสื่อเพื่อการศึกษาของชุมชน (สำนักข่าวประชาไท) เป็นต้น และกลุ่มที่ทำงานด้านศิลปวัฒนธรรม เช่น มูลนิธิสื่อชาวบ้าน (มะขามป้อม) สถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา) เป็นต้น

สรุปสถานะการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษา ในองค์กรไม่แสวงหากำไร

มีองค์กรไม่แสวงหากำไรที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนประกอบไปด้วยความรู้ ประสบการณ์ และทักษะด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา รวมทั้งมีโครงการที่จัดว่าเป็นต้นแบบได้จำนวนหนึ่ง

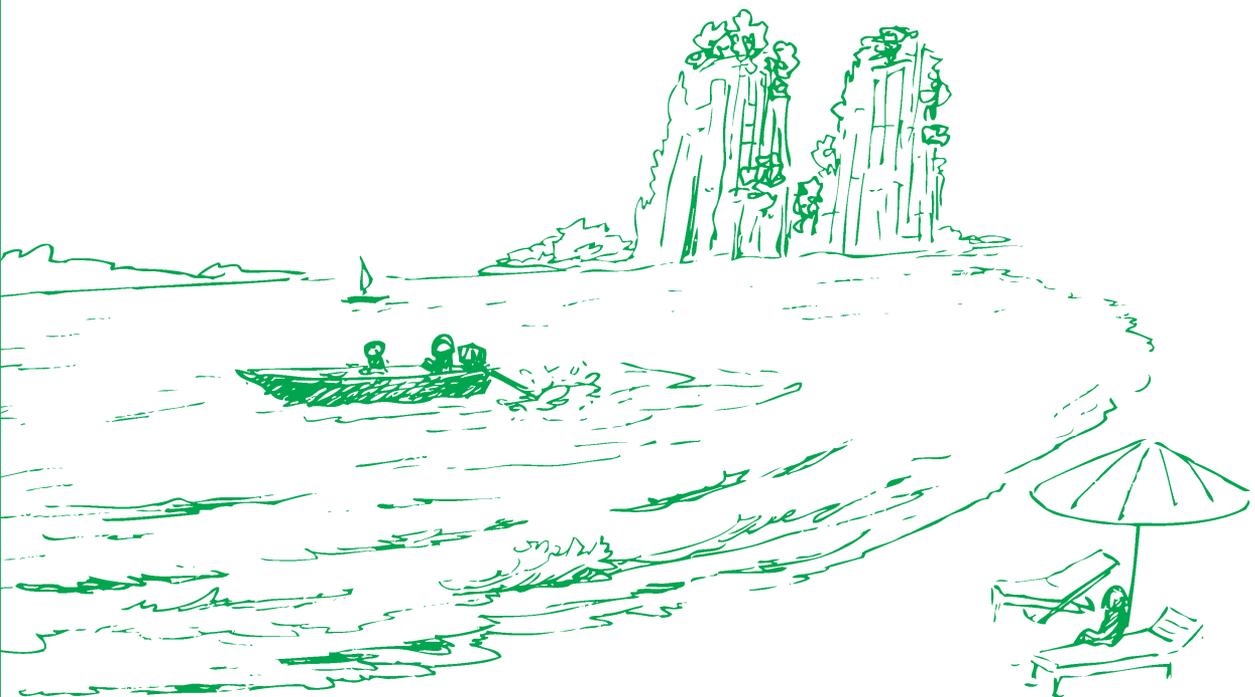
มีศักยภาพที่จะส่งเสริม สนับสนุน และร่วมพัฒนางานด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา ทั้งในเชิงของ ประเด็น การจัดการกระบวนการเรียนรู้ ตลอดจนการเชื่อมประสานกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างหลากหลาย เนื่องจากมีองค์กรต่างๆ กระจายตัวทำงานอยู่ทั่วประเทศ

องค์กรที่มีอยู่เป็นจำนวนมากและประกอบไปด้วยความแตกต่างหลากหลาย แต่ทว่า ขาดข้อมูลที่เป็นระบบระหว่างองค์กรทั้งหลาย จึงเป็นอุปสรรคในการกำหนดวิถีสู่ทางที่จะเข้าถึงและ เชื่อมประสานงานอย่างถูกต้องและขาดประสิทธิภาพ

องค์กรพัฒนาเอกชนส่วนใหญ่มีจุดแข็งอยู่ตรงที่ความชัดเจนในทางอุดมการณ์ ซึ่งมักจะ สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่จุดอ่อนคือ ความชัดเจนนี้ทำให้ไม่พร้อมที่จะร่วมมือกับ ฝ่ายอื่นที่เห็นต่างออกไป ส่วนใหญ่มีความถนัดและศักยภาพเฉพาะที่ยั่งยืนจะปกป้องรักษาความคิด และท่วงท่าที่เดิมๆ ไว้

มีอิสระและความยืดหยุ่นในด้านการบริหารจัดการ เอื้อต่อการริเริ่มสร้างสรรค์ แต่ ขณะเดียวกันก็อาจมีปัญหาในเชิงความเป็นระบบและการติดตามตรวจสอบ

องค์กรส่วนใหญ่ไม่สามารถสร้างรายได้ได้เอง ยังต้องการทุนสนับสนุนจากภายนอกทั้งภายใน ประเทศและต่างประเทศ

อุปสรรคและความสำเร็จของสิ่งแวดล้อมศึกษา ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) มีอิสระในการกำหนดนโยบาย การปกครอง การบริหารจัดการ และการเงินการคลัง ตามพระราชบัญญัติและพระราชกำหนดที่ตราขึ้น ประกอบกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้ระบุชัดเจนในมาตรา 290 ถึงอำนาจหน้าที่ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งที่อยู่ในเขตพื้นที่ และนอกเขตพื้นที่ เฉพาะในกรณีที่มีผลกระทบต่ออารักขาชีวิตของประชาชนในพื้นที่ของตน โดยที่ชุมชนท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วมด้วย ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ช่วยเป็นปัจจัยทำให้ อปท. มีศักยภาพอย่างมากในการส่งเสริมกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น

จากงานวิจัยได้มีการค้นพบว่า ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา อปท. โดยส่วนใหญ่มีบทบาทการดำเนินงานพัฒนาท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น จากที่เคยเน้นเฉพาะงานด้านโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ด้านการก่อสร้าง ปรับปรุง พัฒนถนน ทางเดินและสะพาน งานด้านการดูแลรักษาความสะอาด เป็นต้น มาให้ความสำคัญเพิ่มขึ้นในด้านการพัฒนาคน พัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน รวมทั้งการจัดสวัสดิการสังคม ในขณะเดียวกัน อปท. หลายแห่งได้ปรับบทบาทการทำงานโดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น และสร้างกลไกการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนมากขึ้น รวมทั้งยอมรับฟังความเห็นหรือข้อเสนอนั้นๆ ของประชาชน

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีประเด็นปัญหามากมายที่ต้องดำเนินการในเรื่องสิ่งแวดล้อม ชุมชน อาทิ ความเสื่อมโทรมด้านทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ แหล่งน้ำผิวดิน แหล่งน้ำใต้ดิน แผ่นดินมีการทรุดตัว การพังทลายของดินชายตลิ่งจากการกัดเซาะของน้ำ การจับทรัพยากรสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่งทะเล การบุกรุกพื้นที่สาธารณะเพื่อการอยู่อาศัย

ด้านมลพิษ ได้แก่ ปัญหาการกำจัดสิ่งปฏิกูลและของเสียอันตรายจากโรงงานอุตสาหกรรม และชุมชน ปัญหาน้ำเสียที่เกิดขึ้นจากแหล่งกำเนิดมลพิษประเภทโรงงานอุตสาหกรรม การเกษตรกรรม และยานพาหนะทางน้ำ ปัญหาอากาศเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม และแหล่งกำเนิดมลพิษประเภทยานพาหนะ นอกจากนี้ มีปัญหาเหตุเดือดร้อนรำคาญ เช่น ฝุ่นละออง เสียง กลิ่นเหม็นจากการเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และการใช้ยานพาหนะ

ในขณะเดียวกัน จากการศึกษาวิจัยในภาคสนามของ อปท. ก็ได้พบเห็นว่า อปท. ใช้กระบวนการเรียนรู้ส่งเสริมชุมชนให้ตระหนักถึงผลกระทบจากปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยการมีส่วนร่วมกิจกรรมในพื้นที่ที่เป็นรูปธรรม เช่น อบต. บางพระ จังหวัดชลบุรี จัดอบรมความรู้เกี่ยวกับปัญหาสารเคมี ให้ความรู้เกี่ยวกับสาเหตุและวิธีการแก้ไข กระตุ้นให้ชุมชนค้นหาปัญหาโดยไปดูสถานที่จริงที่มีการลักลอบทิ้งของเสียและกากของเสียอันตราย เป็นต้น เทศบาลนครระยอง จังหวัดระยอง เทศบาลเมืองท่าข้าม อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี และเทศบาลตำบลปริก อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา

มีการจัดการขยะชุมชน โดยให้การศึกษาถึงเส้นทางการเดินของขยะมูลฝอยจากครัวเรือน การนำไปทิ้ง การเก็บขน และการนำไปกำจัด มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์จากชุมชนต้นแบบ เป็นต้น สำหรับเทศบาลตำบลเมืองแกลง จังหวัดระยอง ใช้กระบวนการนักสืบสายน้ำและเครือข่ายนักสืบสายน้ำในการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองประแส รวมทั้งการรณรงค์ให้ความรู้ความเข้าใจในการติดตั้งถังดักไขมัน เป็นต้น

สรุปสถานะการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษา ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นส่วนหนึ่งใช้สิ่งแวดล้อมศึกษา ในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นภารกิจที่สำคัญด้านหนึ่งของการจัดบริการสาธารณะให้แก่ประชาชนในชุมชนท้องถิ่น โดยผ่านกลไกของการมีส่วนร่วมของประชาชน การจัดเวทีประชาคม การถ่ายทอดความรู้ การเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสาร การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ซึ่งเป็นการดำเนินงานแบบร่วมคิดร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้การบริหารงานท้องถิ่นตรงกับปัญหาและความต้องการและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชนในพื้นที่

ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีบทบาทสำคัญมากต่อการผลักดันแผนสิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งหากสามารถผลักดันให้เกิดนโยบายด้านนี้บรรจุไว้ในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น (แผน 3 ปี) และแผนงบประมาณปีของแต่ละท้องถิ่นแล้ว จะทำให้การดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา มีการปฏิบัติที่ชัดเจน มีความต่อเนื่อง และเป็นการดำเนินงานเชิงรุกซึ่งสามารถแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ในระยะยาว

แม้ว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะเป็นหน่วยงานท้องถิ่นที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด แต่ยังมีข้อจำกัดในการประสานการทำงานเพื่อเชื่อมโยงกับองค์กรชุมชนและแกนนำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งพบว่าในบางพื้นที่ องค์กรชุมชนและ องค์กรพัฒนาเอกชน มีประสบการณ์ในการทำงานสิ่งแวดล้อมศึกษา อย่างต่อเนื่อง ประสบผลสำเร็จ และมีศักยภาพสูงในการระดมความร่วมมือจากประชาชน

งบประมาณเพื่อสนับสนุนสิ่งแวดล้อมศึกษา ของ อปท. ยังอยู่ในวงจำกัด ทั้งนี้เพราะงบประมาณส่วนมากยังคงใช้ไปในการดำเนินงานด้านโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน เช่น ถนน บ่อน้ำ สิ่งปลูกสร้าง การจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ มากกว่าการนำมาใช้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบบูรณาการ การอบรมเพิ่มพูนทักษะของผู้ปฏิบัติงานและแกนนำชุมชน และการพัฒนาศูนย์ข้อมูลเพื่อการเรียนรู้

บุคลากรผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา ยังเป็นที่ต้องการของ อปท. เพื่อที่จะจัดกระบวนการพัฒนาสาระความรู้เฉพาะด้านที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชน เช่น การบริโภคอย่างยั่งยืน การลดการใช้สารเคมีในบ้านเรือนและภาคการเกษตร การเฝ้าระวังปัญหามลพิษจากอุตสาหกรรม เป็นต้น

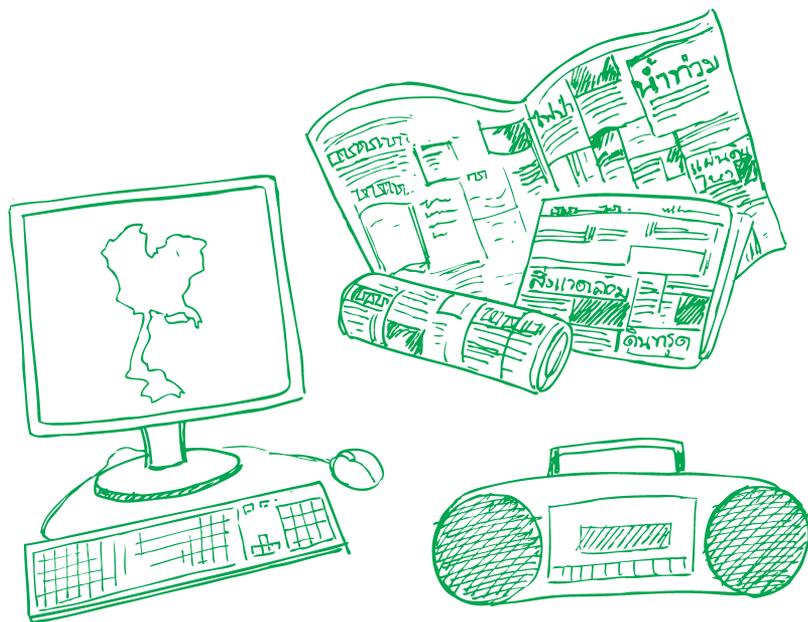
อุปสรรคและความสำเร็จของสิ่งแวดล้อมศึกษา ในสื่อมวลชน

สื่อมวลชนกับสิ่งแวดล้อมศึกษา มีกิจกรรมความเคลื่อนไหวที่ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับกระแสสังคมและสถานะเศรษฐกิจของประเทศในแต่ละช่วงเป็นอย่างมาก

ช่วงทศวรรษที่ 2530 มีการตื่นตัวเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมทั่วโลก สื่อมวลชนจึงให้ความสนใจนำเสนอเนื้อหาด้านสิ่งแวดล้อม โดยในช่วงเวลาดังกล่าวมีการไหลบ่าของข่าวสารจากซีกโลกตะวันตกเกี่ยวกับสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่กำลังตกอยู่ในสภาวะวิกฤต จนกระทั่งต้นปี พ.ศ. 2532 นิตยสาร Time ประกาศให้โลกเป็นดาวเคราะห์แห่งปีที่อาจสูญพันธุ์ได้ (Planet of the Year: Endangered Earth) ภายในประเทศก็มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้น เช่น การอนุมัติสร้างเขื่อนปากมูลและการคัดค้านจากชุมชนและกลุ่มอนุรักษ์อย่างเข้มข้น การที่คณะรัฐมนตรีเห็นชอบให้ประกาศแหล่งธรรมชาติอันควรอนุรักษ์ 263 แห่งเนื่องในปีการพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และร้องขอให้สื่อโทรทัศน์นำเสนอสารคดีสิ่งแวดล้อม รวมถึงการเสียชีวิตของคุณสืบ นาคะเสถียร ซึ่งสร้างพลังการตื่นตัวให้แก่ทั้งภาครัฐและเอกชนอย่างมาก ทำให้มีการสนับสนุนเงินลงทุนในการผลิตรายการสิ่งแวดล้อม และสื่อมวลชนให้ความสนใจนำเสนอเนื้อหาสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ได้แก่ สื่อโทรทัศน์ เช่น ทุกข์แค้นตะวัน เผชิญหน้าสภาวะแวดล้อม สื่อวิทยุ เช่น กรีนเวฟ หนังสือพิมพ์หลายฉบับเปิดหน้าข่าวสิ่งแวดล้อมและมีการจัดสรรตำแหน่งนักข่าวสายสิ่งแวดล้อมไว้อย่างชัดเจน ตลอดจนมีนิตยสารด้านสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะเกิดขึ้นหลายฉบับ เช่น นิตยสารโลกสีเขียว วารสารผลิบา และนิตยสารโลกใบใหม่ เป็นต้น

ช่วงทศวรรษที่ 2540 การเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ส่งผลให้งบประมาณสนับสนุนทั้งจากภาครัฐและเอกชนลดน้อยลง ทำให้ปริมาณและคุณภาพของสื่อมวลชนกระแสหลักในการนำเสนอข่าวสิ่งแวดล้อมโดยภาพรวมมีแนวโน้มลดลงอย่างเห็นได้ชัด เช่น หนังสือพิมพ์หลายฉบับยุบโต๊ะข่าวและเลิกจ้างนักข่าวสิ่งแวดล้อมจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม หลังจากที่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 (ที่มักเรียกว่า “ฉบับประชาชน”) ทำให้เกิดกระแสดันตัวทางการเมือง มีผลให้สื่อกระแสรองมีบทบาทเพิ่มมากขึ้น เช่น วิทยุชุมชน และอิทธิพลของการเกิดสื่อประเภทเว็บไซต์ข่าวทางอินเทอร์เน็ต ได้ให้ความสำคัญกับเนื้อหาสิ่งแวดล้อมค่อนข้างมาก สาเหตุอาจเป็นเพราะเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องในวิถีชีวิต

ช่วงปลายทศวรรษที่ 2540 ถึงปัจจุบัน ปัญหามภาวะโลกร้อนกลายเป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้สื่อมวลชนได้พากันสนใจนำเสนอเนื้อหาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นเพียงกระแส และโดยส่วนใหญ่ไม่ได้ช่วยก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจปัญหาอย่างแท้จริง ขณะที่สื่อมวลชนซึ่งนำเสนอเนื้อหาสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังและต่อเนื่องยังมีปริมาณที่น้อยมาก โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับวิกฤตการณ์ของปัญหาที่เกิดขึ้น

สรุปสภาวะการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษา ในสื่อมวลชน

สื่อมวลชนมองเห็นตนเองมีบทบาทหลัก 2 ด้าน อันได้แก่ มีบทบาทโดยหน้าที่ คือการนำเสนอข่าวสารข้อเท็จจริงและให้การศึกษาเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ กระตุ้นให้เกิดความตระหนัก และนำไปสู่การปฏิบัติ ในขณะที่เดียวกันก็มีบทบาทเชิงอุดมการณ์ คือการเป็นกระบอกเสียงให้กับผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนอันเกิดจากการคุกคามทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและตรวจสอบความไม่ชอบมาพากล ที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

ในด้านนโยบายองค์กร เจ้าของธุรกิจสื่อโทรทัศน์และวิทยุส่วนใหญ่ ไม่มีนโยบายสนับสนุนการนำเสนอข่าวสิ่งแวดล้อม เพราะเป็นรายการที่ไม่สร้างรายได้ เนื่องจากถูกมองว่าเป็นประเภทรายการที่มีอันดับผู้ดู ผู้ฟังจำนวนน้อย และไม่สามารถแข่งขันกับรายการประเภทบันเทิงได้ สื่อสิ่งพิมพ์ก็เช่นเดียวกัน คือให้ความสำคัญกับเนื้อหาประเภทสิ่งแวดล้อมเป็นลำดับรองๆ

ในด้านการนำเสนอเนื้อหา สื่อโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่เป็นการรายงานข่าวเชิงสถานการณ์มากกว่าการรายงานเชิงวิเคราะห์เจาะลึก ในขณะที่ สื่อนิยตยสารให้ความสนใจกับการนำเสนอปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมค่อนข้างมาก

สื่อกระแสรองอย่างวิทยุชุมชนและเว็บไซต์ข่าว ทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงให้กับชาวบ้านที่ฐานทรัพยากรถูกคุกคาม โดยไม่ต้องพึ่งสื่อกระแสหลักเหมือนแต่ก่อน แต่ในระยะยาว อาจมีข้อจำกัดในด้านองค์ความรู้ บุคลากรในการผลิตเนื้อหา และงบประมาณ

บทที่ 2

รากฐานและแนวทาง
การพัฒนาของสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนา
ที่ยั่งยืนในประเทศไทย

บทที่ 2

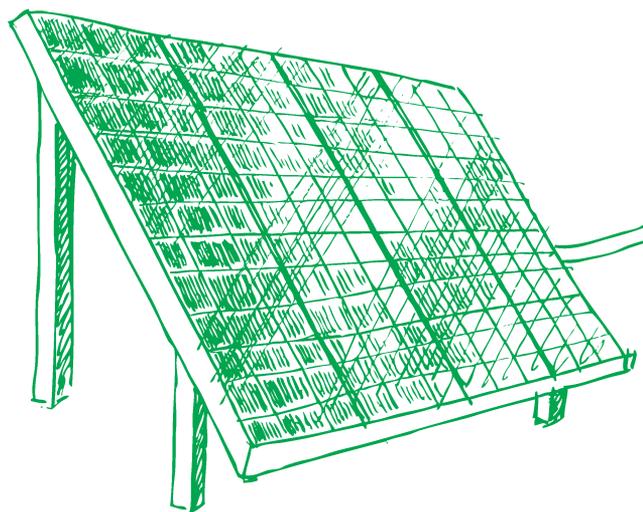
รากฐานและแนวทางการพัฒนาของสิ่งแวดล้อมศึกษา เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศไทย

เป็นเวลากว่า 15 ปี ที่สิ่งแวดล้อมศึกษาได้ดำเนินงานต่อเนื่องมาในประเทศไทย สังคมย่อมจะสังสมประสบการณ์และต้นทุนด้านต่างๆ เอาไว้ในเนื้อในตัวมิใช่น้อย แต่สิ่งที่ตกเป็นผลึกอยู่ก็มีได้หมายถึงเฉพาะด้านที่เป็นบวกเท่านั้น หากยังรวมเอาไว้ด้วยสิ่งที่ขาดตกบกพร่องและส่วนที่เป็นปัญหาหรืออุปสรรคด้วยเสมอไป

การพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษาในระยะต่อไปจากนี้จึงมิได้ตั้งต้นจากฐานที่ว่างเปล่า แผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน พ.ศ. 2551 – 2555 จะมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริงได้ จำเป็นต้องคำนึงถึงบริบทรากเหง้าที่เกี่ยวข้องในอดีตและปัจจุบัน ทั้งส่วนที่เป็นจุดแข็ง จุดอ่อน ปัจจัยที่จะเอื้อสู่ความสำเร็จหรือประตูแห่งโอกาส รวมทั้งเงื่อนไขที่เป็นข้อจำกัดหรือกำแพงที่ขวางกั้น ไปพร้อมกัน

ปัจจัยเกื้อหนุนและอุปสรรคบั่นทอนของสิ่งแวดล้อมศึกษา ในประเทศไทย

ปัจจุบัน แม้ประเทศไทยจะยังไม่มียุทธศาสตร์ด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาที่ชัดเจน แต่โครงสร้างเชิงสถาบันบางอย่าง เช่น กฎหมาย นโยบาย และยุทธศาสตร์สำคัญของประเทศที่สนับสนุนและเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา ก็ปรากฏให้เห็นเป็นเค้าลงในเรื่องนี้อยู่

นับตั้งแต่รัฐธรรมนูญ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นโยบายและแผนต่างๆ ทั้งด้าน
ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและด้านการศึกษา ทั้งยังมีหน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบงานด้าน
สิ่งแวดล้อมศึกษาโดยตรง คือ ส่วนสิ่งแวดล้อมศึกษา ในสังกัดกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม
กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งถือว่าเป็นกระทรวงที่มีภารกิจหลักสอดคล้องกับงาน
สิ่งแวดล้อมศึกษา เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม การขาดนโยบายและยุทธศาสตร์สิ่งแวดล้อมศึกษาที่ชัดเจนในระดับประเทศ
ก็ย่อมทำให้การดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาในประเทศไทยยังอยู่ในสภาพ “ต่างคน ต่างทำ” ขาด
“เจ้าภาพ” เป้าหมายร่วม และการประสานงานระหว่างหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ทำให้ไม่เห็น
ภาพรวมของเป้าหมายและทิศทาง ทั้งยังขาดพลังที่จะสามารถขับเคลื่อนสิ่งแวดล้อมศึกษา
ให้ก้าวหน้าได้อย่างต่อเนื่องและชัดเจน

นักการเมืองและระดับผู้กำหนดนโยบายซึ่งมักมองเห็นแต่ปัญหาเฉพาะหน้า ประกอบ
กับความไม่รู้จักเข้าใจในสิ่งแวดล้อมศึกษา ทำให้มองข้ามความสำคัญและการใช้ประโยชน์
เนื่องเพราะสิ่งแวดล้อมศึกษา ต้องใช้ความต่อเนื่องในระยะยาว หน่วยงานและองค์กร
ส่วนใหญ่ซึ่งมีระยะเวลาการดำเนินงานอย่างจำกัดจึงมักละเลยการใช้ยุทธศาสตร์สิ่งแวดล้อม
ศึกษา เพื่อขับเคลื่อนความสำเร็จของงาน ทำให้สิ่งแวดล้อมศึกษา ไม่มีบทบาทในการ
สนับสนุนการดำเนินงานตามนโยบายและยุทธศาสตร์สำคัญ

และก็ดูเกี่ยวกับการก่อรูปของโครงสร้างเชิงสถาบันที่เกื้อหนุนสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในเรื่องของเนื้อหาสาระทางความคิดความเข้าใจนั้น หน่วยงานและองค์กรต่างๆ ทั้งในภาคส่วนของรัฐ ธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน ตลอดจนชุมชนบางแห่ง ก็ได้สั่งสมองค์ความรู้ และประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมศึกษาในระดับและลักษณะต่างๆ อย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง ตลอดจนมีแหล่งเรียนรู้ต่างๆ จำนวนหนึ่ง เพียงแต่ยังขาดการแลกเปลี่ยนและเชื่อมประสานให้เห็นภาพรวม

สังคมไทยมีองค์ความรู้ทางด้านสิ่งแวดล้อมที่ครอบคลุมเกือบทุกประเด็นในเกือบทุกพื้นที่ แม้ว่าองค์ความรู้ส่วนใหญ่จะยังไม่ได้มีการจัดระบบ และดัดแปลงให้อยู่ในรูปแบบที่จะนำมาใช้ประโยชน์ด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา ได้สะดวก

นอกจากนั้นยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนหลายแห่งที่สอดคล้องและเอื้อต่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา รวมทั้งมีปราชญ์ท้องถิ่นจำนวนมากที่เหมาะสมเป็นบุคลากรให้กระบวนการเรียนรู้แก่ชุมชนและท้องถิ่น

ทว่าความตื่นตัวในเรื่องสิ่งแวดล้อมและกิจกรรมความเคลื่อนไหวด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่แม้จะเกิดขึ้นในสังคมไทยมากกว่า 3 ทศวรรษแล้ว แต่ความเข้าใจในเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา ยังจำกัดอยู่ในแวดวงเฉพาะอย่างมาก สาธารณชนทั่วไปหรือแม้แต่องค์กรด้านสิ่งแวดล้อมเอง ก็ยังไม่มี ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา เท่าที่ควร และยังขาดความตระหนักถึงบทบาท และความสำคัญของสิ่งแวดล้อมศึกษา ในการทำงานด้านสิ่งแวดล้อม รวมทั้งขาดทักษะในการใช้สิ่งแวดล้อมศึกษา ด้วย

องค์ความรู้และผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา โดยตรงยังคงมีอยู่ไม่มากนัก และแม้ว่าจะมีองค์ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษาที่สั่งสมในหน่วยงาน องค์กร และสถานศึกษาต่างๆ อย่างมากมายและกว้างขวางนั้น แต่ก็ขาดการสังเคราะห์ จัดระบบ และจัดทำให้อยู่ในรูปแบบที่สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้และนำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์เชิงสิ่งแวดล้อมศึกษา ได้สะดวก

การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ๆ ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องระดมพลังจากภาคส่วนต่างๆ อย่างกว้างขวาง และหลากหลาย ยังขาดการดำเนินการและการสนับสนุนอย่างจริงจัง

สำหรับสิ่งแวดล้อมศึกษา ในสถานศึกษานั้น พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ปฏิรูปการเรียนรู้โดยมุ่งผู้เรียนเป็นสาระสำคัญ และเน้นในเรื่องกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งปลูกฝังจิตสำนึก ความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษา ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างสมดุลยั่งยืน ขณะที่หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ระบุเอาไว้ชัดเจนเรื่องโครงสร้างของหลักสูตรว่า สิ่งแวดล้อมศึกษาเป็นการเรียนรู้ที่ต้องกำหนดสาระและมาตรฐานไว้ในสาระการเรียนรู้กลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มวิทยาศาสตร์ กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม กลุ่มสุขศึกษาและพลศึกษา

โรงเรียนและครูจำนวนมิใช่น้อยที่มีประสบการณ์ในการพัฒนา module และสื่อการเรียนรู้จากการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน และบริษัทต่างๆ โดยบางกิจกรรมและบางโครงการยังได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องต่อมาด้วย นอกเหนือไปจากครูอาจารย์จำนวนหนึ่งซึ่งเคยรับการฝึกอบรมเกี่ยวกับเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษามาแล้ว

สถาบันอุดมศึกษาบางแห่งได้ริเริ่มหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งจะช่วยขยายจำนวนบุคลากรที่จะหนุนช่วยการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษา ในระยะยาวต่อไป

แต่เนื่องจากนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการคือจะสนับสนุนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษาเชิงบูรณาการให้สอดแทรกอยู่ในสาระวิชาต่างๆ จึงจะไม่พัฒนาให้เป็นหลักสูตรเฉพาะ ซึ่งนับว่ามีข้อดีเพราะลักษณะสาระของแต่ละสิ่งแวดล้อมศึกษา สอดคล้องกับแนวทางการเรียนรู้แบบบูรณาการ แต่ก็มีข้อเสียในทางปฏิบัติ เนื่องจากครูผู้สอนส่วนใหญ่ยังขาดทักษะในการบูรณาการและเชื่อมโยงความรู้หลากหลายมิติ ดังนั้นแบบแผนการเรียนรู้ดังกล่าวอาจไม่ทำให้เกิดสิ่งแวดล้อมศึกษา อย่างครอบคลุมเป็นระบบ แต่จะได้รับความสำคัญและได้รับการพัฒนามากบ้างน้อยบ้างตามแต่ความสนใจและทักษะความสามารถของผู้สอนในโรงเรียนต่างๆ และทำให้ขาดแนวทางการพัฒนาที่ชัดเจน

ในแง่เนื้อหา งานสิ่งแวดล้อมศึกษาในสถานศึกษาส่วนใหญ่มีลักษณะแยกส่วน ไม่บูรณาการ และยังขาดความชัดเจนในเป้าหมายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

นอกจากนี้ เนื่องจากที่ผ่านมางานสิ่งแวดล้อมศึกษาในสถานศึกษา โดยเฉพาะระดับประถมและมัธยม เกิดจากการริเริ่มภายนอก เช่น ด้วยทุนจากต่างประเทศ การดำเนินโครงการของหน่วยงานรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ฯลฯ โรงเรียนเป็นเพียงผู้ปฏิบัติตามแผนหรือแนวทางที่ถูกคิดค้นและกำหนดไว้แล้ว จึงขาดบทบาทและประสบการณ์การดำเนินงานในภาพรวม โดยเฉพาะในแง่ของการริเริ่ม การจัดสร้างองค์ความรู้ใหม่ การวางแผน และการบริหารงาน

ส่วนชุดประสบการณ์ต่างๆ ยังขาดการประมวล สังเคราะห์ และวิเคราะห์ เพื่อที่จะนำไปสู่การกำหนดนโยบายและแผนที่มีประสิทธิภาพ สามารถแก้ไขจุดอ่อนที่ผ่านมา รวมทั้งการหลีกเลี่ยงความผิดพลาดที่เคยเกิดขึ้นแล้ว

อนึ่ง การขาดการผสมผสานเชื่อมโยงระหว่างสิ่งแวดล้อมศึกษา ในสถานศึกษา และสิ่งแวดล้อมศึกษา นอกสถานศึกษา นับเป็นข้อจำกัดของความสำเร็จของการดำเนินการสิ่งแวดล้อมศึกษา ในสถานศึกษา นักเรียนไม่เห็นความสำคัญของสิ่งที่เรียนรู้และปฏิบัติในสถานศึกษาเมื่อพบว่าชุมชนสังคมภายนอกมิได้มีแนวคิดและการปฏิบัติที่สอดคล้องกัน

ขณะที่ สิ่งแวดล้อมศึกษา ที่อยู่นอกเหนือสถานศึกษาของไทย ซึ่งมีได้มีกระทรวงศึกษาธิการทำหน้าที่เป็น “เจ้าภาพ” สิ่งแวดล้อมศึกษาโดยปริยายเหมือนในสถานศึกษา ดังนั้นการขาดความรู้สึกร่วมกันว่าเป็นเจ้าภาพเจ้าของอย่างแท้จริงของสิ่งแวดล้อมศึกษานอกสถานศึกษาจึงเป็นสิ่งที่บั่นทอน แม้ว่าหน่วยงานและองค์กรต่างๆ จะมีการดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาอยู่ไม่น้อย แต่เป็นการดำเนินการ

ในลักษณะต่างคนต่างทำในขอบเขตจำกัด กระจัดกระจาย และไม่ต่อเนื่อง ไม่มีพลังพอที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง

ความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ของสิ่งแวดล้อมศึกษาออกสถานศึกษายังมีจำกัด ทั้งในเชิงภาพรวมและรายละเอียด องค์ความรู้กระจัดกระจายและแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่จำนวนมากเป็นที่รู้จักแต่ภายในแวดวงเฉพาะเท่านั้น ประเด็นเนื้อหายังไม่ครอบคลุมและขาดการบูรณาการเนื้อหาหลากหลายด้านเข้าด้วยกัน

ความยากลำบากในการทำความเข้าใจในงานสิ่งแวดล้อมศึกษา จนสามารถมีจินตภาพอย่างแจ่มชัดก็เป็นสาเหตุหนึ่ง ในขณะที่ผู้ทำงานด้านสิ่งแวดล้อมหรือที่เกี่ยวข้องจำนวนมากมีความเข้าใจสับสนระหว่าง “สิ่งแวดล้อมศึกษา” กับ “การจัดการสิ่งแวดล้อม”

ในภาคราชการ หลายหน่วยงานมีแหล่งเรียนรู้ทั้งที่เป็นธรรมชาติ และที่ได้รับการจัดสร้างขึ้นซึ่งเอื้อต่องานสิ่งแวดล้อมศึกษา บางหน่วยงานสามารถร่วมดำเนินงานได้ รวมทั้งสนับสนุนทรัพยากรในการดำเนินงานด้วย แต่หน่วยงานราชการส่วนใหญ่ก็ยังไม่มีความคิดเชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อมศึกษาถูกละเลยในฐานะที่เป็นเครื่องมือเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายการทำงานหรือนโยบาย แหล่งเรียนรู้ต่างๆที่มีอยู่นั้นทำหน้าที่เน้นหนักด้านการให้ความรู้ในลักษณะที่เป็นจารีตประเพณีหรือฝ่ายรับ ยังขาดการรุกเพื่อมุ่งไปสู่การสร้างตระหนักรู้ ความเข้าใจ และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

สำหรับภาคธุรกิจนั้น องค์การธุรกิจจำนวนหนึ่ง โดยเฉพาะบริษัทขนาดใหญ่ให้ความสำคัญกับการทำกิจกรรมเพื่อสังคมด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ทั้งที่เกิดจากความสนใจของผู้บริหารเอง และได้รับการกระตุ้นหรือกดดันให้ดำเนินการเพื่อภาพพจน์ที่ดีและเพื่อให้ทัดเทียมมาตรฐานสากลหลายประเภท ปัจจุบันบริษัทธุรกิจหลายแห่งมีศักยภาพที่จะแสดงบทบาทสำคัญในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา ทั้งในการเป็นแหล่งทุน แหล่งความรู้ในบางเรื่องที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจประกอบการ ตลอดจนการเป็นหน่วยปฏิบัติการทั้งภายในองค์กรและนอกองค์กร

เครือข่ายความร่วมมือของภาคธุรกิจ ที่ทำกิจกรรมเพื่อสังคมด้านสิ่งแวดล้อม ยังมีการดำเนินการอย่างเข้มแข็ง อาทิ คณะกรรมการนักธุรกิจเพื่อสิ่งแวดล้อมไทย (TBCSD หรือ ธวท.) เครือข่ายธุรกิจเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้ง มีองค์กรหรือกลไกสนับสนุนอยู่จำนวนหนึ่ง เช่น สถาบันสิ่งแวดล้อมอุตสาหกรรมในสังกัดสภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย สถาบันธุรกิจเพื่อสังคม ศูนย์ส่งเสริมธุรกิจเพื่อสังคมในสังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

อย่างไรก็ตาม ประเด็นสิ่งแวดล้อมศึกษาที่มีบทบาทอยู่ในธุรกิจปัจจุบัน ยังคงจำกัดตัวอยู่ในธุรกิจขนาดใหญ่ มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานผสมผสานระหว่างการค้าเงินเชิงรับเพื่อป้องกันหรือลดปัญหาจากการดำเนินธุรกิจซึ่งสร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และการดำเนินงานเชิงรุกเพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดีแก่บริษัท ทำให้ขาดความชัดเจนในเป้าหมายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กลายเป็นข้อจำกัดในการประสานความร่วมมือกับบางเครือข่าย อาทิ องค์กรพัฒนาเอกชนที่กำหนดบทบาทเป็น

ฝ่ายตรวจสอบวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินงานของบริษัท ในขณะที่องค์กรธุรกิจส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ ทั้งเชิงเนื้อหาและกระบวนการทำงานด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งต้องการการเสริมแรงจากภาคส่วนอื่น

ประเทศไทยมีองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีประสบการณ์และองค์ความรู้ในงานสิ่งแวดล้อมศึกษา เข้มข้นอยู่จำนวนหนึ่ง ทั้งในเชิงเนื้อหาและกระบวนการ ขณะเดียวกันก็มีองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรชุมชนที่ทำงานด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจำนวนมาก องค์กรเหล่านี้ทำงานครอบคลุมประเด็นเนื้อหาด้านต่างๆ อย่างกว้างขวาง และสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ในส่วนของพื้นที่ก็มีองค์กรที่ทำงานในระดับต่างๆ ครอบคลุมทุกภูมิภาคของประเทศ โดยบางส่วนก็มีการทำงานแบบเครือข่ายในระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค และระดับชาติ รูปธรรมประการหนึ่งของความร่วมมือนี้ได้แก่ งานสิ่งแวดล้อมประจำปี องค์กรเหล่านี้มีงานด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาสอดแทรกในการดำเนินงานมากบ้างน้อยบ้าง ทั้งที่เกิดขึ้นอย่างมีจุดมุ่งหมายหรือว่าเป็นไปเอง ในภาพรวมจึงนับว่ามีศักยภาพที่จะเป็นผู้ดำเนินการหรือผู้มีส่วนสนับสนุนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษาฯ ได้ดี

แม้กระนั้นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อมศึกษายังนับว่ามีจำนวนไม่มาก และส่วนใหญ่ดำเนินการเป็นรายโครงการโดยอาศัยงบประมาณจากแหล่งทุนอื่น โดยองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรชุมชนจำนวนมากที่ทำงานด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แม้เนื้อหางานจะอยู่ในแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างชัดเจน แต่บทบาทส่วนใหญ่เป็นการรณรงค์และขับเคลื่อนนโยบายด้วยเครื่องมืออื่นๆ ประเด็นสิ่งแวดล้อมศึกษามักถูกนำไปผูกติดกับเป้าหมายหลักในงานเฉพาะส่วนของตนเอง มากกว่าที่จะขยายผลด้วยการเดินทางไปสู่เป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงสู่สังคมที่มีพลเมืองที่มีหัวใจสีเขียวในตนเอง

ด้วยปริมาณและความหลากหลายขององค์กรพัฒนาเอกชน โดยเฉพาะบรรดาองค์กรเล็กๆ ที่ไม่มีสถานะทางการ ทำให้เข้าถึงยาก อีกทั้งองค์กรส่วนใหญ่จะมีความถนัดและศักยภาพเฉพาะ (ทำงานเฉพาะประเด็นหรือเฉพาะพื้นที่) ซึ่งต้องการจะธำรงรักษาไว้โดยไม่ยอมเปลี่ยนแปลง รวมทั้งมักจะมีเกณฑ์หรือมาตรฐานเชิงอุดมการณ์สำหรับกำหนดความร่วมมือกับภาคส่วนอื่น โดยเฉพาะภาคธุรกิจเอกชน

ปัจจุบันองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้รับโอนภารกิจและงบประมาณเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น ซึ่งในการดำเนินงานต้องใช้แนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชน และ อปท. จำนวนไม่น้อยใช้สิ่งแวดล้อมศึกษาในการสนับสนุนการดำเนินงาน แม้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะเป็นหน่วยงานหลักด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ แต่หลายแห่งยังไม่เห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมศึกษา และในบรรดาที่ตระหนักถึงความสำคัญเองก็ยังต้องการการสนับสนุนทางวิชาการจากหน่วยงานและองค์กรอื่นๆ อีกมาก

กรณีเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับชุมชนเมือง เป็นที่น่าสังเกตว่า ขณะที่ในพื้นที่ชนบทของประเทศ กระบวนการชุมชนเข้มแข็งสามารถกระตุ้นให้เกิดการสืบค้นและสังเคราะห์ทุนและภูมิปัญญาท้องถิ่น จนกระทั่งเกิดความตระหนักและความสนใจเรียนรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนา

ชุมชน และฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างกว้างขวาง แต่กระบวนการข้างต้นใช้ไม่ได้ผลกับชุมชนเมือง ทั้งที่เมืองเป็นพื้นที่ที่มีการบริโภคเข้มข้นและมีขนาดใหญ่ ดังนั้นจึงมีการสูบดึงทรัพยากรธรรมชาติและก่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างมากและอย่างซับซ้อน แต่ภาพรวมของสิ่งแวดล้อมศึกษา ภาคเมืองยังขาดการพัฒนา ซึ่งส่วนหนึ่งอาจเกิดจากการขาดองค์กรที่ทำงานด้านนี้ อย่างจริงจังและต่อเนื่อง

สำหรับสื่อมวลชน มีผู้สื่อข่าวสายสิ่งแวดล้อม ทั้งที่ทำงานในองค์กรสื่อปัจจุบันและที่เลิกแล้ว แต่ยังคงเห็นความสำคัญและมีความสนใจเนื้อหาเรื่องนี้ นอกจากนี้ยังมีการรวมตัวของสื่อสื่อข่าวสายสิ่งแวดล้อมที่ทำงานในองค์กรสื่อ โดยเฉพาะสื่อสิ่งพิมพ์ จัดตั้งเป็นชมรมนักข่าวสิ่งแวดล้อม โดยมีการดำเนินกิจกรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่อง ทั้งที่เกี่ยวกับวิชาชีพโดยตรงและที่มากกว่านั้น

ในภาพรวมสื่อที่นำเสนอเนื้อหาด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในแนวทางที่ยั่งยืนอย่างจริงจัง และต่อเนื่องมีน้อยมาก โดยต้องเผชิญและฝ่าฟันกับข้อจำกัดต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทุน การไม่ได้เวลาออกอากาศที่เป็นช่วงผู้ชมมาก เป็นต้น

ส่วนหนังสือพิมพ์ที่เคยตื่นตัวเรื่องข่าวสิ่งแวดล้อมเมื่อช่วงทศวรรษ 2530 แต่ภายหลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 ทำให้นักข่าวและข่าวสิ่งแวดล้อมลดบทบาทความสำคัญลง หนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่ในปัจจุบันไม่มีโต๊ะข่าวสิ่งแวดล้อม และไม่มีหน้าสิ่งแวดล้อม แม้มีนักข่าวที่รับผิดชอบงานในสายสิ่งแวดล้อม แต่ต้องแข่งขันและแสวงหาพื้นที่ในหน้าข่าวทั่วไป โดยที่ค่อนข้างได้รับความสำคัญอยู่ในลำดับท้ายๆ

สื่อที่เป็นช่องทางเข้าถึงผู้ฟังได้อย่างกว้างขวาง เช่น วิทยุกระจายเสียง และเข้าถึงผู้ชมวงกว้างได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น โทรทัศน์ ยังคงไม่ให้ความสำคัญกับเนื้อหาสิ่งแวดล้อม และมีประสบการณ์กับเนื้อหาเรื่องนี้ค่อนข้างน้อย การนำเสนอข่าวสิ่งแวดล้อมเป็นไปในลักษณะตามกระแสมากกว่าเป็นความคิดริเริ่มจากตนเอง หรือมีบทบาทในเชิงรุก

การขาดงบประมาณและปราศจากผู้สนับสนุนนับเป็นข้อจำกัดสำคัญของการผลิตรายการด้านสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในกรณีของโทรทัศน์ ขณะเดียวกัน ด้วยธรรมชาติของสื่อที่มีเวลาจำกัดและราคาแพง ทำให้การนำเสนอเรื่องสิ่งแวดล้อมบางประเด็นที่มีมิติซับซ้อนเป็นไปได้ยาก

ประตูแห่งโอกาสของสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในประเทศไทย

กระแสการพัฒนาระดับชาติและนานาชาติ

ในช่วงหลังของทศวรรษที่ผ่านมา สังคมไทยมีความตระหนักและตื่นตัวกับเรื่องสิ่งแวดล้อมขึ้น แต่อย่างไรก็ดี อันเนื่องมาจากเหตุภัยพิบัติรุนแรง ซ้ำซาก เช่น น้ำท่วม ดินถล่ม สึนามิ และกระแสความสนใจของโลกเรื่องภาวะโลกร้อนที่กระตุ้นให้สังคมตระหนักถึงผลกระทบของการพัฒนาที่ไม่คำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การประกาศทศวรรษสากลแห่งการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยที่องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) เป็นหน่วยงานหลักในการส่งเสริมทศวรรษดังกล่าว ก็จะมีส่วนสนับสนุนให้หน่วยงานต่างๆ ทั้งไทยและต่างประเทศให้ความสนใจกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา ให้เพิ่มสูงขึ้นเช่นกัน

นอกจากนั้น แนวคิดในเรื่องการพัฒนาที่คลี่คลายมาในช่วงทศวรรษก่อน อาทิ การพัฒนาที่คนเป็นศูนย์กลาง เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับความสุขมวลรวมของคนในประเทศ (Gross National Happiness หรือ GNH) ยิ่งกว่าผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (Gross Domestic Product หรือ GDP) กระบวนการชุมชนเข้มแข็ง และความสำคัญของทุนและภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น เป็นแนวทางที่สอดคล้องและสนับสนุนสิ่งแวดล้อมศึกษา

ในภาคธุรกิจ แนวคิดเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคม หรือ CSR และมาตรฐานสากลใหม่ ว่าด้วยเรื่องการรับผิดชอบต่อสังคม (ISO 26000 หรือ ISO SR) มีแนวโน้มที่กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ภาคธุรกิจต้องปฏิบัติตามอย่างแพร่หลาย ซึ่งจะทำให้องค์กรธุรกิจต่างๆ เข้ามามีบทบาทในทางที่ส่งเสริมสิ่งแวดล้อมศึกษา มากยิ่งขึ้น

ภาคีเครือข่าย

ปัจจุบัน การปรากฏขึ้นขององค์กรระดับชาติที่ทุนและเครือข่ายทั่วประเทศ องค์กรเหล่านี้ก่อตั้งขึ้นเพื่อทำงานสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืน อาทิ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ คณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ จึงน่าที่จะเป็นพันธมิตรสำคัญในการทำงานสิ่งแวดล้อมศึกษา

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้รับการโอนภารกิจทางด้านสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น เป็นเหตุให้ต้องการความรู้และเครื่องมือต่างๆ จึงเป็นโอกาสที่สิ่งแวดล้อมศึกษา จะสอดแทรกเข้าไปได้ โดยที่ภาคส่วนนี้มีต้นทุนในแง่ของอำนาจทางปกครอง อำนาจตามกฎหมาย และงบประมาณอยู่ด้วย

ทั้งนี้ย่อมรวมไปถึงองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งทำงานในสายวัฒนธรรมและการศึกษาที่ให้ความสนใจต่อประเด็นเนื้อหาด้านสิ่งแวดล้อม เอื้อให้สามารถสร้างงานสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนได้

เทคโนโลยีและช่องทางการสื่อสารใหม่

ปัจจุบันมีเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารใหม่ๆ ที่มีต้นทุนต่ำ ทว่าประสิทธิภาพสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อินเทอร์เน็ตที่ช่วยให้สามารถค้นหาแหล่งเรียนรู้เผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา ได้ทั้งภายในและระหว่างประเทศ นอกจากนี้ การเกิดขึ้นของสื่อกระแสรอง เช่น วิทยุชุมชน เว็บไซต์ข่าวต่างๆ ก็จะเป็นช่องทางการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษา ได้กว้างขวางและหลากหลายมากขึ้น

ในส่วนของสื่อมวลชน การปฏิรูปสื่อที่กำลังดำเนินการอยู่อย่างต่อเนื่อง และการถือกำเนิดขึ้นของทีวีสาธารณะย่อมน่าจะส่งผลให้เกิดโอกาสและพื้นที่ในการสื่อสารเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา เพื่อสร้างความเข้าใจในสังคมไทยมากขึ้น เป็นช่องทางในการเผยแพร่ และอาจดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษา โดยตรงด้วย

กำแพงที่ขวางกั้นของสิ่งแวดล้อมศึกษา ในประเทศไทย

การทำงานในเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา จำเป็นต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องยาวนาน จึงจะเห็นผลเป็นรูปธรรมความสำเร็จ จึงมักถูกมองข้ามความสำคัญ โดยผู้กำหนดนโยบายและหน่วยงานต่างๆ มักให้ความสนใจกับการทำงานที่ให้ผลสำเร็จในระยะสั้น แม้ว่าจะไม่ยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจุบันประเทศไทยมีวาระแห่งชาติที่สำคัญและเร่งด่วนหลายเรื่อง อันได้แก่ด้านการเมือง เศรษฐกิจ และความมั่นคง ซึ่งจะเป็นเรื่องที่ได้รับ ความสนใจจากผู้กำหนดนโยบายและสาธารณชนในลำดับต้นๆ ด้วยเหตุนี้สิ่งแวดล้อมศึกษา จึงอาจไม่ได้รับความสนใจ และไม่ได้รับการสนับสนุนด้านทรัพยากรเท่าที่ควร

องค์กรต่างประเทศซึ่งเคยเป็นแหล่งสนับสนุนทางการเงินที่สำคัญ มีแนวโน้มว่าจะลดความช่วยเหลือ เพราะประเทศไทยเป็นประเทศที่มีระดับการพัฒนาค่อนข้างสูงแล้ว ในขณะที่องค์กรธุรกิจซึ่งได้รับผลกระทบจากเศรษฐกิจซึ่งชะลอตัวก็อาจจะลดบทบาทในฐานะแหล่งทุนด้วยเช่นกัน

สรุปการวิเคราะห์ปัจจัยบวกและปัจจัยลบของการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา ในประเทศไทย

เมื่อพิจารณาประตูแห่งโอกาส และกำแพงที่ขวางกั้นจากสิ่งกีดขวาง และบั้นทอน ตลอดจนข้างต้นนี้ จะเห็นว่าสิ่งแวดล้อมศึกษา ในประเทศไทยยังอยู่ในระยะเริ่มต้นพัฒนา ปัจจัยกีดขวางที่สำคัญคือศักยภาพของหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ซึ่งเรียกว่าเป็นทุนเดิมที่สามารถนำมาต่อยอดในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา และปัจจุบันก็มีโอกาสต่างๆ ที่จะเอื้ออำนวยต่อการเสริมพลังต่อยอดปัจจัยดังกล่าว ทั้งนี้จำเป็นจะต้องกำจัดข้อบั้นทอนหลักๆ ซึ่งได้แก่การขาดโครงสร้างเชิงสถาบันที่สนับสนุนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา การขาดการจัดการความรู้และข้อมูลที่เป็นระบบเพื่อการใช้ประโยชน์ได้ง่าย และขาดการประสานการดำเนินงานระหว่างฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ในส่วนกำแพงที่ขวางกั้นนั้น ไม่ได้ปิดตาย และเป็นสิ่งที่น่าจะสามารถฝ่าข้ามไปได้ หากมีการเยียวยาแก้ไขข้อบั้นทอนและเพิ่มพูนการกีดขวาง ฉะนั้นแนวทางการพัฒนาที่ควรได้รับความสำคัญอันดับแรกจึงได้แก่การพัฒนาฐานของสิ่งแวดล้อมศึกษา ให้เข้มแข็ง ควบคู่ไปกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา โดยการต่อยอดจากพลังกีดขวางซึ่งเป็นทุนที่มีอยู่เดิม

ตารางที่ 1 สรุปผลการวิเคราะห์ ปัจจัยบวกและปัจจัยลบของการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษาในประเทศไทย

	เกือหมุน	ปมทอน
<p>สรุปผลการวิเคราะห์ ปัจจัยบวกและปัจจัยลบ ของการพัฒนา สิ่งแวดล้อมศึกษา ในประเทศไทย</p>	<ul style="list-style-type: none"> กรอบกฎหมาย นโยบาย และยุทธศาสตร์สำคัญของประเทศไทยสนับสนุนและเอื้ออำนวย 	<ul style="list-style-type: none"> ขาดเจ้าภาพ นโยบาย ยุทธศาสตร์ เป้าหมายร่วม กลไกการประสานงาน และกำกับ ติดตาม ประเมินผล
	<ul style="list-style-type: none"> หน่วยงานและองค์กรต่างๆ มีองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องและมีแหล่งเรียนรู้แบบต่างๆ 	<ul style="list-style-type: none"> หน่วยงานและยุทธศาสตร์ EESD ในการทำงานด้านสิ่งแวดล้อมเพราะใช้เวลานานจึงจะเห็นผลสำเร็จเป็นรูปธรรม
	<ul style="list-style-type: none"> นโยบายการศึกษาและการจัดทำหลักสูตรของ ศธ. ส่งเสริมการบูรณาการ EESD กับการเรียนการสอนวิชาต่างๆ 	<ul style="list-style-type: none"> สังคมมีความเข้าใจ EESD จำกัด ขาดความตระหนัก EESD ชุมชนเมืองล้าหลังและไม่พัฒนา เพราะขาดองค์กรที่ทำงานต่อเนื่อง
	<ul style="list-style-type: none"> โรงเรียนและครูจำนวนไม่น้อยมีประสบการณ์การทำงานร่วมกับภาคส่วนอื่นๆ 	<ul style="list-style-type: none"> ครูขาดทักษะการบูรณาการ EESD ในการเรียนการสอน
	<ul style="list-style-type: none"> มีการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาในระดับอุดมศึกษา 	<ul style="list-style-type: none"> ขาดความเชื่อมโยงระหว่าง EESD ในและนอกสถานศึกษา
	<ul style="list-style-type: none"> ธุรกิจขนาดใหญ่สนใจเป็นแหล่งทุนและมีประสบการณ์ในงานด้านสิ่งแวดล้อม 	<ul style="list-style-type: none"> ธุรกิจขนาดใหญ่อาจมีผลประโยชน์ทับซ้อน เป็นอุปสรรคต่อการสร้างความร่วมมือแบบพหุภาคีในการพัฒนา EESD
	<ul style="list-style-type: none"> มีองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมจำนวนมาก 	<ul style="list-style-type: none"> องค์กรพัฒนาเอกชนไม่ให้ความสำคัญกับการขยายผลงานสิ่งแวดล้อมที่ทําอยู่ไปสู่งาน EESD
	<ul style="list-style-type: none"> อปท. มีภารกิจในการจัดการ สิ่งแวดล้อมและทำงานโดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน 	<ul style="list-style-type: none"> อปท. ส่วนใหญ่ยังไม่เห็นความสำคัญหรือขาดความรู้ความเข้าใจ และทักษะ EESD
	<ul style="list-style-type: none"> มีนักข่าวสิ่งแวดล้อมที่มีคุณภาพและประสบการณ์ 	<ul style="list-style-type: none"> ข่าวสิ่งแวดล้อมถูกดบทบาทและช่องทางการเผยแพร่เพราะเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ

<p>ประเด็นแห่งโอกาส</p> <p> ภัยพิบัติ วิกฤตสิ่งแวดล้อม และโลกร้อน ฯลฯ กระตุ้นให้สังคมไทยตื่นตัวและให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น</p> <p> แนวทางการพัฒนาสำคัญในปัจจุบัน เช่น เศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนเข้มแข็ง สอดคล้องและสนับสนุน EESD</p> <p> มีองค์กรระดับชาติที่มีปรัชญาและแนวทางการดำเนินงาน ที่น่าจะเป็นพันธมิตรสำคัญ</p> <p> เทคโนโลยีใหม่ด้านสื่อและการปฏิรูปสื่อ จะเปิดพื้นที่ในการสร้างความเข้าใจและการดำเนินงาน EESD มากขึ้น</p>	<p>จุดแข็ง-โอกาส : รุกไปข้างหน้า</p> <p>- เมื่อพิจารณาจากมติดูจุดแข็งและโอกาสนั้นพบว่า มีโอกาสที่จะพัฒนาจุดแข็งเพื่อรุกไปข้างหน้าได้มาก แต่จะต้องกำจัดจุดอ่อนเสียก่อน การรุกไปข้างหน้าจึงเป็นแนวทางการพัฒนาที่ควรให้ความสำคัญเป็นลำดับที่ 2 ซึ่งสามารถดำเนินการดูงานไปกับการกำจัดจุดอ่อนได้</p>	<p>จุดอ่อน-โอกาส : พัฒนาฐานให้เข้มแข็ง</p> <p>- เนื่องจาก EESD ในประเทศไทยยังมีจุดอ่อนที่โครงสร้างเชิงสถาบันซึ่งเป็นขีดจำกัดสำคัญของการพัฒนา EESD รวมทั้งจะเป็นรากฐานสำคัญของการดำเนินงาน EESD อย่างยั่งยืน และปัจจุบันก็เป็นโอกาสที่จะกำจัดจุดอ่อนนี้ จึงควรให้ความสำคัญเป็นลำดับแรกกับการกำจัดจุดอ่อนเพื่อพัฒนาฐานให้เข้มแข็ง</p>
<p>กำแพงขวางกั้น</p> <p> มีวาระแห่งชาติที่สำคัญและเร่งด่วนด้านการเมืองและเศรษฐกิจที่จะดึงความสนใจไปจากเรื่อง EESD</p> <p> องค์การต่างประเทศมีแนวโน้มที่จะลดความช่วยเหลือ</p> <p> ภาครัฐเอกชนได้รับผลกระทบจากเศรษฐกิจชะลอตัว อาจลดบทบาทในฐานะแหล่งทุนสนับสนุน</p>	<p>จุดแข็ง-การขวางกั้น : ก้าวข้ามกำแพง</p> <p>เนื่องจากกำแพงมีใช่อุปสรรคร้ายแรงที่จะส่งผลกระทบต่อการพัฒนา EESD มากนัก แต่ก็อาจมีความไม่สะดวกในการทำงานได้ จึงควรมีการดำเนินการเพื่อก้าวข้ามกำแพงเหล่านั้น แนวทางการพัฒนาจึงได้รับการให้ความสำคัญเป็นลำดับที่ 3</p>	<p>จุดอ่อน-การขวางกั้น : ปรับเปลี่ยนภายในเพื่อรับความเสี่ยง</p> <p>- เนื่องจากกำแพงมีใช่อุปสรรคร้ายแรงที่จะส่งผลกระทบต่อการพัฒนา EESD มากนัก และถ้ามีการพัฒนาฐานให้เข้มแข็งแล้วก็จะสามารถรับมือกับสิ่งกีดขวางเหล่านี้ได้ แนวทางการพัฒนาจึงได้รับการให้ความสำคัญเป็นลำดับที่ 4</p>

บทที่ 3

อุดมคติและจินตนาการ
ของการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนา
ที่ยั่งยืนในประเทศไทย

บทที่ 3

อุดมคติและจินตนาการของการพัฒนา สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศไทย

การดำเนินงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มีอุดมคติอยู่ที่การยกระดับงานด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศขึ้น จากทุกวันนี้ที่เน้นการจัดการ “สิ่งแวดล้อม” ไปสู่ขั้นของการจัดการ “คน” เพื่อให้ประชาชนทุกคนเป็นผู้ร่วมรับผิดชอบดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นฐานชีวิตของชุมชนและสังคม ทั้งเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

โดยการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา ถูกกำหนดจุดหมายปลายทางไปสู่การที่ประชาชนทุกคนไม่ยกเว้นใครเลย ไม่ว่าจะเพศ วัย องค์กร ชุมชน ภาคส่วนใดๆ เกิดความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนัก และรู้สึกอย่างลึกซึ้งถึงปัญหา สาเหตุของปัญหา และผลกระทบของปัญหา มีเจตคติและค่านิยมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม มีทักษะที่สำคัญจำเป็น และเข้าร่วมรับผิดชอบดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

เหตุเพราะว่าการพัฒนาเช่นนี้ มีอาจทำให้เห็นผลประจักษ์ได้ภายในระยะเวลาอันสั้น ดังนั้นระยะเวลาและความต่อเนื่อง คือเงื่อนไขความจำเป็นที่การพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา แต่ความจำเป็นของสิ่งแวดล้อมศึกษาก็เป็นเรื่องที่ไม่อาจนิ่งเฉยได้ ในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งในเชิงรุกและเชิงรับ เพื่อสนับสนุนการการพัฒนาที่ยั่งยืน ฉะนั้นจึงต้องกำหนดแผนและเป้าหมายการดำเนินงานเป็นระยะๆ

แผนหลักการพัฒนาของสิ่งแวดล้อมศึกษา ในกรอบระยะเวลา 2551-2555

ภารกิจและเป้าหมาย

ในฐานะเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา แผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษา
ระยะแรกเริ่มมีภารกิจสำคัญ 2 ประการ คือ

1. การเป็นกระจกสะท้อนให้เกิดความตระหนักและเข้าใจสถานการณ์ ปัญหา อุปสรรค และ
บทบาทของสิ่งแวดล้อมศึกษา ในสังคมไทย และกระตุ้นให้เกิดความตระหนัก ความรับผิดชอบ และ
การมีส่วนร่วม ตลอดจนการขยายเครือข่ายในการรับมือกับปัญหาและส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน

2. การเป็นเข็มทิศและแผนที่นำทางในการกำหนดประเด็นร่วม เป้าหมายร่วม ตลอดจน
ทิศทางและแนวทางการพัฒนาร่วมกัน เพื่อเปิดช่องทางการมีส่วนร่วมให้กลุ่มต่างๆ เห็นว่าตนเอง
จะมีบทบาทได้อย่างไร มีช่องทางความร่วมมือกับกลุ่มอื่นๆ ในประเด็นอะไร อย่างไร เพื่อให้เกิด
ความร่วมมือที่มีพลังที่สามารถขับเคลื่อนไปสู่ความสำเร็จ

เป้าหมายความสำเร็จของแผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษา ในระยะเวลา 5 ปีแรกเน้นเป้าหมาย
เชิงกระบวนการซึ่งสำคัญจำเป็นต่อการวางรากฐานเพื่อพัฒนา EESD อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน
โดยคำนึงถึงผลการวิเคราะห์ SWOT ในบทที่ 2 ซึ่งนำไปสู่การระบุดำเนินการตามลำดับความสำคัญ
ของการพัฒนาตามลำดับดังนี้ 1) การพัฒนาฐานให้เข้มแข็ง 2) การรุกไปข้างหน้าโดยต่อยอดจากทุนเดิม
ที่มีอยู่ 3) การก้าวข้ามกำแพงที่ขวางกั้น 4) การปรับตัวรับมือกับอุปสรรคที่ดั่งขวาน

เป้าหมายการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา ในกรอบระยะเวลา 2551-2555 ได้แก่

1. หน่วยงาน องค์กร ตลอดจนกลุ่มเป้าหมายต่างๆ มีความเข้าใจและตระหนักถึงบทบาท
ของสิ่งแวดล้อมศึกษา

2. มีโครงสร้างเชิงสถาบันเพื่อสนับสนุนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา อย่างยั่งยืน

3. มีความร่วมมือและการประสานงานระหว่างฝ่ายต่างๆ เพื่อสนับสนุนการพัฒนา
สิ่งแวดล้อมศึกษา อย่างต่อเนื่อง

4. มีการพัฒนาและการแลกเปลี่ยนความรู้ เจตคติ และทักษะเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา
ทั้งในและนอกสถานศึกษาเพื่อทำให้สิ่งแวดล้อมศึกษา เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ตลอดชีวิต

5. มีการนำสิ่งแวดล้อมศึกษา ไปใช้สนับสนุนการดำเนินนโยบาย ยุทธศาสตร์ และ
การดำเนินงานพัฒนาในระดับประเทศ สาขา พื้นที่และท้องถิ่น

ตารางที่ 2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างอุดมคติและจุดหมาย EESD กับภารกิจและเป้าหมาย แผนหลัก EESD พ.ศ. 2551-2555

<p>อุดมคติ EESD</p> <p>การขยายขอบเขตการดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศจากปัจจุบันที่เน้นการจัดการ “สิ่งแวดล้อม” ไปสู่การจัดการ “คน” เพื่อให้ประชาชนทุกคนเป็นผู้ร่วมป้องกันและแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นฐานชีวิตของชุมชนและสังคม ทั้งยังเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศอย่างยั่งยืน</p>	<p>จุดหมาย EESD</p> <p>ประชาชนทุกคนไม่ยกเว้นใครเลย เกิดความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนักถึงปัญหา สาเหตุของปัญหา และผลกระทบของปัญหา มีเจตคติและค่านิยมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม มีทักษะที่สำคัญจำเป็น และเข้าร่วมรับผิดชอบดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อม</p>
<p>ภารกิจเพน EESD</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การเป็นกระจกสะท้อนให้เกิดความตระหนักและเข้าใจสถานการณ์ ปัญหา อุปสรรค และบทบาทของ EESD ในสังคมไทย และกระตุ้นให้เกิดความตระหนัก ความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วม ตลอดจนการขยายภาคีเครือข่ายในการรับมือกับปัญหาและส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน 2. การเป็นเข็มทิศและแผนที่นำทางในการกำหนดประเด็นร่วม เป้าหมายร่วม ตลอดจนทิศทางและแนวทางการพัฒนาอย่างกว้างๆ ร่วมกัน เพื่อเปิดช่องทางการมีส่วนร่วมให้กลุ่มต่างๆ เห็นว่าตนเองจะมีบทบาทได้อย่างไร มีช่องทางความร่วมมือกับกลุ่มอื่นๆ ในประเด็นอะไร อย่างไร เพื่อให้เกิดความร่วมมือที่มีพลังที่สามารถขับเคลื่อนไปสู่ความสำเร็จ 	<p>เป้าหมายเพน EESD (2551-2555)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. หน่วยงาน องค์กร ตลอดจนกลุ่มเป้าหมายต่างๆ มีความเข้าใจและตระหนักถึงบทบาทของ EESD 2. มีโครงสร้างเชิงสถาบันเพื่อสนับสนุนการพัฒนา EESD อย่างยั่งยืน 3. มีความร่วมมือและการประสานงานระหว่างฝ่ายต่างๆ เพื่อสนับสนุนการพัฒนา EESD อย่างต่อเนื่อง 4. มีการพัฒนาและการแลกเปลี่ยนความรู้ เจตคติ และทักษะเกี่ยวกับ EESD ทั้งในและนอกสถานศึกษาเพื่อทำให้ EESD เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ตลอดชีวิต 5. มีการนำ EESD ไปใช้สนับสนุนการดำเนินนโยบาย ยุทธศาสตร์ และการดำเนินงานพัฒนาในระดับประเทศ สาขา พื้นที่ และท้องถิ่น

หลักการสำคัญ

ในการจัดทำแผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษา ได้มีการประชุมกลุ่มย่อยผู้เชี่ยวชาญและกลุ่มผู้เกี่ยวข้องต่างๆ ที่มีความรู้และประสบการณ์เรื่องนี้หลายครั้ง ที่ประชุมได้ย้่าถึงความสำคัญของประเด็นต่างๆ ซึ่งอาจจัดได้ว่าเป็นหลักการสำคัญอันพึงสำเหนียกในการจัดทำแผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษา ดังต่อไปนี้

1. มีใช้แผนของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง และมีใช้แผนการดำเนินงานของภาครัฐ แต่เป็นแผนของทุกภาคส่วนในสังคม
2. เน้นการพัฒนาจากทุนความรู้และทุนทางสังคมที่มีอยู่ในภาคส่วนต่างๆ ของสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาท้องถิ่น และควรหลีกเลี่ยงการสร้างนิยามใหม่ ขอบเขตใหม่ แนวคิดใหม่ ซึ่งอาจนำไปสู่การสร้างควมสับสนมากกว่าจะเป็นประโยชน์
3. ให้ความสำคัญกับภาคส่วนและภาคีในระบบการศึกษาเท่าๆ กับภาคส่วนและภาคีนอกระบบการศึกษา
4. ตระหนักถึงความหลากหลายของชุมชน สังคม วัฒนธรรม และระบบนิเวศ ซึ่งจะตอบรับและตอบสนองต่อความต้องการสิ่งแวดล้อมศึกษาที่มีจุดเน้นและรูปแบบที่แตกต่างกัน

ยุทธศาสตร์การพัฒนา พ.ศ. 2551-2555

ยุทธศาสตร์การพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา ที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ ได้แก่

1. การสื่อสารสาธารณะเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา
2. การพัฒนาโครงสร้างเชิงสถาบันเพื่อเกื้อหนุนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา
3. การบูรณาการสิ่งแวดล้อมศึกษา กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและนโยบายสาธารณะอื่นๆ
4. การสร้างและเสริมพลังเครือข่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา
5. การตลาดเพื่อสิ่งแวดล้อมศึกษา
6. การเชื่อมโยงสิ่งแวดล้อมศึกษา ในและนอกสถานศึกษา
7. การจัดการความรู้สิ่งแวดล้อมศึกษา

แต่ละยุทธศาสตร์อาจรองรับเป้าหมายการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา มากกว่าหนึ่งเป้าหมาย และจะมีบทบาทในการขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายต่างๆ ในระดับมากและน้อยแตกต่างกัน

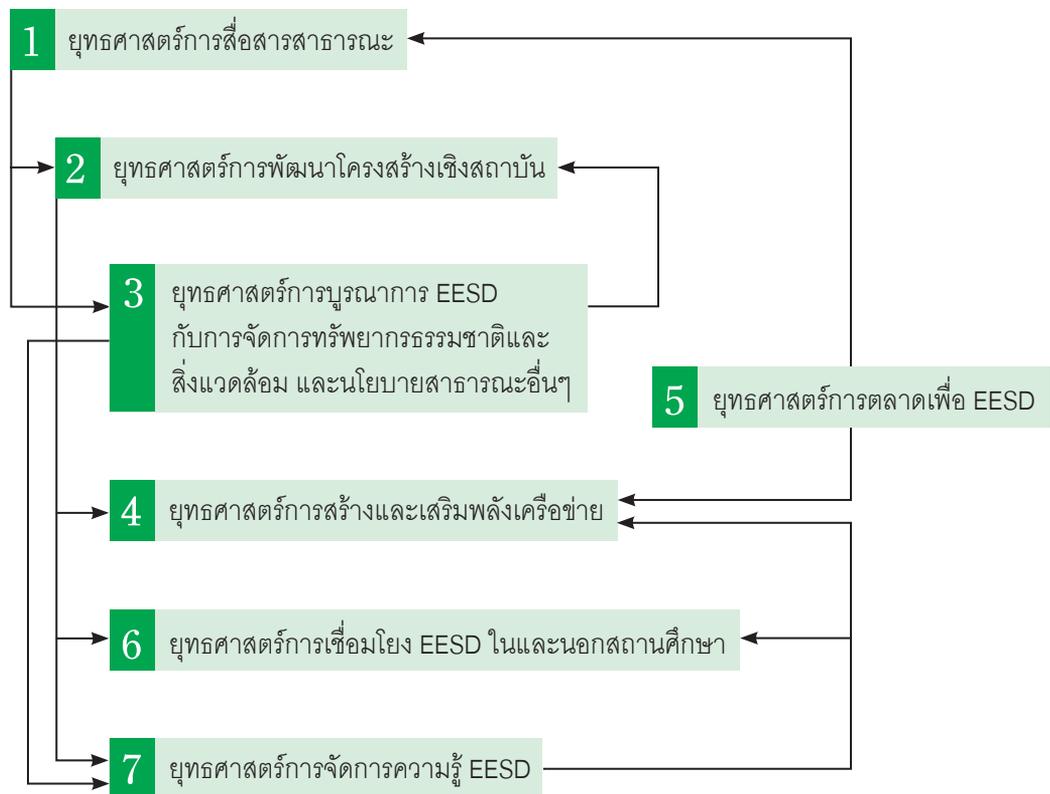

พลวัตของยุทธศาสตร์การพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา จำเป็นต้องคำนึงถึงพลวัตของยุทธศาสตร์ทั้ง 7 ข้อ ซึ่งควรดำเนินการตามขั้นตอน เพราะยุทธศาสตร์ต่างๆ มีพลวัตของความเชื่อมโยงและการหนุนเสริมซึ่งกันและกันที่สำคัญดังภาพข้างล่างนี้ (ลูกศรหมายถึงการหนุนเสริม)

ที่จริงแล้ว พลวัตระหว่างยุทธศาสตร์ต่างๆ มีความซับซ้อนกว่านี้ และมีความสัมพันธ์ในเชิงป้อนกลับ (feedback) ด้วย ภาพนี้แสดงเฉพาะพลวัตและความเชื่อมโยงสำคัญที่ควรได้รับความสนใจเป็นพิเศษ

ภาพที่ 3 แสดงพลวัตระหว่างยุทธศาสตร์ EESD พ.ศ. 2551-2555

การขับเคลื่อนทางยุทธศาสตร์

1. การสื่อสารสาธารณะกับสิ่งแวดล้อมศึกษา

การวางยุทธศาสตร์การสื่อสารสาธารณะเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เรื่องแรกที่ต้องดำเนินการ เพื่อสร้างความเข้าใจในอุดมคติร่วมกันในเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา โดยเฉพาะความสำคัญของสิ่งแวดล้อมศึกษา ที่จะป้องกันและแก้ไขปัญหาต่างๆ ความจำเป็นของบทบาทหน่วยงาน องค์กร และกลุ่มต่างๆ อันคือจุดเริ่มต้นของเครือข่ายความร่วมมือ เป็นรากฐานของการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์อื่นๆ ซึ่งระยะต่อไป เมื่อกลุ่มต่างๆ ตระหนักเข้าใจถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมศึกษา ย่อมต้องการแสวงหาความรู้ ทักษะเพิ่มเติม การสื่อสารสาธารณะย่อมเข้ามามีบทบาทอีกครั้งในฐานะที่เป็นเครื่องมือเพื่อรับรู้และส่งผ่านความรู้และทักษะให้แก่กลุ่มอื่นๆ กว้างขวางออกไป

การสื่อสารสาธารณะจะต้องใช้ในหลากหลายรูปแบบ และใช้ทั้งการสื่อสารทางเดียว อาทิ การสื่อสารทางหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และการสื่อสาร 2 ทาง อาทิ การจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้สื่อสารและผู้รับสารได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตลอดจนควรเชื่อมโยงไปสู่แหล่งเรียนรู้และรูปแบบการเรียนรู้ต่างๆ โดยเฉพาะความสามารถที่จะเข้าถึงข่าวสารข้อมูลที่ว่า เมื่อสนใจและต้องการเรียนรู้เพิ่มเติมหรือต้องการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ แล้ว จะสามารถแสวงหาแหล่ง-ช่องทางได้จากที่ใดบ้าง

หัวใจสำคัญของยุทธศาสตร์นี้คือ จะต้องแสดงให้เห็นว่า สิ่งแวดล้อมศึกษา ไม่ใช่เรื่องใหม่และไม่ใช่เรื่องของผู้เชี่ยวชาญ แต่เป็นสิ่งที่ทุกๆ คนมีความเกี่ยวข้องและประพศปฏิบัติกันอยู่แล้ว จึงอาจขยายดำเนินการให้กว้างขวางมากขึ้น ได้ผลดียิ่งขึ้น รวมทั้งการทำให้ฝ่ายต่างๆ มองเห็นตำแหน่งแห่งที่และบทบาทของตัวเอง ตลอดจนลู่ทางในการร่วมมือกับผู้อื่นในกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา อย่างแจ่มชัด

การสร้างความเข้าใจในอุดมคติร่วมกันเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา แบ่งการดำเนินงานตามกลุ่มเป้าหมายเป็น 3 ระยะ

- ระยะที่ 1) หน่วยงานและองค์กรภายใต้โครงสร้างเชิงสถาบันมีบทบาทเกี่ยวข้องและมีความสำคัญที่จะให้ความเกื้อหนุนสิ่งแวดล้อมศึกษา และเป็นเครือข่ายให้แก่สิ่งแวดล้อมศึกษา
- ระยะที่ 2) หน่วยงานและองค์กรที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนา และเผยแพร่แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ เจตคติ และทักษะสิ่งแวดล้อมศึกษา ทั้งในและนอกสถานศึกษา
- ระยะที่ 3) สาธารณชนทั่วไป

2. โครงสร้างเชิงสถาบันกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา

ความเชื่ออำนาจทางโครงสร้างเชิงสถาบัน จะช่วยให้เกิดความชัดเจนด้านนโยบาย แนวทางการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา การจัดสรรภารกิจความรับผิดชอบ กลไกและกระบวนการประสานงาน ทรัพยากรสนับสนุน ซึ่งทำให้เครือข่ายเกิดความเชื่อมั่นว่าจะมีฐานการสนับสนุนที่เข้มแข็งเพียงพอจะขับเคลื่อนไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย

โครงสร้างเชิงสถาบันที่สำคัญ ประกอบไปด้วย

1. นโยบาย/แผน นโยบายสิ่งแวดล้อมศึกษา ที่ชัดเจนจะช่วยยกระดับความสำคัญของสิ่งแวดล้อมศึกษา และหนุนเสริมการแสวงหาความร่วมมือและภาคีเครือข่ายทั้งในและนอกภาครัฐ รวมทั้งความร่วมมือและภาคีเครือข่ายจากต่างประเทศ แผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษา ที่ได้รับการยอมรับจากฝ่ายต่างๆ จะแสดงแนวทางการดำเนินงานสำคัญและเป็นกรอบในการจัดทำแผนปฏิบัติการของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. การจัดสรรภารกิจระหว่างฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ความจำเป็นที่จะต้อง มีหน่วยงานหลัก หรือ “เจ้าภาพหลัก” ที่จะรับผิดชอบการขับเคลื่อนการดำเนินงานตามแผนหลักฯ เป็นสิ่งสำคัญ และที่เหนืออื่นใดก็คือความเข้าใจร่วมกันว่าแผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษา นี้ มีใช่แผนของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง และ มีใช่แผนการดำเนินงานของภาครัฐ แต่เป็นแผนของทุกภาคส่วนในสังคม ฉะนั้น “เจ้าภาพหลัก” จะมีบทบาทสำคัญในการประสานความคิดและประสานงานระหว่างฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม มีภารกิจที่สอดคล้องและเหมาะสมที่จะทำหน้าที่เจ้าภาพหลักของสิ่งแวดล้อมศึกษา แต่จำเป็นจะต้องมีการปรับกระบวนการทำงานของส่วนต่างๆ ภายในกรมฯ ให้สามารถรองรับการดำเนินงานในส่วนนี้ได้ อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจาก “เจ้าภาพหลัก” แล้ว ในบางกรณียังมี “เจ้าภาพร่วม” ที่รับผิดชอบการประสานงาน และขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ และ “ภาคีเครือข่าย” ซึ่งเป็นหน่วยงาน องค์กร และกลุ่มต่างๆ ที่จะช่วยสนับสนุนการทำงานของเจ้าภาพหลักและเจ้าภาพร่วม โดยแต่ละฝ่ายจะต้องมีความเข้าใจบทบาท และทำงานตามความรับผิดชอบของตนเอง มีการทำความเข้าใจและปรึกษาหารือเรื่องแนวคิด แนวทาง และวิธีการทำงานอย่างใกล้ชิด

3. กลไกการประสานงานระหว่างหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างเจ้าภาพหลักและเจ้าภาพร่วมและภาคีเครือข่ายสำคัญ ถือเป็นเงื่อนไขความสำเร็จที่สำคัญ กลไกการประสานงานดังกล่าวอาจเป็นกลไกที่เป็นทางการ เช่น การจัดตั้งคณะกรรมการ หรือเป็นกลไกที่ไม่เป็นทางการ เช่น การสร้างเครือข่าย การประชุมเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการก็ได้

4. ทรัพยากร ในที่นี้หมายถึงบุคคลากรและงบประมาณ ตลอดจนแนวทางการระดมทรัพยากรสนับสนุนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา ทั้งจากภาครัฐ เอกชน ประชาชน และองค์กรต่างประเทศ อนึ่ง เนื่องจากงานสิ่งแวดล้อมศึกษา จะเป็นการดำเนินการหลายฝ่ายที่มีแหล่ง

งบประมาณหลากหลาย การจัดการแบบรวมศูนย์จึงไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ในกรณีนี้ หากต้องเป็นการประสานงานระหว่างฝ่ายต่างๆ ที่ทำงานร่วมกันขับเคลื่อนยุทธศาสตร์บรรดามี ในการประมาณการทรัพยากรที่จำเป็นต้องใช้ และระบุแหล่งทรัพยากรที่มีศักยภาพ ตลอดจนแนวทางการระดมทรัพยากร

อนึ่ง พึงคำนึงเสมอว่า ในการทำงานเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา เป็นการลงทุนของสังคมเพื่อประโยชน์ในระยะยาว จะไม่เกิดประโยชน์ตอบแทนอย่างเป็นรูปธรรมในระยะสั้น ภาครัฐจึงจะต้องให้การสนับสนุนทรัพยากรในการดำเนินงานในเรื่องสำคัญที่จะไม่สามารถแสวงหาทรัพยากรสนับสนุนได้จากแหล่งอื่น

5. ระบบข้อมูล เนื่องจากการทำงานแบบเครือข่าย เป็นหัวใจหลักของการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา ระบบข้อมูลเกี่ยวกับหน่วยงาน/องค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กิจกรรมและความก้าวหน้าในการดำเนินงานฯลฯ จึงมีความสำคัญมากต่อการประสาน และเชื่อมโยงการดำเนินงานของเครือข่ายต่างๆ ตามยุทธศาสตร์การสร้างและเสริมพลังภาคีเครือข่าย สิ่งแวดล้อมศึกษา

แม้ว่าปัจจุบันหน่วยงานและกลุ่มองค์กรต่างๆ มีข้อมูลอยู่บ้างแล้ว แต่ยังไม่ครอบคลุมไม่ทันสมัย และไม่เชื่อมโยงกัน การพัฒนาระบบข้อมูลสิ่งแวดล้อมศึกษา จึงควรให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงข้อมูลที่มีอยู่เดิม แล้วเพิ่มเติมและปรับปรุงให้ทันสมัยและครอบคลุมยิ่งขึ้น

6. กฎหมาย กฎ ระเบียบต่างๆ ที่สำคัญจำเป็นที่จะต้องพัฒนาหรือแก้ไขปรับปรุง เพื่อสนับสนุนการพัฒนา สิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งจำเป็นจะต้องมีการทบทวนดูว่า มีกฎหมาย กฎ ระเบียบอะไรบ้างที่ควรแก้ไขปรับปรุง หรือพัฒนาขึ้นมาใหม่เพื่อสนับสนุนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้ต้องใช้เวลาในการดำเนินการและไม่ใช้ความจำเป็นเร่งด่วน ควรจะให้หน่วยงาน กลุ่ม องค์กรต่างๆ ทำงานสิ่งแวดล้อมศึกษา ไปสักระยะหนึ่งก่อน เพื่อให้ทราบปัญหาอุปสรรคสำคัญในการดำเนินงาน แล้วจึงพิจารณาดำเนินการเรื่องนี้

ด้วยเหตุผลดังได้กล่าวมาข้างต้น การพัฒนาโครงสร้างเชิงสถาบันเพื่อสนับสนุนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา ควรดำเนินการเป็น 2 ระยะ กล่าวคือ

- ระยะที่ 1) เร่งพัฒนาโครงสร้างเชิงสถาบันส่วนที่ 1, 2 และ 3 ซึ่งจะเป็นพื้นฐานสำคัญของการดำเนินงานยุทธศาสตร์นี้และยุทธศาสตร์อื่นๆ ต่อไป
- ระยะที่ 2) พัฒนาโครงสร้างเชิงสถาบันส่วนที่ 4, 5 และ 6 แต่ในกรณีหน่วยงานภาครัฐซึ่งจำเป็นต้องใช้งบประมาณในการดำเนินงานก็จะต้องจัดทำงบประมาณเพื่อให้สามารถเริ่มดำเนินงานได้ทันทีและดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง

3. บูรณาการสิ่งแวดล้อมศึกษา กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและนโยบายสาธารณะอื่นๆ

เป็นการนำสิ่งแวดล้อมศึกษา ไปเชื่อมผสมควบคู่กับการทำงานด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อาทิ การจัดการขยะ การจัดการและอนุรักษ์ป่า การลดมลพิษทางอากาศ น้ำ การปรับปรุงภูมิทัศน์ การฟื้นฟูดิน ฯลฯ ซึ่งเป็นการจัดการ “คน” ควบคู่ไปกับการจัดการ “สิ่งแวดล้อม” โดยทั่วไป หน่วยงานและองค์กรต่างๆ อาจมีกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา อยู่บ้างแล้ว การมีแนวคิดที่ชัดเจนเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา และการให้ความสำคัญกับการดำเนินการดังกล่าวมากยิ่งขึ้น จะช่วยเสริมสร้างขบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา และทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ผลอย่างยั่งยืนมากขึ้น

นอกจากนั้น ยังมีความจำเป็นที่จะต้องนำสิ่งแวดล้อมศึกษา ไปแทรกใส่ไว้ในนโยบายด้านอื่นๆ อาทิ นโยบายด้านการท่องเที่ยว การขนส่ง อุตสาหกรรม พลังงาน ฯลฯ เพื่อให้ประชาชนมีความเข้าใจถึงความสัมพันธ์และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางบวกและทางลบที่เกิดขึ้น และช่วยกันส่งเสริมนโยบายและการดำเนินงานดังกล่าวไปในทิศทางที่เอื้อต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

การบูรณาการสิ่งแวดล้อมศึกษา กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และนโยบายสาธารณะต่างๆ จะช่วยยกระดับความสำคัญของสิ่งแวดล้อมศึกษา และส่งเสริมให้สิ่งแวดล้อมศึกษา มีบทบาทในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งจะมีผลต่อการขยายความต้องการและโอกาสของการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา อย่างยั่งยืน

การบูรณาการดังกล่าวควรดำเนินการตั้งแต่วิทยาลัยระดับชาติถึงระดับท้องถิ่น โดยควรเริ่มจากนโยบาย ยุทธศาสตร์ที่สิ่งแวดล้อมศึกษา สามารถเป็นมาตรการและวิธีการดำเนินงานสำคัญในการป้องกันและแก้ไขปัญหา โดยในช่วงเริ่มต้นท้องถิ่นควรเป็นลำดับความสำคัญแรกสุดที่จะดำเนินงาน เนื่องจากสามารถเห็นผลเป็นรูปธรรมได้เร็วและชัดเจน

ยุทธศาสตร์นี้จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากยุทธศาสตร์อื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงสร้างเชิงสถาบันและยุทธศาสตร์การสร้างและเสริมพลังภาคีเครือข่าย

ระหว่างปี พ.ศ. 2551-2555 มีเป้าหมายอยู่ 3 ระดับที่จะดำเนินการบูรณาการสิ่งแวดล้อมศึกษา กับ

- ระดับที่ 1) นโยบาย/ยุทธศาสตร์ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ในส่วนที่สิ่งแวดล้อมศึกษา เป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของนโยบาย/ยุทธศาสตร์นั้นๆ ได้แก่ การปรับแบบแผนการผลิตและการบริโภคที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมก็ได้รับมอบหมายให้เป็นเจ้าภาพในการดำเนินการเรื่องดังกล่าวด้วย
- ระดับที่ 2) นโยบาย/ยุทธศาสตร์/แผนพัฒนาจังหวัดเพื่อให้เป็นต้นแบบ/ตัวอย่างการดำเนินงานในระดับจังหวัด
- ระดับที่ 3) นโยบาย/ยุทธศาสตร์องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้เป็นต้นแบบ/ตัวอย่างการดำเนินงานแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ โดยเน้นการบูรณาการสิ่งแวดล้อมศึกษา กับการดำเนินงานของเทศบาล ซึ่งปัจจุบันเป็น อปท. ที่มีศักยภาพสูงในการจัดการสิ่งแวดล้อมและได้รับประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมศึกษา มากกว่า อปท. รูปแบบอื่นๆ

4. ภาคีเครือข่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา

มีความสัมพันธ์กับยุทธศาสตร์อื่นๆ ทั้งหมด จึงเป็นเงื่อนไขความสำเร็จที่สำคัญของการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา ของประเทศไทย รวมทั้งยังตอบสนองหลักการสำคัญในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา ของประเทศไทยใน 2 ประการ ได้แก่ การพัฒนาจากทุนความรู้และทุนทางสังคมที่มีอยู่ในภาคส่วนต่างๆ ของสังคมไทย และการตระหนักถึงความหลากหลายของชุมชน สังคม และระบบนิเวศ ซึ่งจะตอบรับและต้องการสิ่งแวดล้อมศึกษาที่มีจุดเน้นและรูปแบบที่แตกต่างกัน

ภาคีเครือข่ายอาจมีการรวมกลุ่มหลายลักษณะ ซึ่งจำแนกออกได้ตามความเกี่ยวข้องเป็นภาคส่วน เช่น หน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน สถานศึกษา ครู นักเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน ซึ่งปัจจุบันบางกลุ่มก็มีการคืบคั้นขึ้นเป็นเครือข่ายอยู่แล้ว เช่น เครือข่ายธุรกิจเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม

ประเด็นปัญหา เช่น กลุ่มองค์กรที่สนใจปัญหาลพิษในเมือง กลุ่มองค์กรที่สนใจฟื้นฟูป่าไม้ กลุ่มองค์กรที่สนใจเรื่องพลังงาน ฯลฯ ซึ่งในแต่ละเครือข่ายก็อาจจะมีความร่วมมือจากหลายภาคส่วน
พื้นที่ ทั้งในพื้นที่เขตเมือง จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ลุ่มน้ำ ฯลฯ

ภาคีเครือข่ายจึงควรดำเนินการในรูปแบบกระจายศูนย์ตามภาคส่วน ประเด็นปัญหา และพื้นที่ ฯลฯ ซึ่งมีความสนใจร่วมกันและสามารถแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ และทำงานร่วมกันได้อย่างต่อเนื่อง

อนึ่ง เนื่องจากหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อม การศึกษา สุขภาพ และ การพัฒนาหลายแห่งมีปรัชญาและแนวทางไปในวิถีเดียวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีการทำงาน ในรูปแบบเครือข่ายอยู่บ้างแล้ว จึงควรผูกมิตรกับหน่วยงานและองค์กรเหล่านี้เพื่อเชื่อมโยงเครือข่าย แทนที่จะพัฒนาเครือข่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา เป็นการเฉพาะ

ยุทธศาสตร์นี้จำเป็นต้องได้รับการหนุนช่วยจากยุทธศาสตร์การสื่อสารสาธารณะและ ยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงสร้างเชิงสถาบัน เพื่อยกระดับความสนใจและความสำคัญของงาน สิ่งแวดล้อมศึกษา และสร้างวิสัยทัศน์ เป้าหมาย และแนวทางการดำเนินงานร่วมกันในกลุ่มภาคี เครือข่าย

การสร้างและเสริมพลังเครือข่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา เป็นการเพิ่มพูนจำนวนผู้ร่วมขบวนการ และจะมีผลในการขยายทั้งความต้องการและการตอบสนองของสิ่งแวดล้อมศึกษา เป็นยุทธศาสตร์ที่ สามารถดำเนินการได้ทันที โดยจะดำเนินการแบบค่อยเป็นค่อยไปและแบ่งระยะการดำเนินงานดังนี้

- ระยะที่ 1) การเสริมพลังภาคีเครือข่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา ที่ทำงานสิ่งแวดล้อมศึกษา ในปัจจุบัน
- ระยะที่ 2) การขยายภาคีเครือข่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา สู่หน่วยงานและองค์กรที่มีความสนใจและศักยภาพสูงที่จะทำงานสิ่งแวดล้อมศึกษา ได้แก่องค์กรที่ ทำงานด้านสิ่งแวดล้อมทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันการศึกษา
- ระยะที่ 3) การเสริมพลังภาคีเครือข่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา อย่างต่อเนื่อง พร้อมกับการ ขยายภาคีเครือข่าย สิ่งแวดล้อมศึกษา ตามความสนใจและศักยภาพของ หน่วยงานและองค์กรต่างๆ

5. การตลาดเพื่อสิ่งแวดล้อมศึกษา

เนื่องจากสิ่งแวดล้อมศึกษา มิใช่เรื่องน่าตื่นตาตื่นใจชวนให้ต้องติดตามสำหรับหน่วยงาน องค์กร และสาธารณชนแต่สิ่งแวดล้อมศึกษา จำเป็นต้องมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องจึงจะเกิด สัมฤทธิ์ผล ยุทธศาสตร์การตลาดเพื่อสิ่งแวดล้อมศึกษา จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดสำหรับ หนุนเสริมการดำเนินงานยุทธศาสตร์อื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งยุทธศาสตร์ที่จำเป็นต้องอาศัย ความร่วมมือจากภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งให้ความสำคัญกับภาพลักษณ์ ความสนใจ และการยอมรับของ สาธารณชน

ยุทธศาสตร์การตลาดเพื่อสิ่งแวดล้อมศึกษา มีเป้าหมายสำคัญ 2 ประการ คือ

- 1) เน้นการสร้างสิ่งแวดล้อมศึกษา ให้เป็นจุดสนใจอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ผู้คนและองค์กร สนใจที่จะเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ ทำความเข้าใจ และพัฒนาทักษะสิ่งแวดล้อมศึกษา โดยจะต้อง

เพิ่มพูนกลุ่มผู้สนใจอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะเป็นการขยายความต้องการเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเป้าหมายที่อาจจะไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยวิธีการอื่นๆ นอกจากนั้นยังช่วยสร้างทัศนคติความแปลกใหม่ และน่าสนใจให้สิ่งแวดล้อมศึกษา ในภาพรวม

2) ทำให้สิ่งแวดล้อมศึกษา เป็นกลยุทธ์การตลาดของภาคธุรกิจเอกชน โดยภาคเอกชนเห็นว่าการมีส่วนร่วมในขบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา จะช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่ดี ทำให้สาธารณชนให้การยอมรับองค์กร และผลิตภัณฑ์ขององค์กร ซึ่งจะเป็นการเอื้ออำนวยให้เกิดแหล่งทุน และการสนับสนุนกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ของหน่วยงานและองค์กรต่างๆ เพิ่มมากขึ้น

ทั้งนี้ อาจพิจารณาตัวอย่างการดำเนินงานด้านการตลาดเพื่อสังคมของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ เช่น การลดการบริโภคยาสูบและสุรา การลดอุบัติเหตุ ฯลฯ

6. สิ่งแวดล้อมศึกษา กับความเชื่อมโยงกับในและนอกสถานศึกษา

มุ่งตอบสนองหลักการสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ การให้ความสำคัญกับภาคส่วนและภาคีในระบบการศึกษาเท่าๆ กับภาคส่วนและภาคีนอกระบบการศึกษา และ การพัฒนาจากทุนความรู้และทุนทางสังคมที่มีอยู่ในภาคส่วนต่างๆ ของสังคมไทย

การเชื่อมโยงเช่นนี้มีอยู่แล้วจากความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับหน่วยงานและองค์กรต่างๆ อาทิ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรชุมชน ประชาชนท้องถิ่น บริษัทเอกชน ฯลฯ แต่ยังคงอยู่ในขอบเขตจำกัด และส่วนใหญ่เป็นลักษณะการสร้างกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา เพื่อการเรียนรู้ของเด็กในสถานศึกษา ที่จริงแล้วยังมีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษาระหว่างสถานศึกษาด้วยตนเอง และระหว่างสถานศึกษากับองค์กรอื่นๆ อีกมาก แต่จำเป็นต้องอาศัยแรงหนุนเสริมทางนโยบายซึ่งได้แก่การยกระดับเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา ให้เป็นเรื่องสำคัญ ทั้งนี้ การดำเนินการตามแผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษา ก็จะเป็นส่วนสนับสนุนที่สำคัญประการหนึ่งด้วย

ยุทธศาสตร์นี้มุ่งกระตุ้นและสนับสนุนการเชื่อมโยงดังกล่าวในระดับพื้นที่ ซึ่งจะเป็นการระดมทุนเดิมด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา ที่มีอยู่ในสถานศึกษาและนอกสถานศึกษา เพื่อสร้างและเผยแพร่องค์ความรู้ เจตคติ ประสพการณ์ และทักษะที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งครอบคลุมการพัฒนาในมิติต่างๆ อาทิ การพัฒนาบุคลากร การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ การพัฒนาสื่อการเรียนรู้ โครงการและกิจกรรมต่างๆ ฯลฯ จนตกผลึกเป็นนวัตกรรมใหม่ๆ มีการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมในพื้นที่ต่างๆ เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสพการณ์จริง พร้อมกันนั้นก็จะมีผลให้เกิดการขยายภาคีเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง

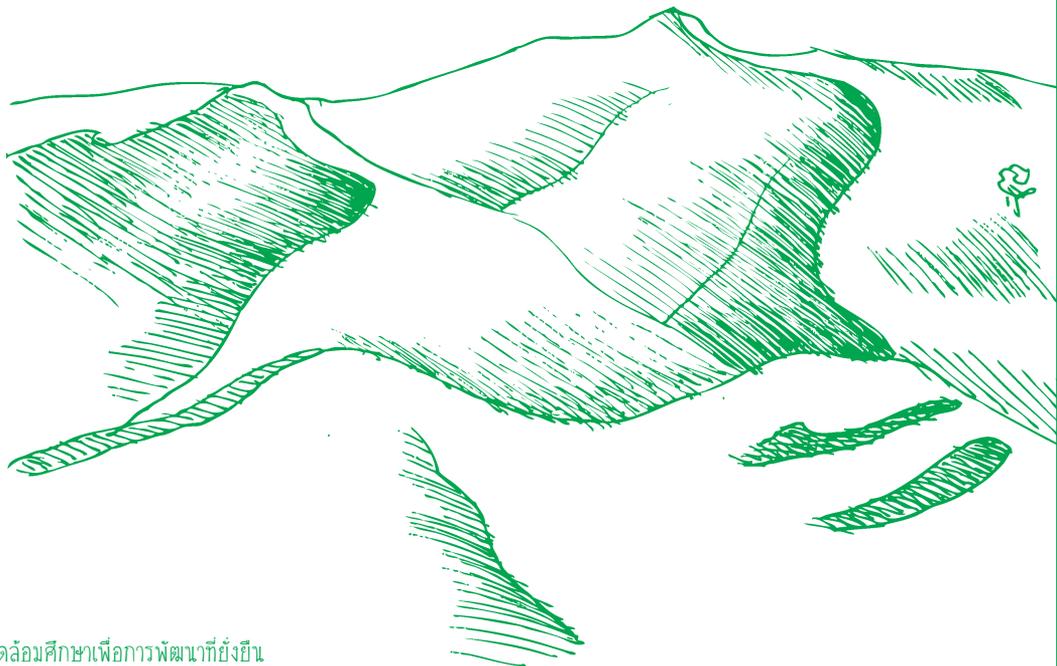
การเชื่อมโยงสิ่งแวดล้อมศึกษา ในและนอกสถานศึกษาจะเป็นเครื่องเทียบเคียงให้เห็นความต้องการ การตอบสนองของสิ่งแวดล้อมศึกษา และเป็นทางเชื่อมต่อไปให้เกิดการถ่ายเทและไหลเวียน ระหว่างส่วนขาดและส่วนเกินของ สิ่งแวดล้อมศึกษา ในสถานศึกษา และสิ่งแวดล้อมศึกษา นอกสถานศึกษา ตัวอย่างเช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีทรัพยากร แต่ขาดทักษะและ

กำลังคนที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา เพื่อสนับสนุนการจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น สามารถร่วมมือกับสถานศึกษาในพื้นที่ซึ่งขาดทรัพยากรและกิจกรรมการเรียนรู้ ดังนั้นก็จะเป็นโอกาสในการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงของครูและนักเรียน และเป็นโอกาสในการพัฒนานวัตกรรมใหม่ๆ ด้วย

เนื่องจากพื้นที่ต่างๆ มีลักษณะจำเพาะกันผิดแผกกันไป จึงควรดำเนินการใน 2 ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ 1) การสร้างต้นแบบ/ ตัวอย่างการเชื่อมโยงสิ่งแวดล้อมศึกษา ในและนอกสถานศึกษา เพื่อกระตุ้นความสนใจของหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ต่างๆ ซึ่งในระยะแรกควรเริ่มจากโรงเรียนต้นแบบ โรงเรียนนำร่อง ประเภทต่างๆ ของกระทรวงศึกษาธิการ เนื่องจากโรงเรียนเหล่านี้เป็นแหล่งเรียนรู้ดูงานของสถานศึกษาอื่นๆ อยู่แล้ว ก็จะทำให้สามารถขยายผลได้รวดเร็ว

ลักษณะที่ 2) การสนับสนุนการเชื่อมโยงสิ่งแวดล้อมศึกษา ในและนอกสถานศึกษา ตามความสนใจและความสมัครใจ เพื่อให้เกิดความหลากหลายที่เหมาะสมตามบริบทของแต่ละสถานการณ์และพื้นที่ ปัจจุบันมีความร่วมมือในลักษณะนี้กระจายอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ในระดับหนึ่ง ซึ่งควรจะได้รับการเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักเพื่อเป็นตัวอย่าง และจะช่วยสนับสนุนการขยายขอบเขตการเชื่อมโยงสิ่งแวดล้อมศึกษา ในและนอกสถานศึกษาให้กว้างขวางขึ้น

ยุทธศาสตร์นี้สามารถดำเนินการได้ทันที โดยอาจเริ่มดำเนินการในวงจำกัดก่อน และสามารถดำเนินการได้อย่างยืดหยุ่นตามความสนใจและข้อจำกัดด้านทรัพยากร ฯลฯ

7. การจัดการความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา

การพัฒนาองค์ความรู้สิ่งแวดล้อมศึกษา เป็นการดำเนินงานด้านตอบสนอง ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างแท้จริงก็ต่อเมื่อมีความต้องการ หรือความสนใจที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา แต่การสนองตอบก็มีส่วนสร้างความต้องการด้วยเช่นกัน เช่น กรณีที่เนื้อหาสาระเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา สร้างความตระหนัก กระตุ้นชักชวนให้เกิดความสนใจใคร่ที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา มากขึ้น

เป้าหมายของยุทธศาสตร์นี้คือ การพัฒนาระบบความรู้เพื่อสนับสนุนสิ่งแวดล้อมศึกษา ได้แก่ การพัฒนาองค์ความรู้ การเผยแพร่ความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา โดยเชื่อมโยงระหว่างผู้สร้างและผู้ใช้ความรู้ ในและนอกสถานศึกษา ฯลฯ และสนับสนุนการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างฝ่ายต่างๆ อย่างกว้างขวาง

การดำเนินงานที่สำคัญคือ การพัฒนาระบบการจัดการความรู้ที่รวบรวมองค์ความรู้ บุคลากร แหล่งเรียนรู้ หลักสูตร สื่อการเรียนรู้ ตัวอย่างโครงการและกิจกรรม ประสบการณ์ และทักษะที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเกิดจากการดำเนินงานในพื้นที่ต่างๆ ให้เป็นระบบ สามารถเข้าถึงได้ง่าย สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ ที่สนับสนุนการเรียนรู้ตามอัธยาศัยสำหรับคนทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพ ทุกพื้นที่ ได้ตลอดชีวิต

อนึ่ง องค์ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา ครอบคลุมทั้งความรู้ในเชิงวิชาการ วิทยาศาสตร์ และทักษะวิธีต่างๆ รวมถึงความรู้จากการสังเกต ประสบการณ์ ฯลฯ ซึ่งเป็นทุนความรู้ที่ได้จากการ สังเกตภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนต่างๆ และเมื่อภาคีเครือข่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา เพิ่มจำนวนขึ้น แข็งแกร่งมากขึ้น องค์ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา ก็จะขยายตัวอย่างรวดเร็ว ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมีระบบการจัดการความรู้ที่มีประสิทธิภาพมารองรับให้ทันการณ์

ในขณะที่การสร้างเสริมพลังภาคีเครือข่าย และการเชื่อมโยงสิ่งแวดล้อมศึกษา ในและนอก สถานศึกษา เป็นการเคลื่อนไหวกระจายออกไปในระดับพื้นที่ การจัดการความรู้จะเน้นการเก็บเกี่ยว ประมวลรวบรวม แล้วจัดระบบตัวความรู้ซึ่งเกิดจากการดำเนินงานของภาคีเครือข่ายต่างๆ ในทุกพื้นที่ ให้เป็นภาพรวมระดับชาติ และเป็นอียุทธศาสตร์หนึ่งที่สนับสนุนหลักการทำให้ความสำคัญกับ ภาคส่วน และภาคีในระบบการศึกษาเท่าๆ กับภาคส่วนและภาคีนอกระบบการศึกษา และหลักการ ภาระหนักถึงความหลากหลายของชุมชน สังคม และระบบนิเวศ ซึ่งจะตอบรับและต้องการ สิ่งแวดล้อมศึกษาที่มีจุดเน้นและรูปแบบที่แตกต่างกัน

การจัดการความรู้สิ่งแวดล้อมศึกษา เป็น เรื่องคู่ขนานกับยุทธศาสตร์การสร้างและเสริมพลัง ภาคีเครือข่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา และยุทธศาสตร์ การเชื่อมโยงสิ่งแวดล้อมศึกษา ในและนอก สถานศึกษา เป็นยุทธศาสตร์ที่สามารถดำเนินการ ได้ทันที โดยในกรอบเวลาของแผนหลักฯ นี้ ควรเน้นการจัดการความรู้ที่มีอยู่เดิมและเกิดขึ้น ในปัจจุบันอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อสร้างฐาน รองรับการสร้างความรู้ที่ต้องสร้างขึ้นใหม่ ในระยะต่อไป

บทที่ 4

การขับเคลื่อนไปสู่สิ่งแวดล้อมศึกษา
เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

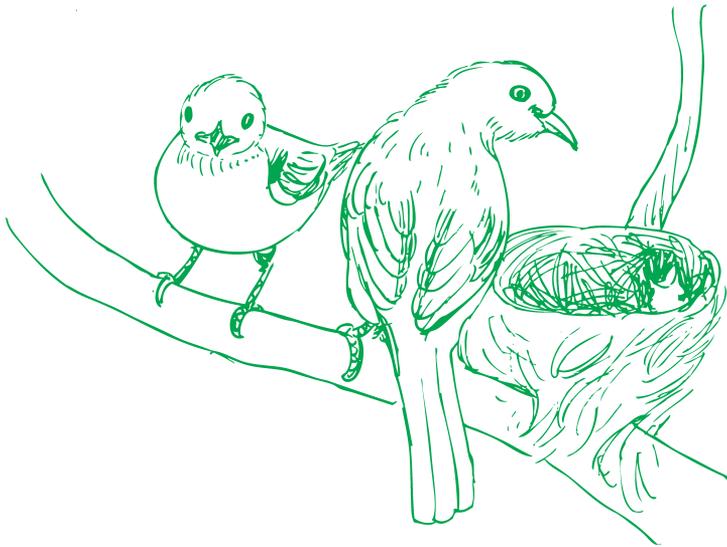
บทที่ 4

การขับเคลื่อนไปสู่สิ่งแวดล้อมศึกษา เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

กลไกการดำเนินงานและการประสานงาน

1. แผนปฏิบัติการและแผนงบประมาณ

หน่วยงานที่เป็นเจ้าภาพของแผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษา (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม) มีภารกิจในการประสานงานกับหน่วยงาน/องค์กรที่เป็นเจ้าภาพหลักในแต่ละยุทธศาสตร์ และเจ้าภาพร่วมเพื่อนำแผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษา พ.ศ. 2551-2555 ไปจัดทำแผนปฏิบัติการและแผนงบประมาณประจำปี โดยควรจัดทำแผนในลักษณะบูรณาการให้ครอบคลุมการดำเนินงานของหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ทุกภาคส่วนที่มีบทบาทสำคัญ เพื่อให้ทุกฝ่ายเห็นภาพรวมของการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษา ในประเทศไทย รวมทั้งการดำเนินงานของหน่วยงานและองค์กรต่างประเทศ โดยแต่ละหน่วยงานและองค์กรจะจัดทำคำของบประมาณและบริหารงบประมาณเอง

2. คณะอนุกรรมการกำกับการดำเนินงานตามแผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษา

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เสนอให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ แต่งตั้งคณะอนุกรรมการกำกับการดำเนินงานตามแผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งประกอบด้วยหน่วยงานที่เป็นเจ้าภาพของแผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษา และหน่วยงานที่เป็นเจ้าภาพหลัก เจ้าภาพร่วมในแต่ละยุทธศาสตร์ ผู้ทรงคุณวุฒิจากภาคส่วนต่างๆ โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิจากภายนอก เป็นประธาน และผู้แทนกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมเป็นฝ่ายเลขานุการ

คณะอนุกรรมการฯ มีภารกิจในการดูแลกำกับการการดำเนินงานตามแผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษา และแผนปฏิบัติการในภาพรวม เป็นเวทีการประสานนโยบายและยุทธศาสตร์ ประสานงาน กลาง พิจารณาตัดสินใจประเด็นต่างๆ ที่เป็นประเด็นร่วมระหว่างยุทธศาสตร์ต่างๆ รวมทั้งรับผิดชอบ การติดตามประเมินผลและทบทวนยุทธศาสตร์

3. คณะทำงานขับเคลื่อนรายยุทธศาสตร์

คณะอนุกรรมการกำกับการดำเนินงานตามแผนหลักสิ่งแวดล้อมศึกษา แต่งตั้งคณะทำงาน ขับเคลื่อนรายยุทธศาสตร์เพื่อรับผิดชอบการขับเคลื่อนแต่ละยุทธศาสตร์ ซึ่งประกอบด้วยเจ้าภาพหลัก และเจ้าภาพร่วมของยุทธศาสตร์นั้นๆ ภาควิชาเกี่ยวข้องสำคัญ ผู้ทรงคุณวุฒิ โดยมีผู้แทนหน่วยงานที่เป็น เจ้าภาพหลักเป็นประธาน และผู้แทนกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมเป็นฝ่ายเลขานุการ

คณะทำงานขับเคลื่อนรายยุทธศาสตร์เป็นจุดจัดการที่สำคัญในการนำยุทธศาสตร์สู่ การปฏิบัติ และควรมีการดำเนินงานอย่างเข้มข้นและต่อเนื่อง

4. สำนักงานเลขานุการสิ่งแวดล้อมศึกษา

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมเป็นสำนักงานเลขานุการสิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งจะรับผิดชอบ การประสานงานระหว่างกลไกสำคัญต่างๆ ระบบแผน งบประมาณ และระบบข้อมูลเพื่อสนับสนุน การดำเนินงานตามแผนหลักฯ

ในระยะแรก กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมควรดำเนินการเอง แต่ควรมีแนวทางที่จะ ถ่ายโอนภารกิจบางส่วนให้องค์กรนอกภาครัฐ เพื่อกระจายงานที่เพิ่มมากขึ้นให้เกิดความคล่องตัว และเพื่อให้เกิดการทำงานในลักษณะเครือข่ายที่เข้มแข็งอย่างยั่งยืน

กลไกการประเมินผล

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้หน่วยงาน/องค์กรภายนอกประเมินผลการดำเนินงาน
กึ่งแผนเพื่อเสนอแนวทางการปรับปรุงแผนและ/หรือปรับปรุงการดำเนินงาน

คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติให้หน่วยงาน/องค์กรภายนอกประเมินผลการดำเนินงาน
เมื่อสิ้นสุดแผน เพื่อให้ทราบ ปัญหา อุปสรรค บทเรียน และตัวอย่างความสำเร็จ และเพื่อสนับสนุนการ
จัดทำแผนในระยะต่อไป

ตารางที่ 3 แสดงหน่วยงาน/องค์กรที่มีศักยภาพเป็นเจ้าภาพหลัก เจ้าภาพร่วม และภาคีเครือข่ายสำคัญ

ยุทธศาสตร์ การพัฒนา EESD	หน่วยงาน/องค์กรที่มี ศักยภาพเป็นเจ้าภาพหลัก	หน่วยงาน/องค์กรที่มีศักยภาพ เป็นเจ้าภาพร่วม	ภาคีเครือข่ายสำคัญ
1. การสื่อสารสาธารณะ เกี่ยวกับ EESD	- กรมส่งเสริมคุณภาพ สิ่งแวดล้อม	- กรมประชาสัมพันธ์ - องค์กรกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะ แห่งประเทศไทย (Thai Public Broadcasting Service – TPBS)	- สื่อมวลชน - สื่อทางเลือก เช่น เครือข่าย วิทยุชุมชน - นักวิชาการ EESD
2. การพัฒนาโครงสร้าง พื้นฐาน เพื่อสนับสนุน การพัฒนา EESD	- กรมส่งเสริมคุณภาพ สิ่งแวดล้อม	- หน่วยงานในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ - หน่วยงานในสังกัดกระทรวงทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม - หน่วยงานในสังกัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยี - กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น	- สำนักงบประมาณ - หน่วยงาน/องค์กรที่ทำงาน EESD ในปัจจุบัน - หน่วยงาน/องค์กรที่ยังไม่ได้ ทำงาน EESD แต่มีศักยภาพ สูงที่จะมีบทบาทสำคัญในการ ทำงาน EESD
3. การบูรณาการ EESD กับการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติ และนโยบาย แวดล้อมและนโยบาย สาธารณะอื่น ๆ	- กรมส่งเสริมคุณภาพ สิ่งแวดล้อม	- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ - หน่วยงานในสังกัดกระทรวงมหาดไทย - กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น	- ผู้ว่าราชการจังหวัด - อบท. - หน่วยงาน/องค์กรที่มีบทบาท สำคัญกับนโยบายสาธารณะ อื่นๆ

ยุทธศาสตร์ การพัฒนา EESD	หน่วยงาน/องค์กรที่มี ศักยภาพเป็นเจ้าภาพหลัก	หน่วยงาน/องค์กรที่มีศักยภาพ เป็นเจ้าภาพร่วม	ภาคีเครือข่ายสำคัญ
4. การสร้างและเสริม พลังภาคีเครือข่าย EESD	<ul style="list-style-type: none"> - กรมส่งเสริมคุณภาพ สิ่งแวดล้อม 	<ul style="list-style-type: none"> - หน่วยงานในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ - หน่วยงานในสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม - หน่วยงานในสังกัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี - หน่วยงานในสังกัดกระทรวงพลังงาน - กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น - สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ - สมาคมสหกรณ์แห่งประเทศไทย - เครือข่ายนักธุรกิจด้านสิ่งแวดล้อมและระดับ CSR - เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน ด้านสิ่งแวดล้อม 	<ul style="list-style-type: none"> - สถาบันวิจัยด้าน ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม - สถาบันอุดมศึกษาที่มี หลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษา - หน่วยงาน/องค์กรที่ทำงาน EESD ในปัจจุบัน - หน่วยงาน/องค์กรที่ยังไม่ได้ ทำงาน EESD แต่มีศักยภาพ สูงที่จะมีบทบาทสำคัญในการ ทำงาน EESD
5. การตลาดเพื่อ EESD	<ul style="list-style-type: none"> - เครือข่าย นักธุรกิจด้าน สิ่งแวดล้อมและด้าน CSR 	<ul style="list-style-type: none"> - กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม - หน่วยงานในสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม - กระทรวงพลังงาน - สถาบันการศึกษาด้านนิเทศศาสตร์และ สื่อสารมวลชน 	<ul style="list-style-type: none"> - นักวิชาการด้านการตลาด, นิเทศศาสตร์ สื่อมวลชน

ยุทธศาสตร์ การพัฒนา EESD	หน่วยงาน/องค์กรที่มี ศักยภาพเป็นเจ้าภาพหลัก	หน่วยงาน/องค์กรที่มีศักยภาพ เป็นเจ้าภาพร่วม	ภาคีเครือข่ายสำคัญ
6. การเชื่อมโยง EESD ในและนอกสถาน ศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> หน่วยงานในสังกัดกระทรวง ศึกษาธิการ กรมส่งเสริมคุณภาพ สิ่งแวดล้อม 	<ul style="list-style-type: none"> สถาบันอุดมศึกษาที่มีหลักสูตรสิ่งแวดล้อม ศึกษา กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ หน่วยงาน/องค์กรที่มีประสบการณ์ การทำงาน EESD ในสถานศึกษา 	<ul style="list-style-type: none"> องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษา สถาบันทางศาสนา หน่วยงาน/องค์กรต่างประเทศ ที่ให้การสนับสนุน EESD
7. การจัดการความรู้ EESD	<ul style="list-style-type: none"> กรมส่งเสริมคุณภาพ สิ่งแวดล้อม 	<ul style="list-style-type: none"> หน่วยงานในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ หน่วยงานในสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม (เช่น องค์กรสวนพฤกษศาสตร์ องค์การสวนสัตว์ในพระบรมราชูปถัมภ์ องค์การก๊าซเรือนกระจก องค์การจัดการน้ำเสีย) หน่วยงานในสังกัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยี (เช่น สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีแห่งชาติ สถาบันส่งเสริม การสวนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี องค์การ พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์แห่งชาติ) สถาบันวิจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม สถาบันอุดมศึกษาที่มีหลักสูตรสิ่งแวดล้อม ศึกษา หน่วยงาน/องค์กรต่างๆ ที่ทำงาน EESD ในปัจจุบัน 	<ul style="list-style-type: none"> ภาคีเครือข่าย EESD ทั้งใน และนอกสถานศึกษา

ตารางที่ 4 แผนพีชิตติการดำเนินงานตามแผนหลัก EESD พ.ศ. 2551-2555

ยุทธศาสตร์ EESD	พ.ศ. 2551	พ.ศ. 2552	พ.ศ. 2553	พ.ศ. 2554	พ.ศ. 2555
1. การสื่อสารสาธารณะ	เน้นการสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายที่มีศักยภาพสูงที่จะเป็นภาคีเครือข่าย EESD และสนับสนุนการพัฒนาโครงสร้างเชิงสถาบัน	ขยายการสื่อสารสู่กลุ่มเป้าหมายที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาและแลกเปลี่ยนความรู้ในและนอกสถานศึกษา	ขยายการสื่อสารสู่กลุ่มเป้าหมายอื่นๆ และสาธารณชนทั่วไป	พัฒนาการสื่อสารสาธารณะอย่างต่อเนื่อง	
2. การพัฒนาโครงสร้างเชิงสถาบัน	เจ้าภาพหลัก-ร่วมและภาคีเครือข่ายสำคัญของยุทธศาสตร์ต่างๆ ร่วมกันร่างแผนปฏิบัติการแผนงบประมาณ และกลไกการประสานงาน	จัดทำระบบข้อมูล EESD	ศึกษา จัดทำกฎหมาย กฎ ระเบียบต่างๆ ที่จะต้องพัฒนาและแก้ไข เพื่อสนับสนุนการพัฒนา EESD	พัฒนาโครงสร้างเชิงสถาบันอย่างต่อเนื่อง	
การบูรณาการ กับการจัดทำยุทธศาสตร์รวมชาติและสิ่งแวดล้อม	บูรณาการ EESD กับแผนปฏิบัติการผลิต และการบริโภคอย่างยั่งยืน	ส่งเสริมการบูรณาการยุทธศาสตร์/แผนพัฒนาจังหวัด ของ อบท.	EESD กับนโยบาย/ และการดำเนินงาน	ขยายและสนับสนุนการบูรณาการอย่างต่อเนื่อง	
3. การสร้างและเสริมพลังภาคีเครือข่าย	ประสานงานและสร้างแนวร่วมระหว่างหน่วยงาน/องค์กรต่างๆ ที่ทำงาน EESD ในปัจจุบัน	ขยายเครือข่ายกับองค์กรที่มีความสนใจและศักยภาพสูงที่จะทำงาน EESD	เสริมพลังภาคีเครือข่าย EESD ตามความสนใจและศักยภาพของหน่วยงานและองค์กรต่างๆ		

ยุทธศาสตร์ EESD	พ.ศ. 2551	พ.ศ. 2552	พ.ศ. 2553	พ.ศ. 2554	พ.ศ. 2555
4. การตลาด	ศึกษาตัวอย่างความสำเร็จการตลาดเพื่อสังคมและการตลาดเพื่อสิ่งแวดล้อมเพื่อสนับสนุนการจัดทำแผนปฏิบัติการ	เริ่มงานการตลาดเพื่อ EESD โดยเน้นภาคธุรกิจเอกชน	ขยายการค้าเงินงานสู่กลุ่มเป้าหมายอื่นๆ	พัฒนาการตลาดเพื่อ EESD อย่างต่อเนื่อง	
5. การเชื่อมโยงในและนอกสถานศึกษา	สรุปตัวอย่างความสำเร็จของการเชื่อมโยงในและนอกสถานศึกษาเพื่อสนับสนุนการจัดทำแผนปฏิบัติการ	สร้าง/เผยแพร่ต้นแบบ/ตัวอย่างการเชื่อมโยง EESD ในและนอกสถานศึกษา	สนับสนุนการเชื่อมโยง EESD ในและนอกสถานศึกษาตามความสนใจและความสมัครใจ	ส่งเสริมการเชื่อมโยงอย่างต่อเนื่อง	ส่งเสริมการเชื่อมโยงในและนอกสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง
6. การจัดการความรู้	สรุปบทเรียนและความสำเร็จ EESD ในด้านต่างๆ เพื่อสนับสนุนการจัดทำแผน ปฏิบัติการ และการดำเนินงานในแต่ละยุทธศาสตร์	พัฒนาระบบการจัดการความรู้ EESD	ประสานงานกับภาคีเครือข่าย EESD เพื่อเชื่อมโยงระหว่างผู้สร้างกับผู้รู้ใช้ความรู้ และความรู้ในและนอกสถานศึกษา	พัฒนาการจัดการความรู้ EESD อย่างต่อเนื่อง โดยเน้นการจัดการจัดการความรู้ที่มีอยู่เดิมและเกิดขึ้นในปัจจุบันอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อรองรับการระดมความรู้ที่ต้องสร้างขึ้นใหม่ในระยะต่อไป	
การประเมินผลแผนหลัก EESD			ประเมินผลกึ่งแผนและปรับแผน		ประเมินผลสิ้นสุดแผน

Executive Summary

Environmental Education for Sustainable Development Master Plan 2008-2012

Introduction

Environmental education for sustainable development (EESD) has been a matter of interest at the international level for over a decade, starting with the adoption of “Agenda 21”, a global guideline for actions to achieve a balance between development and environmental conservation. This has subsequently led to the drafting of the ASEAN Environmental Educational Action Plan. In 2002, the United Nations General Assembly resolved to declare 2005-2014 “the United Nations Decade of Education for Sustainable Development”.

Thailand had drafted an Environmental Education Master Plan and Action Plan (1997-2001), which was regarded as its first and only document to set down a guideline to promote and develop environmental education. The plan was, however, only a proposed guideline for implementation. The Department of Environmental Quality Promotion under the Ministry of Natural Resources and Environment, therefore, deems it necessary to draft an Environmental Education for Sustainable Development (EESD) Master Plan for the years 2008-2012 to serve as a frame of reference for agencies concerned to prepare action plans as well as draft budget proposals to support the development of EESD.

Concept of Environmental Education for Sustainable Development

EESD refers to a learning process and dissemination of knowledge on the environment and the relationship between the environment and economic and social development. Such knowledge and skills are fundamental for peaceful and sustainable livelihood in all communities, societies, countries and the world. EESD should lead to the

promotion, strengthening or changing of attitudes and behaviors in a way that is conducive to development based on the principles of environmental rehabilitation and conservation toward sustainable development for this and future generations.

From an individual's viewpoint, EESD, with the objective to instill environmental-friendly attitudes and behaviors, is part of life-long learning, be it formal or informal education. At the national level, EESD is the part of civic education to create responsible citizens to care for the society now and in the future.

EESD Situation in Thailand

Thailand has not had a clear policy for environmental education. But there are some significant elements that may be construed as principles, purposes and guidelines for environmental education. These may be found in Thailand's laws, policies, and important plans such as the Constitution of B.E. 2550, National Environmental Quality Promotion and Conservation Act of B.E. 2535, National Education Act of B.E. 2542, the Tenth National Economic and Social Development Plan (2007-2011), and the National Policy and Plan for the Promotion and Conservation of Environmental Quality (1997-2016).

The National Education Act of B.E. 2542 underscores the importance of a learning process that promote environmental awareness and instill environmental ethics, while the Basic Education Curricula of B.E. 2544 (effective from academic year 2003) specify EESD contents and standards in various fields of education, particularly science, social studies, religion and culture, health and physical education. Teachers have a responsibility to integrate EESD in the instruction of various subjects or organize a multi-disciplinary learning. In actual practice, most teachers and students benefit from experimental learning based on projects and activities that schools implement in cooperation with government agencies, non-government or private organizations. At higher education, several institutions have established master's degree programs on environmental education and cooperated closely with schools and communities.

In general, the most significant limitation is the teachers' inexperience and lack of integrated education skills, partly due to the limited time they can allocate to EESD. Another barrier is the decoupling between EESD inside educational institutions and EESD outside the educational institutions, which results in the discontinuity and disconnection between school-based EESD and the family's and communities' way of life.

Several government agencies have undertaken EESD activities, e.g. those under the Ministries of Education, and Energy. In the business sector, large corporations have shown interest in EESD and have begun to apply various international environmental standards in their operation. Some environmental NGOs that are directly involved in EESD have accumulated a vast array of knowledge, skills and experience. Most environmental NGOs are not directly engaged in EESD, but exhibit good potentials to support its development, provided that there is some coordination and networking mechanism among a great number of diverse groups and some financial support. Some local administrative organizations have been able to apply EESD in their environmental work, but most of them need technical support. As for the media sector, business conditions have led to a reduced coverage of environment news in mainstream media. While alternative media are playing an increasingly important role, their impact is not broad-based and, in the long run, they may encounter limitations in terms of their knowledge base, staff and budgets.

EESD Development in Thailand

A SWOT analysis shows that EESD development in Thailand is still at a nascent stage. Various agencies and organizations have some background and are in a position to become active contributors, provided that certain major weaknesses – the lack of institutional structure, knowledge management and coordination among stakeholders are successfully addressed. Threats are negligible and therefore manageable. Hence, the first priority should be given to EESD institutional development to allow EESD to develop further from existing strengths.

Major Principles of the EESD Master Plan

Several small group meetings of experts and stakeholders were held to provide inputs and feedbacks into the drafting of this EESD master plan. The meetings stressed the importance of the following points which may be regarded as fundamental guiding principles in the drafting of the plan:

1. The plan belongs to no specific agency and should not be regarded as a government's program; *it is an EESD plan of all sectors in the society.*
2. *EESD development should be based on existing knowledge, particularly local wisdom and social capital from various sectors of Thai society.* New definitions, new concepts, should be used only when necessary to avoid confusion which would do more harm than good.
3. It is important to achieve a *balance between school-based and society-based EESD.*
4. It is important to recognize that diverse communal, social, cultural and ecological systems desire *EESD with different emphases and approaches.*

<p>Summary of analysis of strengths, weaknesses, opportunities, threats and EESD development approach</p>	<p>Strengths</p>	<p>Weaknesses</p>
	<p>The country's key legal frameworks, policies and strategies are supportive. Agencies/organizations have relevant knowledge. Ministry of Education's policy and curricula promote the integration of EESD into various subjects and multi-disciplinary teaching and learning. Many schools and teachers have gained experience from working with other sectors. Higher education offers environmental education courses. Big businesses are interested in sponsoring environmental agenda and activities. Environmental NGOs are relatively strong in both quantity and quality. Local administrative organizations are now responsible for environmental management and most see the necessity to involve the public. Many reporters on the environment issues are efficient and experienced.</p>	<p>There is a lack of champion, lead agency, clear policy/ strategy, shared goals and coordinating mechanisms. Government agencies do not stress EESD in their development programs/projects because concrete results take time. Society has scant understanding and awareness of EESD. EESD in urban communities has been stagnant due to lack of active organizations to carry out the work on a sustained manner. Teachers do not have necessary skills to integrate EESD in their teaching. There is a disconnection between school-based EESD and non-school-based EESD. Conflict of interests may be an obstacle for big businesses to support EESD and may hinder multi-lateral cooperation. Most environmental NGOs have not demonstrated the interest to expand activities beyond their current agenda. Local administrative organizations do not pay much attention or lack EESD knowledge, understanding and skills. Due to recent and current political and economic situation, political and economic news overshadow environmental news.</p>

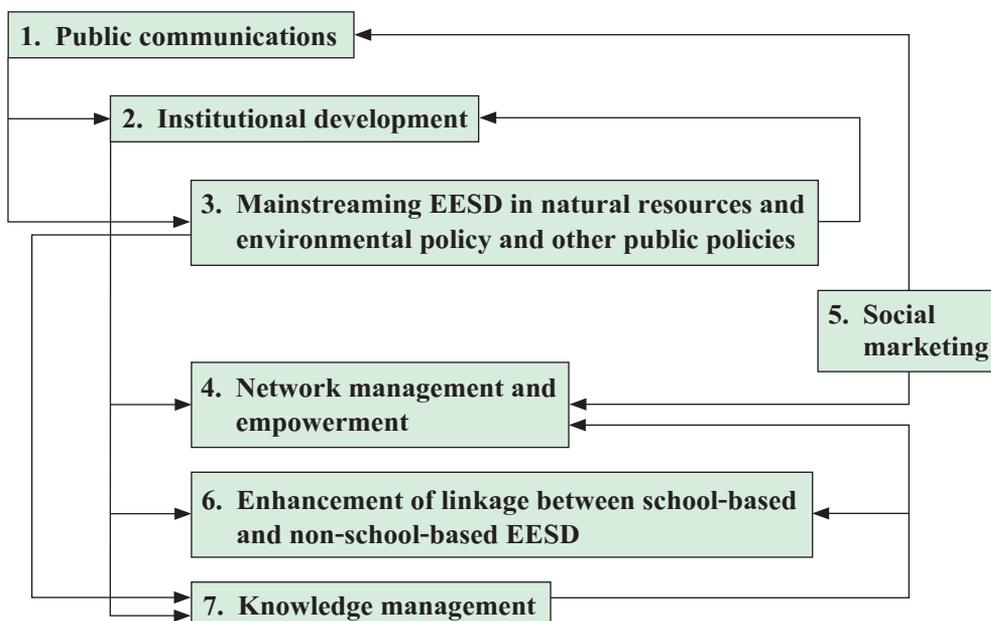
<p>Opportunities</p> <p>Natural disasters, global warming and the UN's declaration of the Decade of ESD have raised Thai society's awareness of and attention to the environment.</p> <p>Current development philosophies, such as the sufficiency economy and community empowerment, are in line with and supportive to EESD.</p> <p>Possible opportunity to foster partnership with national-level organizations that share SD values.</p> <p>New media technology and media reform should pave a way for more convenient channels and space to communicate EESD to the public.</p>	<p>Strengths–Opportunities: Moving forward</p> <p>Good opportunities to develop from these strengths provided that major weaknesses are successfully addressed.</p> <p>Moving forward should be second priority or run in parallel with the elimination of weaknesses.</p>	<p>Weaknesses–Opportunities: Strengthening the fundamentals</p> <p>The main obstacle to EESD development in Thailand is the lack of institutional structure.</p> <p>Addressing this weakness is therefore the first priority.</p>
<p>Threats</p> <p>Urgent national political and economic agendas have diverted attention away from EESD.</p> <p>International organizations are likely to scale down aid to Thai organizations.</p> <p>Private businesses feeling the pinch of the economic crunch may cut back financial support.</p>	<p>Strengths–Threats: Coping with threats</p> <p>While threats are not serious, they could pose an obstacle. Coping with threats receives third priority.</p>	<p>Weaknesses–Threats: Internal adjustment to counter risks</p> <p>Because threats are quite negligible, and can be easily dealt with given sound fundamentals, internal adjustment to counter risks ranks as fourth priority.</p>

EESD Visions and Objectives and EESD Master Plan Missions and Targets (2008-2012)

<p>EESD visions</p>	<p>Extend beyond “environmental” management to “human” management so that every citizen is involved in the prevention and solving of environmental problems, improving the quality of the environment, which is a basis for the community, society’s way of life and resource base for national economic and social development.</p>	<p>EESD objectives</p>	<p>People of all sexes, ages, in any organizations, communities and sectors recognize and understand environmental problems, as well as causes and effects of the problems. They have environmentally-friendly attitudes and ethics, possess necessary skills and take part in conserving natural resources and improving the quality of the environment.</p>
<p>Missions of EESD Master Plan</p>	<p>1. <i>Be a mirror</i> to reflect and raise the public awareness on EESD situation, as well as everyone’s role and responsibility in ensuring sustainable development.</p> <p>2. <i>Be a compass and a road map</i> for those who have an interest and responsibility in EESD to foster an alliance and network to work together toward shared targets, and to allow each party see to see how it can contribute to and become part of the powerful driving force for sustainable development.</p>	<p>Targets of EESD Master Plan (2008–2012)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Agencies/organizations and target groups understand and recognize the importance and role of EESD. 2. There is adequate institutional structure to support EESD development in the long run. 3. All parties cooperate with one another to promote a sustainable EESD development. 4. EESD knowledge, attitudes and skills are developed and exchanged within and outside educational institutions so that EESD can be a part of lifelong learning. 5. EESD is integrated in development policies, strategies and implementation at national, sectoral, area and local levels.

EESD Development Strategies (2008-2012)

Each strategy may support more than one EESD development objectives and these strategies support one another to and generate a synergy needed to promote EESD.

1. Public communications

First order of business is public communications. Public communications play a vital role in creating a shared understanding and vision about EESD, the roles and responsibilities that different agencies, organizations and various groups can undertake in EESD development. This strategy lays an important ground work for institutional development and networking strategies.

Different types of public communications should be used. Moreover, public communications should not only communicate, but also guide the target groups toward various learning sources.

The essence of this strategy is to make all parties realize that EESD is everybody's business, that they are already involved in EESD to some extent, and they could contribute more. Various groups should see the opportunity and value of their contribution as well as how to cooperate with others toward the EESD objectives.

2. Institutional development

A strong institutional base is needed to reassure potential partners that there will be an effective management system to support EESD development.

Among fundamental institutional structure are: *1) a clear policy/plan* to place EESD agenda at the national level, and to provide guidelines for the parties concerned to develop action plans; *2) designated responsibilities among the parties concerned*, particularly the main responsible agency or "lead agency", "supporting agencies" and "network organizations"; *3) coordination mechanism* to liaise among relevant agencies and organizations, notably among the lead agency, supporting agencies and key network organizations; *4) resources*, including personnel and budget as well as a resource mobilization plan; *5) an information system* on related agencies/organizations, activities and progress, etc, for the purpose of coordinating activities and sharing information among various parties; *6) laws, rules and regulations* that require improvement or amendment to support EESD development.

3. Mainstreaming EESD in natural resources and environmental policy and other public policies.

First of all, EESD should not be promoted separately, but should become an important part of national resources and environmental policies, such as garbage and wastewater management. This means that the "human management" aspect would receive more attention and could contribute more to environmental management. EESD should also be mainstreamed into other public policies, such as tourism, transportation and industry, so that the public understand the relations and impacts between such policies and the environment. With such understanding, public policies for sustainable development would find strong supporters among the public.

The integration of EESD into natural resources and environmental policies, and other public policies would enhance the role and status of EESD and allow EESD to become more visible and yield concrete results in preventing, mitigating and solving problems. Such integration should be carried out at both national and local levels. A good starting point is the policy/strategy that EESD can be made a significant contribution such as the environmentally friendly production and consumption strategy. In the initial phase, focus should be on local administration where it is possible to realize quick and concrete results.

4. Network management and empowerment

This strategy is linked to most other strategies and is therefore a critical success factor for a successful EESD development in Thailand. It aims to turn target groups into participants in the EESD movement.

There are many different types of networks. Some are sector-based, issue-based, area-based, etc. EESD network management should be decentralized to allow for nodes with different interests, characters and styles. Individuals and organizations that share similar interests would join the same node and are likely to exchange knowledge, experiences and participate in joint activities. Moreover, it is more effective for EESD to link up with existing networks that share some common interests rather than establishing a new, stand-alone EESD network.

5. Social marketing

EESD is hardly a “hot issue” that captures news headlines or attention from the general public. But EESD needs continuous implementation to bear fruit. Thus, a social marketing strategy is needed, especially when cooperation from the private sector, especially large corporations that are concerned about their public image and public attention and acceptance, is needed.

The social marketing strategy aims to put a constant spotlight on and adding freshness and attractiveness to EESD. Some business corporations may see the possibility to use EESD as their social marketing tool. An effective social marketing strategy would help mobilize funding and other kinds of support for EESD, as well as adding more actors and activities to the EESD movement.

6. Enhancement of linkage between school-based and non-school-based EESD

This strategy aims to strengthen cooperation among educational institutions and between educational institutions and other agencies and organizations, e.g. NGOs, business companies, and local administrative organizations. Such cooperation would mobilize and stimulate EESD strengths that exist inside and outside educational institutions to create and disseminate EESD knowledge, attitudes, experience and skills for the development of human resources, learning sources, learning modules, projects and activities. Such multi-sectoral cooperation and multi-dimensional development would invigorate EESD innovations and development as well as yield concrete results in various locations.

Such development can be promoted by a) setting up pilot models, possibly at the Ministry of Education's prototype and pilot schools, or b) supporting collaboration between educational institutions and other organizations on the basis of mutual interests. In any case, it is important to allow for and encourage diverse approaches, styles, and models that are appropriate for different social and cultural contexts.

7. Knowledge management

The strategy aims to develop a knowledge management system that supports the production, dissemination, exchange, and use of EESD knowledge by strengthening linkages between knowledge producers and users, covering both school-based and non-school-based EESD.

Underpinning this strategy is a systematic EESD knowledge management system that is effective and participatory enough to encourage and mobilize all kinds of learning from various organizations, communities, areas. Knowledge should be categorized, synthesized, and repackaged for convenient dissemination, easy application and reference by relevant users. Such knowledge includes but is not limited to facts, theories, resource persons, learning sources, curricula, learning modules, programs, projects, activities, best practices, lessons learned. This knowledge should be easily accessible and support lifelong informal learning of people of all groups, sexes, ages, professions and locations.

While the network management and empowerment strategy and the enhancement of linkage between school-based and non-school-based EESD strategy are meant to drive and decentralize EESD endeavors to the local level, the knowledge management strategy aims to harness fruitful results from local experiences so that they become collective learning that supports further EESD development.

Mechanisms to Implement and Coordinate EESD

Key mechanisms are as follows:

Action and budget plans. As the EESD lead agency, the Department of Environmental Quality Promotion is responsible for coordinating with agencies/ organizations that are designated as lead agencies and supporting agencies of all EESD strategies to prepare annual action and budget plans.

Subcommittee for the Implementation of the EESD Master Plan. The Ministry of Natural Resources and Environment proposes to the National Environment Board to appoint the Subcommittee on the Implementation of the EESD Master Plan, comprising of the lead agency for the EESD Master Plan and the lead agencies and supporting agencies for all EESD strategies, plus experts from various sectors. The subcommittee is responsible for steering and monitoring the implementation of the EESD Master Plan and action plans. The subcommittee also serves as a forum for policy and strategy coordination, and is responsible for monitoring and review of the strategies under the EESD Master Plan.

Strategy Implementation Working Groups. The Subcommittee for the Implementation of the EESD Master Plan appoints Strategy Implementation Working Groups to be in charge of implementing each strategy. Each group consists of the lead agency and supporting agencies, plus key network organizations and experts.

The EESD Secretariat. The Department of Environmental Quality Promotion serves as the EESD secretariat, and is responsible for coordinating the planning, budgeting, and information systems in support of the implementation of the EESD Master Plan.

Evaluation. The Department of Environmental Quality Promotion assigns an external organization to conduct a mid-term evaluation, to propose improvement to the plan and/or its implementation. The National Environment Board assigns an external organization to conduct an evaluation at the end of the EESD Master Plan to review performance, progress, problems, obstacles, lessons learned, success stories and other important issues to support the drafting of the next EESD Master Plan.

This EESD Master Plan also outlines performance indicators for the assessment of progress and outcome by EESD strategy.

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. **ถอดรหัสสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียนจากงานวิจัย**. กรุงเทพฯ: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2550.

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. **รายงานสรุปโครงการศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาระดับจังหวัด (พ.ศ.2538 – 2546)**. กรุงเทพฯ: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (ม.ป.ป.).

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. **สรุปสาระสำคัญของแผนหลักและแผนปฏิบัติการสิ่งแวดล้อมศึกษา (ระดับประเทศ) พ.ศ. 2540-2544**. กรุงเทพฯ: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (ม.ป.ป.).

กระทรวงศึกษาธิการ. **หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544**. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ, 2544.

เกื้อเมธา ฤกษ์พรพิพัฒน์. **รายงานการศึกษาบทบาทของภาคีสมวลชนกับการพัฒนางานด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา**. เสนอต่อกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2551. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)

จรัส สุวรรณมาลา. **เหยี่ยวหลังแลหน้า: ยี่สิบปีเศรษฐกิจสังคมไทย. ใน การสัมมนาทางวิชาการประจำปี พ.ศ. 2547 นวัตกรรมทางสังคมกับความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น, 27-28 พฤศจิกายน 2547 ณ โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ จอมเทียน จังหวัดชลบุรี**

ชฎาพันธุ์ มลิพันธุ์. **รายงานการศึกษาบทบาทของภาคธุรกิจเอกชนกับการพัฒนางานด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา**. เสนอต่อกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2551. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)

ประสาน ดั่งสิกบุตร. **รายงานสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2550.**

มิตรา สามารดี และสาธิต ภิรมย์ไชย. **รายงานผลการศึกษารองรับกรอบส่วนท้องถิ่นกับการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ: เสมาธรรม, 2545.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550. **ราชกิจจานุเบกษา** 124 (24 สิงหาคม 2550):112 -116.

วรรณิ พงศ์ถาวร และเยาวนิจ กิตติธรรกุล. **รายงานกรณีศึกษา: องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นกับสิ่งแวดล้อมศึกษา**. เสนอต่อสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551. (เอกสารไม่ตีพิมพ์)

วีระศักดิ์ เครือเทพ. **เรียนรู้จากประสบการณ์จริงของนวัตกรรมท้องถิ่นไทย. ประชาคมวิจัย 60** (มีนาคม – เมษายน 2548): 8-14.

ศูนย์วิจัยกฎหมายและการพัฒนาสิ่งแวดล้อม. **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการปรับปรุงแก้ไขและพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน). **สรุปผลการสังเคราะห์ผลการประเมินคุณภาพภายนอกการศึกษา ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (รอบแรก พ.ศ. 2544-2548)**. (ม.ป.ท.), (ม.ป.ป.).

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. **ร่างกรอบทิศทางการพัฒนาการศึกษาในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ที่สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ**. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ, 2550.

อรุณี เอี่ยมสิริโชค และสุภรานต์ โรจน์ไพรวงศ์. **รายงานการศึกษาขององค์กรพัฒนาเอกชนกับสิ่งแวดล้อมศึกษา**. เสนอต่อกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2551. (เอกสารไม่ตีพิมพ์).

อลิศรา ชูชาติ และคนอื่นๆ. **รายงานการศึกษายทเรียนจากกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ**. (ม.ป.ท.), 2547.

อ่ำไพ หรรคุณารักษ์. **คิด..มอง..คาดการณ์..เกี่ยวกับ “การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย”**. กรุงเทพฯ: สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย, 2550.

ภาษาอังกฤษ

Association of South East Asian Nations. ASEAN Environmental Education Action Plan (AEEAP) 2006 – 2010: Environmental Education for sustainable Development, Document, 2006.

United Nations Environment Programme. Report of the United Nations Conference on the Human Environment. Stockholm, 1972.

United Nations Secretariat. Report of the World Summit on Sustainable Development Johannesburg. South Africa, 26 Aug.- 4 Sept. New York: 2002.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

ภาษาไทย

กรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงาน. [Online]. แหล่งที่มา: <http://www.dede.go.th/dede/index.php?id=60>

กระทรวงพลังงาน สำนักนโยบายและแผนพลังงาน. [Online]. แหล่งที่มา: http://www.eppo.go.th/index_thaigov-T.htm

กระทรวงพลังงาน. [Online]. แหล่งที่มา: <http://www.energy.go.th/moen/default.aspx>

กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. [Online]. แหล่งที่มา: <http://www.most.go.th/home.htm>

ศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา. [Online]. แหล่งที่มา: http://www.sciplanet.org/main/know_02.html

สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด. [Online]. แหล่งที่มา: <http://www.warehouse.mnre.go.th/portal>

สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน). [Online]. แหล่งที่มา: <http://www.onesqa.or.th/th/home/index.php>

องค์การพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์. [Online]. แหล่งที่มา: <http://www.nsm.or.th/>

ภาษาอังกฤษ

UN Documents Cooperation Circles. **Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future.** [Online]. Available from: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. **Background of the UN Decade of Education for Sustainable Development, 2005-2014.** [Online]. Available from: <http://portal.unesco.org/education/en/ev.php>

United Nations Environment Programme. [Online]. Available from: <http://www.untp.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97>

United Nations. **Agenda 21.** [Online]. Available from: <http://www.un.org/esa/sustdev/documents/agenda21/index.htm>, 2007

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ดอกเบี๋ย

1032/203-208 ซอยร่วมศิริมิตร แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900 โทรศัพท์ 0-2272 1169-72 โทรสาร 0-2272 1173

